

Africa

[Page 3 LIBER PRIMUS]

Et michi conspicuum meritis belloque tremendum,
Musa, virum referes, Italis cui fracta sub armis
Nobilis eternum prius attulit Africa nomen.
Hunc precor exhausto liceat michi sugere fontem
Ex Elicone sacrum, dulcis mea cura, Sorores,
Si vobis miranda cano. Iam ruris amici
Prata quidem et fontes vacuisque silentia campis
Fluminaque et colles et apricis otia silvis
Restituit Fortuna michi: vos carmina vati
Reddite, vos animos. Tuque, o certissima mundi
Spes superumque decus, quem secula nostra deorum
Victorem atque Herebi memorant, quem quina videmus
Larga per innocuum retegentem vulnera corpus,

[Page 4 LIBER PRIMUS]

Auxilium fer, summe parens. Tibi multa revertens
Vertice Parnasi referam pia carmina, si te
Carmina delectant; vel si minus illa placebunt,
Forte etiam lacrimas, quas (sic mens fallitur) olim
Fundendas longo demens tibi tempore servo.
Te quoque, Trinacrii moderator maxime regni,
Hesperieque decus atque evi gloria nostri,
Iudice quo merui vatumque in sede sedere
Optatasque diu lauros titulumque poete,
Te precor: oblatum tranquillo pectore munus
Hospitio dignare tuo; nam cuncta legenti
Forsitan occurret vacuas quod mulceat aures
Peniteatque minus suscepti in fine laboris.
Preterea in cunctos primum sibi feceris annos
Posteritatis iter: quis enim damnare sit ausus
Quod videat placuisse tibi? Fidentius ista
Arguit expertus, nutu quam simplice dignum
Effecisse potes quod non erat. Aspice templis
Dona sacris affixa pavens ut vulgus adoret:
Exime; despiciet. Quantum tua clara favori
Fama meo conferre potest! modo mitis in umbra
Nominis ista tui dirum spretura venenum
Invidie latuisse velis, ubi nulla vetustas
Interea et nulli rodent mea nomina vermes.
Suscipe, iamque precor, regum inclite, suscipe tandem
Atque pias extende manus et lumina flecte.
Ipse tuos actus meritis ad sidera tollam
Laudibus, atque alio fortassis carmine quondam

[Page 5 LIBER PRIMUS]

(Mors modo me paulum expectet! non longa petuntur)
Nomen et alta canam Siculi miracula regis,
Non audita procul, sed que modo vidimus omnes
Omnia. Namque solent, similis quos cura fatigat,
Longius isse retro: tenet hos millesimus annus
Solicitos; pudet hac alios consistere meta;
Nullus ad etatem propriam respexit, ut erret
Musa parum notos nullo prohibente per annos
Liberior: Troiamque adeo canit ille ruentem,
Ille refert Thebas iuvenemque occultat Achillem,
Ille autem Emathiam Romanis ossibus implet.
Ipse ego non nostri referam modo temporis acta,
Marte sed Ausonio sceleratos funditus Afros
Eruere est animus nimiasque retundere vires.
At semper te corde gerens properansque reverti,
Rex, iter hoc ingressus agam, tua maxima facta
Non ausus tetigisse prius. Magis illa trahebant;
Sed timui, me teque videns atque omnia librans.
Ingenium tentare libet, si forte secundis
Cesserit auspiciis; solidis tunc viribus alta
Aggrediar, namque ipse aderis, meque ampla videbit
Inclita Parthenope redeuntem ad menia rursus
Et Romana iterum referentemserta poetam.
Nunc teneras frondes humili de stipite vulsi,
Scipiade egregio primos comitante paratus:
Tunc validos carpam ramos; tu nempe iuvabis
Materia, generose, tua, calamumque labantem
Firmabis, meritumque decus continget amanti
Altera temporibus pulcerrima laurea nostris.

[Page 6 LIBER PRIMUS]

Quae tantis sit causa malis, que cladis origo
Queritur: unde animi, quis tot tolerare coegit
Dura pererrato validas furor equore gentes,
Europamque dedit Libie Libiamque rebellem
Europe, alterno vastandas turbine terras.
Ac michi causa quidem studii non indiga longi
Occurrit radix cunctorum infecta malorum
Invidia, unde oriens extrema ab origine mors est,
Atque aliena videns tristi dolor omnia vultu
Prospera. Non potuit florentem cernere Romam
Emula Carthago. Surgenti inviderat urbi;
Sed gravius tulit inde parem; mox viribus auctam
Vidit et imperio domine parere potentis
Ac leges audire novas et ferre tributum
Edidicit, tacitis intus sed plena querelis,
Plena minis. Frenum funesta superbia tandem
Compulit excutere et clades geminare receptas.
Angebant dolor atque pudor servilia passos
Multa viros, animisque incesserat addita duris
Tristis avaritia et nunquam satiabile votum.
Permixte spes amborum optatumque duobus
Imperium populis: dignus sibi quisque videri
Omnia cui subsint, totus cui pareat Orbis.
Preterea damnumque recens iniuriaque atrox
Insula Sardinie amissa et Trinacria rapta

[Page 7 LIBER PRIMUS]

Atque Hispana nimis populo confinis utrique,
Omnibus exposita insidiis, aptissima prede
Terra tot infandos longum passura labores,
Haud aliter quam cum medio deprensa luporum
Pinguis ovis nunc huc rapidis, nunc dentibus illuc
Volvitur inque tremens partes discerpitur omnis
Bellantum proprioque madens resupina cruore.
Accessit situs ipse loci: Natura locavit
Se procul adverso spectantes litore gentes,
Adversosque animos, adversas moribus urbes,
Adversosque deos odiosaque numina utrinque,
Pacatique nichil; ventos elementaque prorsus
Obvia et infesto luctantes equore fluctus.
Ter gravibus certatum odiis et sanguine multo;
At ceptum primo profligatumque secundo
Est bellum, si vera notes: nam tertia nudus
Prelia finis habet modico confecta labore.
Maxima nos rerum hic sequimur mediosque tumultus
Eximiosque duces et inenarrabile bellum. [...]
Ultima sidereum iuvenem lassata procellis
Hesperia excussamque gravi cervice catenam
Ausoniumque iugum Romanaque senserat arma.

[Page 8 LIBER PRIMUS]

Iam fuga precipites longe trans equora Penos
Egerat: horruerant animos dextramque tonantis
Fulmineam moresque ducis famamque genusque
Armorumque novas artes atque orsa cruentis
Nobilitata malis. Vix tandem litore Mauro
Perfidus urgentem respectans Hasdrubal hostem
Tutus erat. Sic venantum perterritus acrem
Respicit atque canum cervus post terga tumultum,
Montis anhela procul de vertice colla reflectens.
Constitit Oceano domitor telluris Hibere,
Qua labor ambiguus vatum pelagique Columnas
Verberat Herculeas, ubi fessus mergitur alto
Phebus et estivo detergit pulvere currum.
Hic ubi non vis ulla manu mortalis, at ipsa
Omnipotens adversa aditum Natura negabat,
Constitit atque avidis prereptum faucibus hostem
Indoluit. Vicisse parum; iam blandior egrum
Non mulcet Fortuna animum; Carthagine recta
Gloria gestarum sordebat fulgida rerum.
Nempe videbat adhuc profugum longinqua tuentem

[Page 9 LIBER PRIMUS]

Lentaque semineci vibrantem spicula dextra.
Turbida quin etiam rumoribus omnia miscens
Fama procul nostro veniens crescebat ab orbe
Arcibus instantem Ausoniis volitare sub armis
Hanibalem, patrieque faces sub menia ferri;
Illustres cecidisse duces, ardere nefandis
Ignibus Hesperiam, atque undantia cedibus arva.
Urgebat vindicta patris pietasque movebat
Ut ceptum sequeretur opus. Nam sanguine sevo
Cesorum cineresque sacros umbrasque parentum
Placari, atque Itala detergi fronte pudorem,
Hic amor assiduum pulsabat pectora clari
Scipiade, in frontem eliciens oculosque iuventa
Fulgentes calido generosas corde favillas.
Anxia nox, operosa dies, vix ulla quietis
Hora duci: tanta indomito sub pectore virtus!
Has inter curas, ubi sensim amplexibus atris
Nox udam laxabat humum, Tithonia quamvis
Uxor adhuc gelidumque senem complexa foveret,
Necdum purpureo nitidas a cardine valvas
Vellere seu roseas ause reserare fenestras
Excirent dominum Famule que secula volvunt,
Fessus et ipse caput posuit. Tum lumina dulcis
Victa sopor clausit; celoque emissa silenti

[Page 10 LIBER PRIMUS]

Umbrā ingens faciesque patris per nūbila raptim
Astītit ostendens carō precordiā nato
Et latus et multa transfixum cuspide pectus.
Diriguit totos iuvenis fortissimus artus,
Arrecteque horrore comē. Tunc ille paventem
Corripit et noto permulcens incipit ore:
«O decus eternum generisque amplissima nostri
Gloria, et o patrie tandem spes una labanti,
Siste metum, memorique animo mea dicta reconde.
Optimus ecce brevem, sed quē, nisi despicias, horam,
Multa ferat placitura, dedit moderator Olimpī.
Ille meis victus precibus stellantia celi
Limina - perrarum munus - patefecit et ambos
Viventem penetrare polos permisit, ut astra
Me duce et obliquos calles, patrieque labores
Atque tuos, et adhuc terris ignota Sororum
Stamina, tum rigido contortum pollice fatum
Aspicias. Huc flecte animum. Viden illa sub Austro

[Page 11 LIBER PRIMUS]

Menia et infami periura palatia monte
Femineis fundata dolis? Viden ampla furentum
Concilia et tepido stillantem sanguine turbam?
Heu nimium nostris urbs insignita ruinis!
Heu nurbus trux terra Italī! iterum arma retentas
Fracta semel, vacisque iterum struis agmina bustis?
Sic Tybrim indomitum, segnissime Bagrada, temnis?
Sic modo, Birsā ferox, Capitoliā despicias alta?
Experiere iterum et dominam per verbera nosces.
Is tibi, nate, labor superest, ea gloria iusto
Marte parem factura deis. Hec vulnera iuro
Sacra michi merito, patrie quibus omne rependi
Quod dederat, quibus ad superos Mavortia virtus
Fecit iter: non ulla, meos fodientibus artus
Hostibus atque abeunte anima, michi multa dolenti
Occurrisse prius tanti solamina casus,
Quam quod magnanimum post funera nostra videbam
Ultorem superesse domi. Spes ista levabat
Inde metus alios, hinc sensum mortis amare.»
Talia narrantem percurrit et impia mestis
Vulnera luminibus totumque a vertice corpus
Lustrat adusque pedes: at mens pia prominet extra,
Ubertimque fluunt lacrimae. Nec plura parantem
Sustinuit, mediisque irrumpens vocibus orsus:
«Heu heu ! quid video ? quisnam hec michi pectora duro

[Page 12 LIBER PRIMUS]

Confixit mucrone, parens? que dextra verendam
Gentibus immerito violavit sanguine frontem?
Dic, genitor; nil ante queas committere nostris
Auribus». Hec dicens alto radiantia fletu
Sidera visus erat sedesque implesse quietas.
Infima si liceat summis equare, marina
Piscis aqua profugus fluvioque repostus ameno
Non aliter stupeat, si iam dulcedine captum
Vis salis insoliti et subitus circumstet amaror,
Quam sacer ille chorus stupuit. Namque hactenus ire
Et dolor et gemitus et mens incerta futuri
Atque metus mortis mundique miserrima nostri
Milia curarum, rapide quibus optima vite
Tempora et in tenebris meliores ducimus annos:
Illic pura dies, quam lux eterna serenat,
Quam nec luctus edax nec tristia murmura turbant,
Non odia incendunt. Nova res, auremque deorum
Insuetus pulsare fragor, pietate recessus
Lucis inaccessa tacitumque impleverat axem.
At pater amplexu cupido precibusque modestis
Occupat et gravibus cohibet suspiria dictis:
«Parce, precor, gemitu; non hunc tempusque locusque
Exposcunt. Sed visa animum si vulnera tangunt
Usque adeo, iuvat et patrios agnoscere casus,
Accipe; nam paucis perstringam plurima verbis.
Sexta per Hesperios penitus victricia campos
Nostraque signa simul Romanaque viderat estas,

[Page 13 LIBER PRIMUS]

Cum michi iam bellique moras curasque peroso
Consilium, teste eventu, Fortuna, dedisti
Magnificum: infelix fido ut cum fratre viritim
Solicitem partirem onus geminumque moranti
Incuterem bello calcar. Sic alite leva
Distrahimur tandem et scissis legionibus ambo
Insequimur late sparsis regionibus hostem.
Nondum plena colis iam stamina nostra Sorores
Destituunt fesse, iam Mors sua signa relinquit.
Illicet imparibus veriti concurrere fati
Fraudis opem dubio poscunt in tempore Peni.
Ars ea certa viris et nostro cognita damno.
Celtarumque animos, quibus auxiliaribus arma
Fratris ad id steterant, pretio corrumpere adorti,
Persuasere fugam: nostrorum exempla per evum
Ante oculos gestanda ducum, ne robore freti
Externo, proprio non plus in milite fidant.
Obcit ille deos, ius, fas et inania verba!
Raptim abeunt tacitoque vale. Vis quanta metallo est!
Di, Pudor, alma Fides, uni succumbitis auro!
Presidio nudata acies fraterna retrorsum
Avia constituit siccosque recurrere montes:

[Page 14 LIBER PRIMUS]

Hec visa est spes una duci. Premit hostis acerbus,
Doctus ad extremum cedenti insistere tergo.
Me quoque iam magno distantem Punica tractu
Agmina cingebant, que clam novus auxerat hostis
Improbis insultans. Visum et michi credere Fato.
Nequicquam: vetitum caro me iungere fratri;
Inferior numero multum tribus undique castris
Vallabar, multumque locis premebar iniquis.
Ferrum aderat; spes nulla fuge: quod Fata sinebant
Tempore in angusto, durissima pectora ferro
Pandimus atque Afras Herebo detrudimus umbras.
Ira dolorque dabant animos: ars bellica nusquam
Consiliique nichil. Ceu dum velamina pastor
Fida gerens apibus bellum movet improbus almis,
Nocte sub obscura trepidant, mox dulcia meste
Excedunt inopi substrata cubilia cera,
Inde ruunt ceceque fremunt, sparsoque volatu
Importuno instant capiti; stat callidus hostis
Inceptique tenax, postque irrita vulnera victor
Eruit extirpatque pie cunabula gentis:
Sic, que sola salus miseris et summa voluptas,

[Page 15 LIBER PRIMUS]

Invisam iaculis gladioque ultore cohortem
Tundimus et rabidas in vulnere linquimus iras.
Illi ex composito stabant, ceu flantibus Austris
Aerius consistit Erix atque astriger Athlas.
Quid moror? Incauti armorum sub nube virumque
Obruimur: Fortuna suum tenet invida morem
Aversata pios. Gelidus michi pectore sanguis
Heserat; agnosco insidias mortemque propinquam;
Nec michi, sed patrie metuens, pro tempore raptim
Ingredior dictis cuneos firmare labantes:
'Hac via preclari, miles, patet ardua leti.
I duce me, quem sepe alias maiore profecto es
Fortuna, nunquam fama meliore secutus!
Non acies ferri, facies non obvia Morbis
Terreat: exiguo decus ingens sanguine Mavors
Obicit et caros illustrat cede nepotes.
Nosce genus, patriamque libens amplectere sortem.
Ignavum fortemque mori - ne tangere damno -
Nature lex una iubet. Breve tempus utrique:
Iam, licet et terre pelagique pericula cessent,
Ultro aderit suspecta dies. Hoc fortibus unum
Contigit, ut leti morerentur; cetera flendo
Turba perit lacrimasque metu diffundit inertes.
Hora brevis longe testis venit ultima vite.

[Page 16 LIBER PRIMUS]

Ergo age, si Latio quicquam de sanguine restat,
Morte palam facito; nam dum Fortuna sinebat,
Vicimus et nostris exhibant funera dextris.
At modo corporibus, - cedunt quando omnia retro -
Sit satis obstruxisse viam. Per pectora nostra
Perque truces oculos vultusque in morte tremendos
Transcendant! talem libet his opponere montem,
His claustris vallare aditus! Sciat horrida veros
Barbaries cecidisse viros, et pallida quamquam
Haud spernenda tamen Romana cadavera calcet!
Accelera, bene nata cohors - in limine Mors est
Invidiosa bonis - Romanas semper ad aras
Cum lacrimis recolenda piis et ture perenni!
Talibus accensi coeunt et grandinis instar
Scissa nube ruunt. In tela micantia primus
Et circumfusus feror irrediturus in hostes.
Consequitur devota neci fortissima pubes
Sternimur et morimur: paucis tot milia contra
Quid reliquum? Sed fata pii nunc ultima fratris
Expectas; neque enim Hesperia felicius ora [...]
Ille quidem extremo Fati de turbine frustra
Surgere conatus magne sub mole ruine
Oppressusque itidem. Nec mors magis ulla decebat
Altera quam fratris. Fuerat concordia vite
Mira, vel exiguis nunquam interrupta querelis:

[Page 17 LIBER PRIMUS]

Una domus victusque idem, mens una duobus,
Et mors una fuit. Locus idem corpora servat
Amborum ac cineres. Huc tempus forte sub unum
Venimus. Hic nobis nulla est iactura vetusti
Carceris: ex alto sparsos contemnimus artus.
Odimus et laqueos et vincula nota timemus,
Libertatis onus. Quod non sumus, illud amamus.»
Ille autem illacrimans: «Tua me, tua, care, profundo
Corde premit pietas, genitor. Sed mollis inersque
Ultio verborum semper fuit ultima rerum.
Dic tamen hoc, o sancte parens: an vivere fratrem
Teque putem atque alios, quos pridem Roma sepulto
Defunctosque vocat?» Lente pater ipse loquentem
Risit, et «O quanta, miseri, sub nube latetis!
Humanumque genus quanta caligine veri
Volvitur! Hec» inquit «sola est certissima vita.
Vestra autem mors est, quam vitam dicitis. At tu
Aspice germanum. Viden ut contemptor acerbe

[Page 18 LIBER PRIMUS]

Mortis eat? Viden indomitum sub pectore robur
Et vivum decus et flammantia lumina fronti?
Quin etiam a tergo generosum respicis agmen?
Hos michi defunctos audebit dicere quisquam?
Et tamen egregios humani sorte tributi
Efflavere animos ac debita corpora terre
Liquerunt. Cernis nitido venientia contra
Purpureum radiare diem leta agmina vultu? »
«Imo» ait «eximie; nec quicquam dulcius unquam
Hos vidisse oculos memini. Sed nomina nosse
Est animus; tibi ne, genitor, contraria mens sit
Per superos ipsumque lovem, Solemque videntem
Omnia, per Frigios, si qua est ea cura, Penates
Per si quid patrie venit huc dulcedinis, oro.
Aut ego fallor enim, aut quosdam hoc ex agmine novi
Et mores habitusque virum faciesque gradusque
Insolitum licet ora micent, tamen ora recordor
Vidi etenim et patria nuper conviximus urbe.»
«Vera quidem memoras. Fraus hunc modo rebus ademit
Punica terrenis. Periit congressus iniquo

[Page 19 LIBER PRIMUS]

Credulus etate heu! nimium Marcellus in illa [...]
Iste memor finis lateri latus admovet ultro
Nobiscumque libens celo spatatur in amplo.
Crispinus longe sequitur, quem perfidus uno
Absumpsisse die tentaverat hostis; at illum
Languida dilate tribuerunt vulnera morti;
Alter ibi cecidit moriens, ubi furta latebant:
Inde levis recte penetrans huc spiritus illic
Frigida carnifici dimisit membra cruento.
En Fabium! celo maiestas maxima tanti
Nominis et rerum iubet hunc habitare sereno.
Cerne ducem quantum! Licet hic Cunctator ab omni
Dictus erat populo, tamen ingens gloria tardis
Debita consiliis viget. Hunc non flamma nec ensis
Eripuit Latio, sed dum magis arma premebant
Punica, tranquillum tulit huc animosa senectus.
Sed magis ardentemque animis pugnasque frementem
Cerne per insidias indigno funere Graccum
Corpore seclusum valido et pollentibus armis.
Preterea Emilio nimium Sors invida Paulo:

[Page 20 LIBER PRIMUS]

Aspice magnanimum terebrant quot vulnera pectus
Cannensi Romana die defleta supremum
Fata putans renuit cladi superesse; sed ultro
Oblatum contempsit equum, multumque rogantem
Reppulit et ' Nimium ' respondit ' viximus. At tu
Macte animi virtute, puer, discede tuumque
Victurum abde caput teque ad meliora reserva.
Dic Patribus muniant urbem; dic menia firment
Condiscant extrema pati; namque improba sevas
Ingeminat Fortuna minas, hostisque cruentus
Victor adest. Fabio mea verba novissima perfer
Dic me iussorum memorem vixisse suorum,
Dic memorem te teste mori. Sed Fata feroxque
Collega ingenti turbarunt cuncta tumultu:
Nuda loco caruit Virtus; tulit Impetus illam.
Effuge dum morior, ne forsan plura loquendo
Sim tibi causa necis '. Dicentem talia ferro
Circumstant. Volat ille levis: timor allevat artus
Et plumas adiungit equo et calcaria plantis.
Anxia sic genitrix, ubi nidum callidus anguis
Obsidet, hinc vise sese subducere morti
Optat, et hinc dubitat sua dulcia viscera linquens
Infelix! pietas tandem formidine victa
Cedit, et incussis serum sibi consulit alis,
Vicinaque tremens respectat ab arbore fatum
Natorum rabiemque fere, et plangoribus omne
Implet anghela nemus strepituque accurrit amico
Sic ibat iuvenis memorandus, sepe retrorsum

[Page 21 LIBER PRIMUS]

Lumina mesta ferens: videt ingens surgere campis
Naufragium; videt immitem post publica Penum
Funera sacra ducis fodientem peotora diris
Ictibus; et celum gemitu pulsabat inani.
Quid moror? Innumeram licet inter noscere turbam
Cesorum hoc bello iuvenum patrieque cadentum.
Scilicet immenso studio dum ledere querit,
Civibus atque inopem spoliatur dum fortibus urbem,
Complevit celum nostris ferus Hanibal umbris.
Talia dum genitor memorat, suspiria natus
Alta trahens: «Licuit, fateor, cognoscere quicquid
Optabam magis, et vultus spectare meorum.
Cetera ni prohibes, nichil est sermone secundi
Patris amabilius». «Quin tu modo cominus» inquit
«Alloquere atque aures quamprimum invade paratas.»
His dictis, tulit ante gradum, frontemque modestam
Demisit, patrumque tenens sic incipit ore:
«O venerande michi, vero nunquamque parente
Care minus, si vestra Deus dedit ora videre
Mortales oculos, alti si limina mundi
Indignoque michi clarum reseravit Olimum,
Da, precor, exiguum nostris affatibus horam,
Nam breve tempus adest moneorque in castra reverti.
Occeani subnixa vadis ubi maxima Calpe
Impendet pelago celumque cacumine pulsat,
Illic me Romana manent modo signa, ducemque 435
Expectant. Rapidum hoc tandem instat limite bellum.»

[Page 22 LIBER PRIMUS]

Suscipit amplexu iuvenem placidissimus heros,
Atque ita: «Si iussu superum mortalia celo
Membra vehis - nec enim tam magni muneris auctor
Alter erit: summum hoc equidem tibi contigit uni
Eximiumque decus -, quam de te concipiam spem
Dictu difficile est. Cui tantam numina vivo
Concessere viam? Nam si divinus inesset Spiritus,
haudquaquam hoc homini Fortuna dedisset,
Que faciles dispensat opes: archana videre
Celica, venturos longe prenoscere casus,
Et fatum prescire suum, spectare beatas
Has animas subterque pedes radiantia solis
Lumina et adversos tam vastis tractibus axes;
Hec nunquam Fortuna dabit, quia cuncta potenti
Sunt servata Deo. Qui si te lumine tanto
Illustrat, quonam te alii dignentur honore?
Non ergo immerito: fractos passimque iacentes
Hesperie campis totiens despeximus hostes,
Vidimus et nostre vindictam mortis. Ab illa
Egregie pietatis habens per secula famam,
Quidlibet hic aude mecum; nam protinus aurem
Invenis atque animum vacuum. Quin ocus ergo
Ingredimur fandoque brevem consumimus horam?»
«Dic» ait is: «si vita manet post busta, quod almus 460
Testatur genitor, sique hec est vera perennis,

[Page 23 LIBER PRIMUS]

Nostra autem morti similis, quid demoror ultra
In terris? quin huc potius, quacumque licebit,
Evolat assurgens animus tellure relictâ?»
«Non bene» ait «sentis»: «Deus hoc Naturaque sanxit
Legibus eternis, hominem in statione manere
Corporis, edicto donec revocetur aperto.
Non igitur properare decet, sed ferre modeste
Quantulacumque brevis superant incommoda vite,
Ne iussum sprevisse Dei videare, quod ista
Sunt geniti sub lege homines, ut regna tenerent
Infima, namque illis custodia credita terre
Et rerum quas terra vehit pelagusque profundum.
Ergo tibi cunctisque bonis servandus in ista est
Carne animus propriamque vetandus linquere sedem,
Nobilibus curis studioque et amore videndi
Promineat ni forte foras corpusque relinquat
Ac longe fugiat sensus seque ingerat astris.
Hic decet egregios animos, hic exitus est quem
Divini fecere viri meliora sequentes.
Sed dum membra vigent - brevis est mora -, suscipe nostri
Consilii quid summa velit. Tu sacra fidemque
Iustitiamque cole. Pietas sit pectoris hospes
Sancta tui morumque comes, que debita virtus
Magna patri, patrie maior, sed maxima summo
Ac perfecta Deo; quibus exornata profecto
Vita via in celum est, que vos huc tramite recto
Tunc revehat cum summa dies exemerit istud

[Page 24 LIBER PRIMUS]

Carnis onus pureque animam transmiserit aure
Hoc etiam monuisse velim, nil gratius illi,
Qui celum terrasque regit, dominoque patrique
Actibus ex nostris, quam iustis legibus urbes
Conciliumque hominum sociatum legibus equis.
Quisquis enim ingenio patriam seu viribus alte
Sustulerit sumptisque oppressam adiuverit armis,
Hic certum sine fine diem in regione serena
Expectet vereque petat sibi premia vite
Iustitia statuente Dei, que nec quid inultum,
Nec pretio caruisse sinit.» Sic fatus, amoris
Admovitque faces avido stimulosque nepoti.
Ecce autem interea venientum turba, nec ulli
Nota fuit facies; habitus tamen omnibus unus
Sidereoque levis fulgebat lumine amictus.
Augusta pauci procul omnes fronte preibant
Iam senioque graves et maiestate verendi.
«Hec acies regum est, quos tempora prima tulerunt
Urbis» ait «nostre; frons arguit inclita reges.
Romulus ecce prior, famosi nominis auctor,
Publicus ille parens. Cernis, dulcissime, quantus
Ardor inest animo. Talem ventura petebant
Regna virum. Venit incessu moderatior alter,
Religione nova populum qui temperet acrem.
Hic virtute prius patrie Curibusque Sabinis
Insignis, nostramque ideo transvectus in arcem est.

[Page 25 LIBER PRIMUS]

Aspice sollicitum monitu ceu coniugis almas
Instituatur leges et euntem dividat annum.
Extulit hunc natura senem, primoque sub evo
Hanc habuit frontem, sic tempora cana genasque.
Tertius ille sequens, qua tu nunc uteris, omnem
Militie expressit regum fortissimus artem,
Fulmineus visu, victus quoque fulmine solo.
Quartus arat muros et Tybridis Ostia fundat,
Presagus quas totus opes huc convehat orbis,
Biffida primevo connectens menia ponte.
Frons quinti michi nota parum, sed suspicor illum
Quem nobis longe regem dedit alta Choroanthus.
Ille est haud dubie: video tunicasque togasque
Et fasces trabeasque graves sellasque curules
Atque leves faleras et cuncta insignia nostri
Imperii, currusque et equos pompasque triumphi.
Illum autem numero quem cernis in ordine sextum
Servilis solio regem transmisit origo,
Et nomen servile manet, sed regia mens est.
Dedecus hic generis virtute piavit et actis;
Condidit hic censum prior, ut se noscere posset
Roma potens, altumque nichil sibi nota timeret.»
Finierat. Tunc ille iterat: «Si lecta recordor,
Romuleo cinxisse comas diademate septem
Audieram, totidem cognomina certa tenebam.

[Page 26 LIBER PRIMUS]

Alter ubi est igitur?» «Fili carissime,» dixit
«Huc et lux iners et dura superbia nunquam
Ascendunt. Illum sua pessima crimina Averno
Merserunt, atrox animus nomenque superbum.
Hunc exposcis enim qui sceptrum novissima rexit
Rex ferus et feritate bonus; nam tristia passe
Hic Libertatis primum Urbi ingressit amorem.
Quin tu animas letas melioraque regna tenentes
Cerne catervatim, vere virtutis amicos.»
Tres simul ante alacres alternaque brachia nexi
Ibant. Hos leto celebrabant agmina plausu
Umbrarum atque omni devotum ex ordine vulgus.
Substitit admirans: «Que tanta est gratia» dixit
Ista triumphum? Quis tantus amor connectit euntes?»
«Hos idemque parens eademque» ait «extulit alvus:
Hinc amor. His ipsis libertas credita quondam
Hinc favor. Heu iugulos et vulnera cruda duorum!
Aspice: utrique recens nitet ut generosa cicatrix
Pectore in adverso! Populorum fata potentum
Tergeminis mandata viris, ut sanguine pauco

[Page 27 LIBER PRIMUS]

Scilicet innumere cessarent funera gentis.
Divisis exercitibus conspecta suorum
Adversisque oculis sex ultima bella gerebant;
Libertas tunc nostra tremens similisque cadenti
Unius ad fatum dubio sub Marte pependit:
Unius est asserta manu. Germanus uterque;
Occiderat, populoque nimis Fortuna favere
Ceperat Albano; nisi tertius ille superstes
Integer et fratrum mortes et publica fata
Restituisset agens victricia corpora campo,
Donec seiunetos spatio largoque cruore
Defectos plagisque graves et cursibus haustos
Impiger alterno iugulasset vulnere fratres.
Id recolens nunc exultat: gaudentque vicissim
Germani ad superos nec inulto funere missi.
At quibus imperium virtus ea contulit, ultro
Circumstant memores. Sed quid per singula versor?
Milia nonne vides spatiosum implentia celum?
Publicolam ante alios, tanto cognomine dignum,
Preclarum pietate ducem patrieque parentem.
Lumina visendi cupidus flectebat, et in gens
Agmen erat iuxta, stabilem qua vergit ad Arthon
Lacteus innumeris redimitus circulus astris.
Obstupuit, queritque viros et nomina et actus.
«Care nepos, si cuncta velim memoranda referre,
Altera nox optanda tibi est» ait: «aspice ut omnis
Stella cadit pelago, celumque reflectitur, et iam
Candidus Aurore meditantis surgere vultus
Vibrat et Eoa iam somnum diluit unda.

[Page 28 LIBER PRIMUS]

Iam pater admonuit fugientia sidera nutu
Ostendens, vetuitque moras. Hoc nosse satis sit
Romanas has esse animas, quibus una tuende
Cura fuit patrie. Proprio pars magna cruore
Diffuso has petiit sedes, meritoque caduce
Pretulit eternam per acerba piacula vitam.»

[Page 29 LIBER SECUNDUS]

Talibus intentum pater arripit atque benigne:
«Tempus» ait «celo descendere. Gratia paucis
Huc venisse fuit: patienter abire decorum est.»
«Ne propera, precor, alme parens. Quin digeris» inquit
«Pauca michi dubio? certumque remitte futuri».
«O nate, exigui solatia temporis» inquit
«Exigis. Ambigue subito tibi somnia noctis
Omniaque implicate vanescent visa quietis:
Si qua animo memori vestigia forte manebunt,
Somnia vana tamen, mentemque errasse putabis.
Sed nequeo sprevisse preces. Dic, nate, quod angit
Te magis; et brevibus celeri te subtrahe Phebo.»
«O genitor, si nota tibi divina voluntas,
Sique tibi ante oculos tenturum est cernere tempus,
Scire velim quid Fata parent. Nam bella videmus
Aspera terribili Latium quassantia motu.
Hanibal in foribus stat perfidus. Omnia retro
Versa cadunt. Nostro pinguescunt arva cruore.
Tot clari cecidere duces. Vos lumina tanti
Imperii tam magna duo cecidistis eodem
Tempore. Tunc Italis raptus regionibus est sol,

[Page 30 LIBER SECUNDUS]

Magnaue sub gemina nutavit Roma ruina.
Quid superest? dominam quis nunc manet exitus Urbem
Corruet, an stabit? Quod si frustra arma movemus,
Exime tot curas animo tantosque labores:
Somnum redde oculis et membris redde quietem
Nam michi si, cogente Deo, patrieque cadendum est
Quid iuvat obniti contra Fatoque prementi
Humanas afferre manus? Moriamur inermes!
Vivat et in toto regnet ferus Hanibal orbe!»
Non tulit indignantem animo pater optimus: «Imo,
Imo» ait «armato latronem pellere luscum
Finibus Ausonie dabitur. Discedet iniquo
Inde animo, metuetque alienam linquere terram
Sanguinis ac prede sitiens, at mesta suorum
Plebs metuens belloque nimis turbata propinquo
Hunc repetet retrahetque domum. Postquam Africa tanget
Litora, funesto veritus conflagrare campo
Congressus volet ante tuos. Tu furta caveto
Insidiasque viri. Doceant te dira duorum
Funera barbarico confeota ferociter astu.
I tamen atque hostis crudelem conspice vultum
Et dictis intende aurem cautusque vigilque
Insidiosa senis versuti percipe verba.
Si renuis retrahisque pedem, michi crede, per Orbem 45
Aut timidus videare aliis aut forte superbus.
Ille quidem varia tentabit flectere mentem
Arte dolisque novis, dulcem per singula pacem,
Pacem iterans, pacisque tegens sub nomine fraudem,

[Page 31 LIBER SECUNDUS]

Unicus eversor pacis. Firmissime, persta
Propositumque tene. Nil de patrieque tuaque
Maiestate cadat! Fremet ille et tristia coram
Fata videns, humiles voces summissaque verba
Ore dabit ficto: iuvenem semperque secundis
Assuetum casus varios librare monebit
Fortune, ac multa ancipiti sermone tremenda
Proferet eventusque ducum. Cum nulla videbit
Verba altum movisse animum, tum tristis et ira
Fervidus, arma fremens bellumque, in castra redibit.
Pugna erit ambiguo quam spectent Fata favore,
Cuius ad eventum toto timeatur in Orbe.
Sanctior his preerit castris, dux impius illis:
Hinc Virtus obiecta malis Cultusque modesti
Et Pudor et benesuada Fides Pietasque comesque
Iustitia et relique vibrabunt arma Sorores;
Inde Furor, Dolus et Rabies et nescia veri
Pectora Contemptusque Dei fervensque Libido
Cecaue perpetuis crescens sub litibus Ira
Et scelerum species horrende ac nomina multa.
Victor eris bello tandem, victoria nec te
Efferet; ast illum fortuna adversa repente
Prosternet. Victus fugiet peregrinaque tanget
Litora, qua Graia Asiam regionibus estus
Hellespontiaci dirimit maris. Omnia tandem
Tentabit, regumque pedes indignaque supplex

[Page 32 LIBER SECUNDUS]

Continget genua atque aliena precabitur arma,
Italicas ardens iterum ruiturus in oras,
Si Fortuna sinat. Nobis sed amicio illa,
Iam longis satiata malis, funesta retrorsum
Consilia evertet. Quid multa? Vagabitur exul
Pessimus et terras virus disperget in omnes,
Romanos in morte petens. Ceu saxeae sevum
Cum forte in triviis tempestas obruit anguem,
Ille furit, moriensque minas vomit atque venenum
Mille ligans caudam squamosaque corpora nodis,
Horrificus solo aspectu, postrema cruentus
Sibila languentesque oculos attollit et ipsum
Sevit in auctorem frustra: sic turbidus iste
Mille vias moribundus aget. Quo tempore forte
Publica dum perages mandata, videbis inermem
Securus, faciemque trucem que terruit orbem.
Colloquio festiva dies videatur amico,
Tantum felix Ephesus sermone virorum.
Fama quidem mendax falsa cum laude nefandos
Equat iniqua bonis. Facinus dum grande, tremendum,
Horrendum dictu invenit, canit orba per Orbem,
Nec dirimit causas. Patriam iuvat ille cadentem,

[Page 33 LIBER SECUNDUS]

Laudatur; multaque alius cum strage cruentas
Captat opes regnumque sibi iaciturus in auro,
Hic quoque laudatur. Laudabitur Hanibal atque
Scipio: posteritas mirabitur omnis utrumque.
Heu par dissimile et diverso sidere terris
Illatum! At vulgus discernere quanta sit inter
Magnificum ac tetrum facinus distantia, nescit.
Quam subito miris animum volet ille loquendo
Flectere blanditiis! seu sunt hec Punica semper
Pectora, seu laudem virtus vel ab hoste meretur,
Precipue tam rara quidem. Verum illa iocosum
Qualiacumque tibi risum fortasse movebunt;
Nil aliud. Sic ille graves in morte reflexus
Quum dederit falsaque animum spe paverit amens,
Tandem Bithinica tuet imperterritus aula,
Dux atrox, Urbique metum depellet et Orbi.
Hostis fata vides, tanto quem tempore tellus
Sustinet Ausonie. Quod si Romana requiris,
Pauca, sed e medio Fatorum intentus acervo
Accipe. Proclivem faciet victoria presens
Ad reliquas facilemque viam, nullumque pudebit,
Quem teneat Carthago potens, apprendere portum.
Illa iugum populos et ferre tributa docebit.
Ilicet Etholus consurget vanus ad arma,
Proruet Anthiocus; fratris iunioris et illum
Vincitis auspiciis, teque orbis noscet Eous,
Ut Zephirus pridem ac pluvialis noverat Auster.
Inde alia ex aliis nascentur bella, sed omnes
Vincet Roma minas et totum proteret Orbem.

[Page 34 LIBER SECUNDUS]

Victa iugum regna excipient: sub legibus ibunt
Mox Galathe Macedumque furor; nil regia possunt
Nomina, nil patrum egregu prodesse labores.
Magnus Alexander totiens revocatus ab urna
Si redeat, mea sit quenam sententia nosti
Grecia cuncta brevi procumbet tempore victa
Et male cesorum penas dependet avorum.
Hic placet et Glabrio et spectata modestia Memmi
Flaminiique animus, claris qui crescere factis
Incipit et tecum tentat certamina fame.
Res instant varie, series quoque longa laborum:
Florida namque viris venit armipotentibus etas.
Hec michi iam Scauros, Drusus crebrisque Metellos
Insignes titulis et nomina clara Nerones
Protulit. Hoc olim veniet de stipite ramus
Pestifer ac populis umbra nociturus iniqua.
Iam sensim assurgunt rigida virtute Catones.
O utinam domus illa minus foret invida nostre!
Surgunt Emilii, quorum de gente nipote
Elige, qui nomen gestis mereatur avitum,
Reliquiasque tuas ferro consumat et igni,
Durius id meritis odioque accensus honesto.
Longius incedam; iamque hinc Sillamque ferocem
Pompeiosque graves animosaque pectora Bruti
Ante oculos habeo, stupeoque ubi condere ferrum
Audeat. Hinc rerum summa ad fastigia ventum est

[Page 35 LIBER SECUNDUS]

Cesareumque genus toti dominarier Orbi
Prevideo. Quid cuncta sequor? Non ditior unquam
Urbs animis erit egregiis ducibusque supremis.
Crederet hoc aliquis? Campano raptus aratro
Unus erit bello eximius, qui nostra sub Austrum
Signa ferat Libiamque iterum premat, inclita regum
Colla triumphali victor fracturus ab arcu,
Bisque sub extrema Latium formidine solvat
Obsidione gravi, calidaque reversus ab ora
Atque Alpes subito iussus transire nivasas
Preter Aquas Sextas - dicunt sic nomine vallem -
Theutonicum insigni compescat strage furorem;
Post simili ardentes prosternat vulnere Cimbros.
Orbis in extremi latebras, ubi castra locasti,
Nunc, iuvenis memorande novis per secula factis,
Magnus item iuvenis veniet; nec dignior alter
Nomen habet magni. Hic Tagum Bethimque et Hiberum
Coget ferre iugum dominumque agnoscere Tybrim.
Hic idem nimia civem feritate rebellem
Contundet. Tibi nulla animum contingat honestum

[Page 36 LIBER SECUNDUS]

Invidia; atque alios patiaris ad alta volare.
Nullus erit nullusque fuit cui gloria tota
Cesserit: illa novis semper parat integra partem.
Vita brevis, rerumque venit longissimus ordo.
Quid fiet, nisi queque suos produxerit etas
Venturis qui sponte velint occurrere fati?
Sufficeret cuncti spatio si temporis unus,
Publica res poterat duce te contenta fuisse
Tu siquidem letus mecum, dum bella gerentur,
Hic eris, et iuvenem egregium laudabis ab alto.
Pauca ex innumeris memoro: maiora supersunt
Gesta viri, plectroque aliis maiore canenda.
Namque hic precipiti - sit fas dixisse – volatu
Victor ab occasu discedens victor ad ortus
Perveniet nomenque Italum super astra levabit.
Omnia succumbent: multis Fortuna triumphis
Larga volet ditare ducem; moderatior autem
Implendusque animus paucis, quod laurea triplex
Stringat honesta comas, quod ter sua Roma verendo
Exstantem curru videat, contentus abibit.
Hic et piratas pelago depellet ab omni:
Vincetur Iudea tenax, Armenia duplex.
Cappadoces Arabesque et lato corpore Ganges
Persis et Arsacides: Rubroque a litore tandem

[Page 37 LIBER SECUNDUS]

Omnia vincentes rigidam veniemus ad Arthon.
Et glaciale solum, Tanaim et Meotida duram
Ripheosque procul tangemus in ethere montes.
Attriti longo fugient certamine reges
Et vitam simul et regnum bellumque perosi.
Caspia calcabunt victores claustra, Sabeam
Turicremasque domos: intacti limina templi
Intrabunt cernentque aditi penetralia sacri.
Purpura non illos, non gemme aurumque movebunt:
Thesaurus inter medios mucrone trementi
Paupertas Romana venit nec tangitur illis.
Insula non toto restabit libera ponto,
Non tellus seu pressa vagis seu stantibus astris.
Aula sub imperium veniet ditissima Cipri,
Creta superstitionum ingens domus atque magistra
Euboicumque latus, Phebo Rhodus inclita et undis,
Tum salis Egei, celo velut astra sereno,
Cyclades effuse medio, clipeusque potentis
Trinacrie et crasso dives Sardinia celo
Pauperiorque solo sed apricis Corsica saxi,
Et quicquid Tusco iacet equore, quicquid Hiberno,
Quicquid et Adriaco. Sed quis cum classe frementem
Ibit in Oceanum? Fortissimus ille nepotum
Unus erit magno semper cantandus in orbe,
Gallica qui vario complebit rura pavore
Et fluvios atri violabit sanguinis unda.
Inde procul celo et terra pelagoque repostos
Auricomos rapido calcabit Marte Britannos,

[Page 38 LIBER SECUNDUS]

Stringet et indomito luctantem gurgite Rhenum
Pontibus, hostilesque tenens cum milite fines
Tristia ceruleis Germanis bella movebit.
O felix si forte modum sciat addere ferro!
Nesciet heu! noletque miser; sed turbine mentis
Victrices per cuncta manus in publica vertet
Viscera, civili fedans externa cruore
Prelia et emeritos indigno Marte triumphos;
Me tamen infami tam multa decora furore
Commaculare pudet. Quam turpiter omnia calcat
Ambitus, ut totum imperium sibi vindicet unus,
Primus et exemplum reliquis, spolietque superbus
Erarium, miserosque novo legat ordine patres!
Hec et Pharsalicas mortes Ephireaque arma,
Thapsonque et Mundam et Capitolia sanguine tincta,
Omnia pretereo. Succedet maximus illi
Inde nepos clara veniens a stirpe sororis.
Hic michi longinquos mittet sub legibus Indos,
Egiptumque ferox et barbara sistra moventem
Uxorem Latii capiet ducis; inde per omnem

[Page 39 LIBER SECUNDUS]

Fulminet ense diem, reges pede supprimat altos.
Hic parere ferum Romanis fascibus Histrum
Perdoceat, gemineque solum quod subiacet Urse.
Hic Urbem tribus invectus de more triumphis
Edicet toti precepta incognita mundo,
Et summo celsus solio summissa videbit
Sceptra sibi summosque duces atque agmina vulgi
Munera ferre omnes studioque ardere placendi.
Iam senior rigidus bello contundet Hiberos.
Ultimus ille labos: exhinc tranquilla sequuntur
Secula: tum gemini claudentur tristia Iani
Limina et erati iungentur cardine postes,
Inde gravem tumulo mittet veneranda senectus
Digressum amplexu et dilecte coniugis ulnis.
Huius post cineres video Romana reverti
Fata retro et pulcros prolabi ad turpia mores.
Hei michi! quid moreris? Tecum moritura propago
Nominis est nostri. Sed tu tibi debita nactus,
Alta petes convexa poli. Quid turba superstes,
Ludibrium mundi generisque infamia primi?
Tartara conspicient meriti Stigiosque recessus.
At nimium propero: video par nobile, natum

[Page 40 LIBER SECUNDUS]

Atque patrem et gemino Capitolia leta triumpho
Laurea bina viret, duplex quoque purpura, currus
Non videor spectare duos, contenta sed uno
It Pietas: nova res equidem et dignissima fama
Corruet his ducibus Ierosolima, victaque ferro
Inclita religio, et gladiis perrumpere sacra
Fas erit et poterunt populi peccata mereri.
Ulterius transire piget; nam sceptrum decusque
Imperii tanto nobis fundata labore
Externi rapiunt Hispanae stirpis et Africæ.
Quis ferat has hominum sordes nostrique pudendas
Reliquias gladii fastigia prendere rerum?»
Amplius urgentem quoniam frenare dolorem
Non poterat, rupit lacrimis et voce loquentem:
«Quid miserum! pater alme, refers? Tantumne licebit
Fortune? Prius in Stigias convulsa paludes
Astra cadent; prius ethereo trux arbiter Orci
Victor erit solio celi que tonabit ab arce,
Africa quam Rome victrix sua iura suumque
Nomen in eternum rapiat». Non longa dolentem
Passus ait: «Depone, precor, lacrimasque metumque:
Vivet honos Latius, semperque vocabitur uno
Nomine Romanum imperium; sed rector habenas
Non semper Romanus aget; quin Syria mollis
Porriget ipsa manum, mox Gallia dura, loquaxque
Grecia, et Illyricum: tandem cadet ista potestas
In Boream: sic res humanas fata rotabunt.
Forte sub extremos annos mundique ruentis

[Page 41 LIBER SECUNDUS]

Interitum ad proprias sedes Fortuna redibit.
Altius incumbes atque urbis cetera nostre
Fata petes. Unum hoc de pluribus ille supernus
Abscondit sub nube Deus; sed, noscere quantum
Permissum est animi augurio, non victa sub hoste
Roma ruet, nullique data est ea gloria genti,
Nulli tantus honor populo. Vincetur ab annis
Rimosoque situ paulatim fessa senescet
Et per frusta cadet. Nulla unquam, nulla vacabit
Civilique odio et bellis furialibus etas.
Tempus adhuc veniet cum vix Romanus in urbe
Civis erit verus, sed terras lecta per omnes
Fex hominum; tamen hec sese male sana cruentis
Turba premet gladiis, et ni fortissimus unus
Vir aliquis dignus meliori tempore nasci
Opponat sese medium frontemque manumque
Litibus ostendat, superest quodcumque cruoris
Pectoribus miseris, per mutua vulnera fundant.
Hoc solamen habe: nam Roma potentibus olim
Condita sideribus, quamvis lacerata malorum
Consiliis manibusque, diu durabit eritque
Has inter pestes nudo vel nomine mundi
Regina. Hic nunquam titulus sacer excidet illi;
Qualiter annosum vires animusque leonem
Destituunt, sed prisca manet reverentia fronti
Horrificusque sonus, quamquam sit ad omnia tardus.
Umbra sit ille licet, circum tamen omnis inermi
Paret silva seni. Sed quis vel noscere certam
Audeat, aut rebus tantis prefigere metam?
Vis loquar? In finem, quamvis ruinosa, dierum

[Page 41 LIBER SECUNDUS]

Interitum ad proprias sedes Fortuna redibit.
Altius incumbes atque urbis cetera nostre
Fata petes. Unum hoc de pluribus ille supernus
Abscondit sub nube Deus; sed, noscere quantum
Permissum est animi augurio, non victa sub hoste
Roma ruet, nullique data est ea gloria genti,
Nulli tantus honor populo. Vincetur ab annis
Rimosoque situ paulatim fessa senescet
Et per frusta cadet. Nulla unquam, nulla vacabit
Civilique odio et bellis furialibus etas.
Tempus adhuc veniet cum vix Romanus in urbe
Civis erit verus, sed terras lecta per omnes
Fex hominum; tamen hec sese male sana cruentis
Turba premet gladiis, et ni fortissimus unus
Vir aliquis dignus meliori tempore nasci
Opponat sese medium frontemque manumque
Litibus ostendat, superest quodcumque cruoris
Pectoribus miseris, per mutua vulnera fundant.
Hoc solamen habe: nam Roma potentibus olim
Condita sideribus, quamvis lacerata malorum
Consiliis manibusque, diu durabit eritque
Has inter pestes nudo vel nomine mundi
Regina. Hic nunquam titulus sacer excidet illi;
Qualiter annosum vires animusque leonem
Destituunt, sed prisca manet reverentia fronti
Horrificusque sonus, quamquam sit ad omnia tardus.
Umbra sit ille licet, circum tamen omnis inermi
Paret silva seni. Sed quis vel noscere certam
Audeat, aut rebus tantis prefigere metam?
Vis loquar? In finem, quamvis ruinosa, dierum

[Page 42 LIBER SECUNDUS]

Vivet et extremum veniet tua Roma sub evum
Cum mundo peritura suo.» Sic fatus ab alto
Pectore suspirans tacuit, dextraque sequentem
Per nitidum conducit iter. Iam prona cadentis
Calcabant convexa poli, gradibusque suprema
Linquebant levibus. Qui lumine terga feriret
Lucifer altus erat; tamen una erat umbra duorum,
Athlantisque ruens de vertice plena propinqui
Cinthia conspecti splendebat ymagine fratris.
Hic iterum genitor sacro veneranda resolvit
Ora sono. Stetit eximia dulcedine mundus
Captus et eternos tenuerunt astra meatus.
«Nate, prioris» ait «solamen et optima vite
Pars michi, qui leto cumulas nunc gaudia celo,
Quodque ego non rebar, facis ut spectando beatus
Mortalem videar michi me deliciar ipso,
Huc aures intende pias et pectora veri
Plena refer. Mora nostra brevis, namque invida noctis
Umbra abiit, pelagusque operit iam fluctibus astra.
Omnia nata quidem pereunt et adulta fatiscunt;
Nec manet in rebus quicquam mortalibus; unde
Vir etenim sperare potest populusve quod alma
Roma nequit? Facili labuntur secula passu:

[Page 43 LIBER SECUNDUS]

Tempora diffugiunt; ad mortem curritis; umbra,
Umbra estis pulvisque levis vel in ethere fumus
Exiguus, quem ventus agat. Quo sanguine parta
Gloria? quo tanti mundo fugiente labores?
Stare quidem vultis, sed enim rapidissima celi
Vos fuga precipitat. Cernis quam parva pudendi
Imperii pateant circum confinia nostri?
Hec tamen heu quanto nobis extenta labore!
Nunc quoque quam multo vobis servanda periclo!
Finge quod esse potest, et erit, nisi Fata benigni
Penitet incepti: totius sola sit Orbis
Roma caput, terris dominetur sola subactis.
Quid tamen hic magnum? tanto quid nomine dignum
Invenis? Angustis arctatus finibus Orbis
Insula parva situ est, curvis quam flexibus ambit
Oceanus, viden ut parvus cognomine magno?
Nec tamen hanc totam incolitis. Nam multa paludes,
Multa tenent silve; pars rupibus hispida torpet,
Parsque riget glacie; pars squalet inusta calore,
Serpentumque domos calidis tegit estus harenis.
Utque simul totum videas, huc lumina volve.
Verticibus celi adversos atque alta tenentes
Cernis stare polos, subiectaque cuncta duo bus
Perpetuo durata gelu? Prohibetur ab illa
Stirps hominum regione procul; nil nascitur illic
Quod victum prestare queat. Qua semita solis
Latior, obliquusque vagis it circulus astris,
Ignibus arva rubent, mediusque exestuat in gens
Pontus et ardorem celi male temperat humor
Subditus. Huc olim Argolici finxere poete

[Page 44 LIBER SECUNDUS]

Convenisse deos, potuque ciboque refectos
Ethiopum cum rege gravis duxisse sub umbra
Athiantis placidam tranquillo numine noctem
Quod fictum est ideo quia numina magna putabant
Sidera, que liquidis primum vescuntur in undis,
Ethiopum quas litus habet, mox fessa videntur
Vergere ad occasus, ubi maximus eminet Athlas
Ultima terrarum qui possidet: ille paratus
Excipit ac magno venientia contegit antro.
Sed redeo: mediam vetitum est attingere zonam
Etheris hinc etenim vos inclementia longe
Summovet; at circum flammis permixta tepescunt
Frigora; sic gemina mortales sede fruuntur
Altera sed vobis est invia: separat illam
Et calor et pelagus. Statio tantum unica restat
Parva, sed hec vasto nimis interrupta locorum
Desertoque habitu; linguarum dissona multum
Murmura, diversi mores. Hec crescere famam
Impediunt; nulli toto cognoscier orbe
Contigit. Extrema quis erit bene notus in Artho
Et Nili ignotum continget nomine fontem?
Quem sua Toprobani commendet gloria et idem
Litus ad Hibernum resonet? Mortalia quorum
Vota ruunt? Amplam cupiunt diffundere famam
Septa sed arcta vetant. Angusto carcere clausos
Somnia magna iuvant; at cum lux ultima somnum

[Page 45 LIBER SECUNDUS]

Excutit ac tenebras adimit, tum cernere verum
Heu miseri sero incipiunt, et tempora retro
Nequicquam aspiciunt, abeuntque amissa gementes.
Illa quoque in vobis ridenda insania mentes
Occupat: eternum cupitis producere nomen,
Secula demulcent animos numerosa, venitque
Posteritas longa ante oculos; libet ire per ora
Doctorum extinctos hominum, clausosque sepulcro
Liberiore via per mundi extrema vagari.
Vivere post mortem, violentas spernere Parcas
Dulcia sunt, fateor, sed nomine vivere nil est.
Vivite sed melius, sed certius: ardua celi
Scandite felices, miserasque relinquitte terras.
Hic vos vita manet, quam secula nulla movebunt,
Quam nec tristis hiems, nec noxia torqueat estas,
Anxia sollicitam quam non opulentia reddet,
Querula non mestam paupertas, pallida non mors
Obruet, haud nocuo vexabunt sidere morbi
Corporis atque animi. Sine tempore vivite; nam vos
Et magno partum delebunt tempora nomen,
Transibuntque cito que vos mansura putatis.
Una manere potest occasus nescia virtus.
Illa viam facit ad superos. Hac pergite fortes,
Nec defessa gravi succumbant terga labori.

[Page 46 LIBER SECUNDUS]

Quod si falsa vagam delectat gloria mentem,
Aspice quid cupias: transibunt tempora, corpus
Hoc cadet et cedent indigno membra sepulcro;
Mox ruet et bustum, titulusque in marmore sectus
Occidet: hinc mortem patieris, nate, secundam.
Clara quidem libris felicibus insita vivet
Fama diu, tamen ipsa suas passura tenebras.
Ipsa tuas laudes etas ventura loquetur:
Immemor ipsa eadem, seu tempore fessa, tacebit
Immemoresque dabit post secula longa nepotes.
Magna geris, maiora geres, immensaue victor
Conficies tu bella manu et dignissima fama:
Res multis laudata quidem laudandaque multis.
Cernere iam videor genitum post secula multa
Finibus Etruscis iuvenem qui gesta renarret,
Nate, tua et nobis veniat velut Ennius alter.
Carus uterque michi, studio memorandus uterque:
Iste rudes Latio duro modulamine Musas
Intulit; ille autem fugientes carmine sistet;
Et nostros vario cantabit uterque labores
Eloquio, nobisque brevem producere vitam
Contendet; verum multo michi carior ille est
Qui procul ad nostrum reflectet lumina tempus.
In quod eum studium non vis pretiumve movebit,
Non metus aut odium, non spes aut gratia nostri;
Magnarum sed sola quidem admiratio rerum,
Solus amor veri. Sed quid tamen omnia prosunt?
Iam sua mors libris aderit; mortalia namque
Esse decet quecumque labor mortalis inani
Edidit ingenio. Quos si tamen illa nepotum

[Page 47 LIBER SECUNDUS]

Progenies servare velit, senioque nocenti
Vim facere ac rapido vigilans obsistere seclo,
Non valeat, tam multa vetant; fatalia terris
Diluvia et populos violentior estus adurens,
Et pestes rerum varie celique marisque,
Bellorumque furor toto nichil orbe quietum
Stare sinens, libris autem morientibus ipse
Occumbens etiam; sic mors tibi tertia restat.
Quot modo in extremo claros Oriente vel Austro
Esse viros reris? tamen ad vos mittere nomen
Non potuere suum. Quot prima etate fuisse
Illustres famamque ausos sperare perennem,
Nunc tamen ignotos? Annorum, nate, locorumque
Estis in angusto positi. Que cuncta videntem
Huc decet, huc animos attollere. Vulgus inane
Viderit in terris quo te sermone loquatur.
Despice quisquis is est, et si mea iussa merentur
Te docilem, humanum, iubeo, contemne favorem,
Neve ibi tantarum rerum spem pone tuarum.
Illecebris trahat ipsa suis pulcherrima Virtus.
Gloria si fuerit studiorum meta tuorum,
Pervenies equidem, sed non mansurus, ad illam.
Premia sin autem celo tua, nate, reponis,
Quo semper potiaris habes sine fine beatus
Et sine mensura. Quod si dulcedine fame
Tangeris et stimulis etiam nunc pungeris istis,
Quod preclara tuo stat gloria fixa labori

[Page 48 LIBER SECUNDUS]

Polliceor: veniet pretium tibi, nate, quod optas;
Illa vel invitum, fugias licet, illa sequetur.
Ut sub sole vagum comitatur corporis umbra
Ipsa tui: quocumque gradum tu flexeris, illa
Flectitur et stat, si steteris; sic Fama volentem
Nolentemque simul sequitur. Sed numquid ineptum
Dixeris arenti gradientem in pulvere, ut umbram
Aspiciat post terga suam? Non sanior ille est
Qui terit etatem frustra corpusque fatigat,
Aut animum curis onerat, nichil inde reposcens
Ni laudem et vanos populi per compita ventos.
Quenam igitur queres mea sit sententia. Dicam.
Ille eat ut metam teneat, licet inter eundum
Umbra sequatur iter; Virtutis amore labore
Hic alius, celumque sibi sit terminus, et non
Gloria, que meritos sequitur, vel spreta, labores.
Ergo age, nate, viam, tibi quam super ardua monstro
Ingredere, aut potius ceptum ne desere callem.
Publica res duce te vigeat, victrixque supremo
Cardine Fortune sedeat. Spectabit ab astris
Quicquid ages placidus rex cuncta tegentis Olympi,
Letus honore tuo, sed nullo letior actu
Quam quod te patrie baculum superesse labanti
Nomen et hoc merito Scipionis habere videbit,
Cognomenque aliud tibi quod tua facta parabunt.
Insuper id moneo, memorique hoc imprime menti
Post studium recti patrieque parentis amorem
Proxima de caris tibi cura supersit amicis.
Pronus amicitias amplectere, quas tibi Virtus
Conciliat, partasque cole; hoc da, nate, roganti.

[Page 49 LIBER SECUNDUS]

Rebus in humanis nil dulcius experiere
Alterno convictu et fido pectore amici.
Est equidem e multis tibi nunc certissimus unus
Lelius. Archani sit conscius atque minister
Ille tui, regat affectus pectusque profundum
Cernat inaccessum reliquis. Post tempore multo
Lelius alter erit domui clarioque nepoti
Carus et eximio pariter coniunctus amore.
Hinc olim multi errabunt, parque omnibus unum
Lelius et Scipio celebrabitur inter amicos
Quos tulit extrema veniens ab origine mundus,
Cum duo sint paria et longo distantia tractu.
Suscipe tu primum, nec, sis licet altus, amicum
Despice plebeium, quoniam de plebe verendi
Surrexere viri, quos nobilioribus equos
Viva tulit Virtus animusque parentibus impar.»
Dixerat. Ille autem: «Tua per vestigia quamquam
Ingressus, nunquam patrio memor ipse decori
Defuerim. Tamen admonitus vigilantior ibo
Quo me, sancte, vocas, genitor. Sed multa monentem
Te fatum tacuisse meum, pater optime, miror».
Mestior ille: «Equidem! tua te, dulcissime, virtus
Aspera cunta pati doceat. Quid Fata reservent
Ultima preclaro malis nescire labori.

[Page 50 LIBER SECUNDUS]

Ingratam patriam - piget heu narrare pudetque -
Experire licet, facili contentus abito`.
Vindicta. Non arma tibi, non castra movenda
Etsi forte queas. Prestat quamcumque subire
Fortunam: patriam servatam perdere noli
Et meritum vastare tuum. Fugat illa? recede
Non revocat? persta. Sed preclarissimus exul
Viventi illatum moriens ulciscere verbo
Dedecus, et patrie cineres atque ossa negato
Ingratamque voca, memorique inscribe sepulcro.
Hoc liceat tantum; tibi nil permiseris ultra
Iamque vetor traxisse moras. Memor ergo parentis
Nate, vale, et mitis surgentem dirige fratrem
Isque viam post te tua per vestigia servet.»
Dixit et equavit fugientia sidera cursu.
Interea lux orta super tentoria fulsit
Irrupitque ducis aurum rubicunda cubile.
Bucina castrorum cecinit, sonituque tremendo
Attonitum subito somnusque paterque relinquit.

[Page 51 LIBER TERTIUS]

Impiger astriferum postquam Sol perculit axem
Et rapidos immisit equos, cessere trementi
Sidera cunta fuga. Consurgit maximus heros
Singula pertractans animo, que visa per umbras
Intulerat nocturna quies: «Cur dulcia patri
Oscula non rapui? Cur vertere terga parantem
Non tenui prendique manu? Cur ista ruit nox
Tam cito, nec lituit placido sermone morari?
Multa petiturus fueram: quibus ultima campis
Agmina concurrant, seu qua regione profundi;
Quantum in amicitiiis fidei; quam barbara regum
Pectora fida forent; quam tellure sepulcrum,
Quodve genus mortis Sors imperiosa reservet
Vel michi vel fratri; qui sit patruelis amati
Exitus aut fatum, nam pridem est cognita virtus;

[Page 52 LIBER TERTIUS]

Omnibus an soli michi nunc iniuria care
Impendet patrieque nefas. At forsitan ista
Sit melius nescire michi, ne conscia finis
Adverso retrahat Virtus sua carbasa vento.
I modo qua ceptum est, patrieque ignosce furenti;
Nescit enim quid agat.» Sic secum fatus amicum
Acciri propere Lelium iubet. Illicet ille
Affuit, atque oculos tacitus frontemque verendam
Suspiciens immotus erat. «Carissime Leli,
Magna animo voluntur» ait: «Que gessimus ambo
Sufficiant fortasse aliis; at quantula res est
Italicas inter clades miserandaque fata
Hispanas fregisse acies? Vacua ista periclo
Militia. Et quantum nostris est dedecus armis,
Ni ceptum peragatur opus! Timuisse videmur
Horrifici ducis aspectum et longinqua petisse
Prelia non ausi patria concurrere terra
Meniaque obsesse defendere dulcia Rome.
Exiliumne fugamne hostes civesque vocabunt?
Nescio quid tibi nunc animi, quid roboris insit;
Sed mediocre aliquid nequeo sperare. Sit ergo
Incepisse aliis clarum et memorabile factum;
At michi nil satis est, aliquid dum restat. Iniquam
Hanibalem revomentem animam prius ipse videbo
Tot nostros placare duces, Carthago profundo
Perfida subsidet, quam pectoris ira quiescat
Alta mei; moriarque libens, dum tristia possint

[Page 53 LIBER TERTIUS]

Morte mea equari Penorum vulnera nostris.
Numquid iusta Deus pro nobis tela movebit
Tantum vindex scelerum? Num fulmina celo
Descendent? Num periure densissimus Athlas
Telluris clipeus, mundi tutela nefandi,
Cedet sponte loco radice revulsus ab ima,
Serpentumque acies montesque immittet harene
Ardentis, facietque viam spirantibus Austris?
Num piger infames contorto vertice muros
grada discutiet gelido violentior Histro,
Scelestasque animas ultricibus obruet undis?
Vicimus: imbelles teneant licet arma lacerti,
Bella Deus peraget periuria crebra perosus.
Iam tamen hinc humeris onus hoc incumbere nostris
Provideo, tedetque more, sed multa necesse est
Scrutari et longe venientes cernere casus.
Africa tota odiis ardet: non litora portum,
Non domus hospitium prestat, non pabula terre.
Quocumque intendas oculos, hostilia cernas
Omnia. Que primum teneat navalia classis,
Miles agros? Ubi nostra duces tentoria figent?
Quis tutum monstrabit iter? Quis rura, quis urbes
Edoceat moresque hominum? Quis fluminis alti
Ad vada precedat trepidantes ire cohortes?
Singula sunt igitur studio tractanda sagaci.
Id primum tentare velim, si barbara corda

[Page 54 LIBER TERTIUS]

Ulla fides habitat. Nomen fortasse Siphacis
Audisti. Cuntos illum precedere rege
Fama refert opibus, nec avorum sanguine quisquam
Altior incedit populisque vel ubere regni.
Is nobis tentandus erit: si fama Latini
Nominis et Libicos potuit penetrare recessus,
Flectetur forte alloquio precibusque benignis;
Barbara namque etiam nonnunquam gloria mulcet
Pectora et agrestes animos. Ea litora nobis
Hostilem in patriam transgressis - namque ea mens est -
Oportuna reor ceptoque accomoda bello.
Hec tibi cura datur, vir optime: nam tibi sermo
Dulcis adest placideque ingens solertia mentis.
Perge animum placare ferum et mollire loquendo.»
Dixerat. Is raptum relegens a litore funem
Equoreas superat fauces, qua litus Hiberum
Dividit a Libicis pelagi brevis estus harenis.
Illa dies Maura proram statione recepit.
Hinc propere ad regem [...]
Niveis suggesta columnis
Atria surgebant. Fulvo distincta metallo
Regia prefulgens [...]

[Page 55 LIBER TERTIUS]

Ordine gemmarum vario radiabat in orbem.
Hic croceos, illic virides fulgere lapillos
Aspiceres altoque velut sua sidera tecto.
Signifer in medio sinuosi tramitis arcu
Aureus obliquos supremo culmine cursus
Assidue faciebat. Ibi ceu lumina septem
Que vaga mundus habet, septem faber ordine gemmas
Clauserat ingenio, nondum lapis, optimus Athlas.
Tardior hec gelidoque seni magis apta placere;
Illa minax longeque rubens; ast illa benignis
Ire videbatur radiis, tectumque serena
Luce coruscabat. Medio carbunculus ingens
Equabat solare iubar largoque tenebras
Lumine vincebat: mira virtute putares
Hunc proprios formare dies, hunc pellere noctes
Solis ad exemplum. Post hunc duo lumina motu
Splendebant parili; sed quod rutilantius ibat
Spectando subitos animis spargebat amores.
Cornua de fusco sinuans adamante, deorsum
Impigra precipiti celerabat Luna meatu,
Atra quidem, at radiis circum illustrata supernis.
Hec supra horrificis diversa animalia passim
Vultibus et variis cernuntur sculpta figuris.
Cornibus intortis A r i e s stat in ordine primus
Devexa in tergum facie, ceu mestus in undis

[Page 56 LIBER TERTIUS]

Horreat egregie fluitantia membra puelle.
Inde ferox T a u r u s faciesque imposta natanti
Stirpis Agenoree. Iuvenum mox clara duorum
Corpora, progenies Lede, par nobile Fratrum.
Quarta sed equorei species venit horrida C a n c r i,
Quem frons prerapidi sequitur metuenda L e o n i s
Post illum it vultu roseo pulcerrima V i r g o .
At gravis hinc illinc extantia brachia L i b r e
Instabiles paribus compensant passibus horas.
S c o r p i u s hinc cauda perlustrat tecta minaci
Ingentesque aperit Chelas; hinc Thessala monstra
S e m i v i r i i n f o r m i s species, cui vultus et armi
Sunt hominis tensoque senex spectabilis arcu
Horrifer occursu pharetraque incinctus eburna
Infima quadrupedis; iuxtaque assurgit in altum
Forma levis C a p r e e, rutilo cui cornua in auro
Effulgent fissoque riget pes ungue, bicornis.
Post ingens nudi effigies nimboque nigranti

[Page 57 LIBER TERTIUS]

Frons velata hominis velut ethere pronus ab alto
Fundat a q u a s; factoque natant in gurgite P i s c e s
Pectoribusque secant caudisque trementibus undas.
Signa poli duodena vago dum lumine raptim
Collustrant operique inhiant et cuncta sequuntur,
Undique fulgentes auro speciesque deorum
Et forme heroum occurrunt atque acta priorum:
Iupiter ante alios, augusta in sede superbus
Sceptra manu fulmenque tenens; Iovis armiger
Unguibus Ydeum iuvenem super astra levabat.
Inde autem incessu gravior tristisque senecta,
Velato capite et glauco distinctus amictu,
Rastra manu falcemque gerens S a t u r n u s agresti
Rusticus aspectu natos pater ore vorabat;
Flammivomusque draco caude postrema recurve
Ore tenens magnos sese torquebat in orbes.
Nec procul ingenti diffundens cornua giro
Atque agilem arcendis N e p t u n u s ferre tridentem
Cernebatur aquis pelagoque natabat in alto,
Tritonumque greges Nimpharumque agmina circum
Errabant procul equoreum venerantia regem.
Huic quoque iussus equus percusso emergere saxo
Litoream pedibus rapidis pulsabat harenam.
Proximus imberbi specie crinitus Apollo:
Hic puer, hic iuvenis, nec longo tempora tractu

[Page 58 LIBER TERTIUS]

Albus erat: sacer ante pedes rapidusque fremensque
Stabat equus, quatiensque solune mandebat habenas.
At iuxta monstrum ignotum immensumque trifauci
Assidet ore sibi placidum blandumque tuenti.
Dextra canem, sed leva lupum fert atra rapacem,
Parte leo media est, simul hec serpente reflexo
lunguntur capita et fugientia tempora signant.
Necnon et cithare species angusta canore
Icta videbatur sonitum perducere ad aures;
Et pharetra atque arcus volucresque in terga sagitte
Cirreoque ingens Phiton resupinus in antro.
Hic etiam Graiis Italisque optanda poetis
Dulcis odorifere lauri viridantis in auro
Umbra novem placido refovebat tegmine Musas.
Illas carminibus varioque manentia cantu
Sidera mulcentes alterna voce putares.
F r a t e r it hunc iuxta iunior; frons ipsa fatetur
Argutum, virgamque gerit serpentibus atris
Intextam, caput insigni exornante galero
Circumdantque pedes nitidis talaria plumis.
Gallus adest vigil et curvo cadit Argus ab ense.

[Page 59 LIBER TERTIUS]

Ad levam nova sponsa sedet facieque superbit
Egregia et rare letatur imagine dotis.
Hec prope Gorgonidum stat fabula nota sororum,
Anguicomumque caput fraterna Perseus arpe
Obtruncans fixus speculo et cervice reflexa,
Marmoreusque senex atque ortum sanguine monstrum
Alatus sonipes et Musis fons sacer almis.
Necnon funerei post hec M a v o r t i s imago
Curribus insistens aderat furibunda cruentis:
Hinc lupus, hinc rauce stridentes tristia Dire;
Cassis erat capiti fulgens manibusque flagellum.
Hinc ignominiam compertaque furta dolose
Coniugis aspiciens V u l c a n u s abire parabat,
Sed pede tentus erat claudo; quem turba deorum
Edit et obliquum riserunt astra maritum.
Cornua tollentem celo facieque rubentem
Pectora sideribus distinctum Pana videres:
Hispidi crura rigent, pedibus terit antra caprinis
Et pastoralis baculum fert more recurvum;
Texta sibi ex calamis sonat ingens fistula septem.
Parte alia sua sceptrum gerens r e g i n a d e a r u m
Cara Iovis soror et coniunx augusta sedebat;
Huic sublime caput velatum est nube decora,
Discolor aspectu quam circum amplectitur Iris,
Pavonesque pedum domine vestigia lambunt.
Proxima terrificae species armata M i n e r v e

[Page 60 LIBER TERTIUS]

Virginis, ut perhibent, dextre cui longior hasta
Et cristam galea alta movens: hanc Gorgonis ora
Cristallinus habens clipeus tegit; inque tenebris
Prospectante dea volitat nocturna volucris,
Cecropiusque nova frondescit campus oliva.
Hec cerebro prognata Iovis Venerisque pudendum
Illudit genus et primordia feda sororis.
Nuda Venus pelagoque natans, ubi prima refertur
Turpis origo deae, concam lasciva gerebat
Purpureis ornata rosis, volucresque columbas
Semper habens, nudisque tribus comitata puellis,
Quarum prima quidem nobis aversa, sed ambe
Ad nos conversos oculos vultusque tenebant
Innexae alternis percandida brachia nodis.
Nec puer alatus nec acutis plena sagittis
Post tergum pharetra deerat nec mortifer arcus.
Ille unam ex multis iaciens in Apolline fixam
Liquerat: hic superi rumpebant astra fragore;
Trux puer in gremium care genitricis abibat.
Inde choris Driadum nemus omne Dyana replebat;
Horeades Faunisque leves Satirique sequentes
Plaudebant in circuitu, multumque Dyane
Dilectus viridi stertebat cespite pastor.
Fonte, miser, nitido pulcherrima membra lavantem
Viderat Actheon: rapido mox ipse repente

[Page 61 LIBER TERTIUS]

Dente canum laceratus erat. Sibi cerva cadebat
Sacra. Dea in Scithica non sic placabilis ara.
Ultima sed mater Cibeles, cui gratior Yda
Nulla fuit tellus, magno grandeva sedebat
Corpore consistens, clavi sceptroque verenda:
Vestis honor varie, Frigiisque ex turribus altam
Gestabat capiti sobolis fecunda coronam.
Namque omnes peperisse deos ipsumque Tonantem
Hanc veteres memorant. Liceat sed vera fateri,
Hec eadem sevos utero variante Gigantes
Protulit, infandas mundo per secula pestes.
Curribus hec agitur domita cervice leonum.
At procul inferni moderator turbidus orbis
Sulphureo insistens solio tenebrosa regebat
Tartara; quem iuxta coniunx inamena sedebat
Rapta olim, ut fama est, Sicule sub vallibus
Ethne. Hic dolor, hic gemitus animarum admissa luentum,
Et claustris distincta novem pallentia regna
Cernuntur, Stigiique nigre stant gurgitis unde.
Tristior has Acheron fluetu perlabitur atro
Concretam limo cogens fluitare paludem;
Cocytusque gemens lacrimoso flumine Avernum
Circuit hinc oriens et ripis antra pererrat
Umbrarumque choros; necnon Flegetontis adusta

[Page 62 LIBER TERTIUS]

Gurges aqua tacitique lacus obliviae Lethes
Funduntur, tristisque animas qui transvehat amni
Puppe senex fusca residet remoque gubernat.
Hec rex cuncta videt Stigiis cum coniuge torva
Per tenebras longe aspiciens et lurida pascit
Lumina suppliciiis variis, sevoque ministros
Imperio exagitat; cui Mors cui tristia queque
Et Furie et torto famulantur stamine Parce,
Sub pedibusque triceps iacet atre ianitor urbis.
Hec variis insculpta modis atque ordine miro
A superum regnis centrum perducta sub imum [...]
Lelios aspiciens, puro nil vilis auro
Agnoscat pedibusque premit que cara putantur.
Inde procul magne transcursis finibus aule
Pervenit ad regem. Solio tunc ille superbo
Surgit et amplexum cupide petit hospitis. Inde
Considunt. Placido mox Lelios incipit ore:
«Optime rex, tanto quem Sors dignatur amico,
Quantum non alium rediens Sol litore ab Indo,
Dum petit Hesperium despectans cuncta cubile,
Aut videt aut vidit, mens aut, nisi ceca, videbit,

[Page 63 LIBER TERTIUS]

Suscipe; ne vanas abeant mea verba per auras.
Maximus in magno Scipio notissimus Orbe
Te salvere iubet. Si quid sanctumque piumque
Est usquam, si pura fides, si cura decoris
Durat apud gentes, populo sunt largiter uni
Omnia; sed populi summam vir possidet unus.
Roma caput rerum: Scipio dux summus in illa est.
Haud equidem conficta cano. Nunc ille tuam, rex,
Poscit amicitiam. Vidisti qualia Penis
Pectora sint, quam fluxa fides. Michi crede, secundos
Bellorum eventus si, quos Deus ille deorum
Avertat, Fortuna daret, tibi pessima regni est
Conditio et multis obnoxia vita periclis.
Et modo terror eos, non spiritus ullus amoris
Continet. At nulla Romanis certior ars est
Quam servare fidem; nil illa est carius: ample
Divitiae nobis dulces numerantur amici.
Testis adest parvo distans Hispania tractu,
Testis et Ausonia est; at tu nunc, Africa, nostram
Experiare fidem et Populi promissa togati.
Ipse tibi nostra nichil oportunius usquam
Cernis amicitia. Procul absumus, unde timeri
Tedia rara queant. Si poscimus, ampla paratis
Classibus exiguo transmittimus equora vento:
Nostra, ubi tempus erit, medio radiantia campo
Improvisa tuis occurrent hostibus arma.
Preterea, nisi seva viam, quam sternimus, ultro

[Page 64 LIBER TERTIUS]

Obstruit ac medios Fortuna intercipit actus,
Fixa manet Populo sententia tollere turbas
Regum atque indignis sceptrum estorquere tyrannis
Omnia ut ad paucos redeant; nam rege sub uno
Optimus est patrie status et male vivitur inter
Regnantum sine lege greges. Tunc Africa tandem
Omnis ad unius redeat moderamina regis.
Cetera pretereo: nam quis te dignior alter
Litus Athlanteum Rubrasque interiacet undas?
Munera quin etiam ne despice fortis amici.
Is tibi namque Apulis rapidum sub finibus ortum
Mittit equum bellis habilem, qui cursibus Austros
Equat et infesto venientia tela Tonante.
Iungit equo phaleras niveoque monilia collo
Aurea Samnitico quondam prerepta tyranno.
Addit et arma viro rigidis fortissima venis
Quas aperit vario prefertilis Ilva metallo.
Aspice nigrantem galeam gladiumque nitentem;
Aspice quam tutum tegit ingens lamina pectus;
Ut faciles ocree, variis ut purpura bullis
Intertexta micat ferrumque obnubit opacum,
Ferreus ut fulvo stimulus splendescat in auro,
Ut procul hasta ferit, clipeusque ut vulnera curvo
Excutit obiectu calibum. Romana deinceps
In bellum fer signa, precor. Felicibus ista

[Page 65 LIBER TERTIUS]

Sumpseris auspicius magni Scipionis amicus.
Hoc petit ille volens, hoc te tua Roma precatur.
Iunge fidem fedusque feri. Sit faustus utrisque
Iste dies gemina semper celebrandus in ora
Europe Libieque bonus.» Sic ille locutus
Conticuit, vocemque simul vultumque remisit.
Tum rex blandus ait: «Vestrum, Romane, libenter
Propositum amplector, nec amici munera tanti
Despicio vestramque fidem. Sed iungere fedus
In partemque novi subito transire pericli
Sponte mea vereor, nisi primum cernere coram
Magnanimum facis ipse ducem. Michi summa voluntas
Victricem tetigisse manum, que federis obses
Fida sit et pignus venture in secula pacis.
Scimus quanta quidem virtus, quam clara per Orbem
Fama viri: nullus Romano illustrior usquam
Vivit in imperio, nullusque potentior alter
Flectere voce animos et pectora fronte movere.
Tangimur et meritis et nomine tangimur ipso;
Optamusque ducis congressum: dextera dextre
Hereat atque oculis oculi, permixtaque verbis
Verba sonent faciatque fidem presentia fame.
Nam neque usque adeo sunt corda ferocia nobis,
Pectore sub nostro nec mens tam barbara vivit,
Ut non pulcra oculos moveant, spectataque Virtus

[Page 66 LIBER TERTIUS]

Illiciat capiatque animos. Me maxima regni
Cura tenet dubii, finesque excedere avitos
Circumfusa vetat regio fecunda tyrannis.
Ivissem visurus eum, nec gloria facti
Parva foret, tantum quesisses per equor amicum
Ille igitur quem degeneris non lenta morantur
Frena metus, quem ferre mali patientior etas
Aspera queque monet, si nostri est cura per undas
Tuta via est - sociam, si quid michi credis, ad aulam
Colloquium petat et sermone fruatur amico.
Interea tamen ad nostras accedere mensas
Umbra monet crescens et pars extrema diei.»
Dixit, et exurgens solio dextramque benigne
Apprendens, stratis sublimem ex more locavit
Purpureis. Notum mox ampla per atria signum
Dat tuba. Conveniunt famuli, turmeque frequentes
Discurrunt. Non una dapes: non pocula simplex
Cura fuit variare viris. Pars aurea gestant
Vasa manu, pars crystallo splendentia puro;
Ast alii effossos gemma crateras in ampla
Implebant spumante mero, quod miserat olim
Ipsa parens Meroe Phebo succensa propinquo.

[Page 67 LIBER TERTIUS]

Ardescit splendore domus fremituque redundat.
Talis apud mensas - nisi testem spernis Homerum -
Cena fit Alcinoi: sedet illic blandus Ulixes,
Lelius hic hospes mellito affabilis ore.
Vixdum finis erat dapibus, cum comptus in ostro
Astitit ante oculos iuvenis patrioque canoram
Increpuit de more liram. Dulcedine mira
Obstupuere omnes. Sonitum mox verba secuntur:
«Maximus Alcides, postquam fera monstra per orbem
Perdomuit fecitque viam sibi vivus ad astra,
Evacuans saltus Nemeos Lernamque paludem
Terribilesque diu umbrosi colles Erimanthi,
Faucibus Hemonie scissis clarisque duabus
Urbibus eversis stratisque bimembribus altis
Et ceso Gerione ferox dignatus ad istas
Ferre gradum terras et nostra pericula tandem
Discutiens, patriis Antheum extinxit in arvis.
Libertas hinc nostra venit: teterrima pestis
Herculea compressa manu tuta omnia late
Liquit et insolitis patuerunt rura colonis.

[Page 68 LIBER TERTIUS]

Omnibus exactis, pacati conscius Orbis
Ipse sibi, limenque petens interritus Orci,
Cominus horribilemque ausus spectare Megeram,
Haud procul a nostris memorandum finibus alte
Erexit geminas pelago turbante Columnas,
Utque pererrati foret illic terminus Orbis
Edixit; fueratque diu, sed nuper ab Ortu
Vesanus veniens iuvenis convellere metam
Est ausus, nomenque ideo mutare nequivit
Herculis auctoris, Libie cui rura tenenti
Longevus nimioque Athlas sub pondere fessus
Deposuit celum ac stellas; sic ipse quievit.
Nec sibi longa quies, nam mox dulcedine captus
Heu miser! atque oculos ausus vidisse Meduse
Vertitur in scopulos. Nunc stat quem cernimus ipsi
Magnus et ingenti tellurem contegit umbra
Immensoque iacet spatio porrectus et astra
Vertice tangit adhuc. Illum nix hospita semper
Et nimbi atque aure quatiunt et fulmina et imbres.
Non tamen ipse diu post casum mansit inultus;
Ultor ab Archadia nam Palladis arte tremendi

[Page 69 LIBER TERTIUS]

Colla tulit monstri. Libicas cruor ille nefanda
Infecit sanie tabi stillantis harenas;
Sic nocuit mundo vivens moriensque Medusa.
Post regina Tyro fugiens his finibus ampla
Menia construxit magnam Carthaginis urbem.
Ex re nomen ei est. Mox aspernata propinqui
Coniugium regis, cum publica vota suorum
Urgerent, veteris non immemor illa mariti,
Morte pudicitiam redimit. Sic urbis origo
Oppetiit regina ferox. Iniuria quanta
Huic fiat, si forte aliquis - quod credere non est -
Ingenio confisus erit, qui carmine sacrum
Nomen ad illicitos ludens traducat amores!
His igitur fundata modis urbs tempore crevit
Exiguo; at rebus semper coniuncta secundis
Invidia excivit validas in prelia gentes.
Tunc acres vixere viri, quos inter amore
Insignes patrie fratres Carthago Philenos
Nunc colit extinctos numerumque auxisse deorum
Extimat ac gemini veneratur numinis aram.
Hi patrie vitam cupidi si forte negassent,
Plura Cireneo cecidissent milia campo.
Ultima nunc bellis agitur ferventibus etas,
Nec mare quod sevit medio, nec iuncta Caribdi
Scilla rapax Italis Penos a finibus arcet.
Hanibal eterno dignus cognomine montes
Perfregit Latios atque invia rupit aceto
Saxa prius stravitque viam legionibus aptam
Hic ubi silvestres soleant titubare capelle.

[Page 70 LIBER TERTIUS]

Concursum est totiens: iam sanguine rura madescunt,
Iamque rubent fontes, Italis iamque altior arvis
Exerit herba caput, subito demissus ab astris
Cum iuvenis memorandus adest patrieque ruinas
Fert humero. Videt hunc claris Hispania factis,
Africa iamque audit. Sic nunc incerta duorum
Stat Fortuna ducum, sic iam sub pondere nutat.
Finis erit quem Fata dabunt; sed magna parantur.
Huc ubi perduxit carmen, citharista repente
Subticit digitoque liram percussit inanem.
Plausus ad hec sequitur procerum populique faventis.
Rexque iterum: «Libicos audisti ex ordine casus,
Hospes,» ait «nostreque vides primordia gentis.
Gratia si dictis est debita, vestra retexe
Principia vestrosque duces.» Hic leniter ille
Subridens «Quam congeriem, rex optime, rerum
Exigis! an breviter nostros audire triumphos
Forte putas? Brevior narrantibus exeat annus;
Tu petis anguste conferri in tempora noctis.
Cuius magna retro pars est. Tum lingua volentem
Deserit: impediunt cure somnusque laborque.
Non vacat hec inter tempus sermone tenere
Quis facile Italiam per secula longa frementem
Tuscorumque acies et tot Samnitica bella

[Page 71 LIBER TERTIUS]

Ac totiens verso fugientes agmine Gallos
Explicet? aut nostros et in hac tellure labores
Et pelagi medio, quo Fors contraxerat ambas
Protinus infesto coeuntes remige classes?
Aut quas infelix passa est Hispania clades,
Plena cadaveribus nec habentia flumina cursum,
Assidueque novis fumantia cedibus arva?
Que nostri fecere duces. Annalibus altis
Tantarum capitur vix pars millesima rerum;
Quos, si forte iuvat, Tarpeia mittet ab arce
Scipio transcriptos. Ibi nam custodia templi
Publica nostrorum servat monimenta laborum.
Illic multa leges, que, sint licet ampla, putato
Esse minora tamen vero. Nec teste citato
Est opus: acta patent. Scriptorum copia nunquam
Romano fuit in populo, quos Graius abunde
Orbis habet. Nostris facere est quam scribere multo
Gratius atque aliis laudanda relinquere facta
Quam laudare alios. Quin angustissima libris
Si quibus interdum videas que gessimus, illos
Externe scripsere manus. At Greca Latinis

[Page 72 LIBER TERTIUS]

Addita res nequeunt tantas equare loquendo
Ingenia: hoc vestro maneat sub pectore certum.
Nunc quantum nocturna patet sermonibus hora,
Principia expediam. Teucrorum a sanguine longe
Gentis origo venit, victrix quem Grecia bello
Dicitur ad patrios muros sparsisse bilistri:
Et fortasse aliquis iam tanti criminis ultor
Natus in Italia est. Sed nunc ad cepta revertor.
Naufragio ex tanto vixque ex tot milibus unus
Integer enavit sine crimine. Namque ubi Troie
Matris adhuc Frigio fumabat litore bustum
Iamque cinis facilem incipiens glomerare favillam,
Inclitus et claris multum spectatus in armis
Dux Anchisiades, cui non via prona salutis
Viribus aut propriis aut urbibus esset amicis,
Destituit patriam lacrimans caramque cubilis
Consortem, et passus terra casusque tremendos
Erroresque vagos et mille pericula ponti,
Impiger Ausonias tandem tamen attigit oras:
Isque, ubi belligerum Latii sensere coloni
Troiukenam, externoque viro Lavinia pactos
Reddidit amplexus, sacro pia flumine membra
Deseruit moriens. Puer hunc excepit lulus
Succedens illumque alii. Sic omnia regum

[Page 73 LIBER TERTIUS]

Tempora fluxerunt, Longam qui menibus Albam
Sub sceptris habuere suis, ad Tybridis undam
Donec magnanimus posuit nova menia pastor,
Ultor avi, vindex scelerum, quem nostra parentem
Dixit et ethereas defunctum traxit ad arces
Posteritas, raptoque tulit sua thura Quirino.
Fundamenta vides urbisque exordia nostre.
Quos tibi nunc sermone duces, que nomina fando
Exequar? Innumeram video concrescere turbam,
Precipue ex quo Libertas tulit ampla virorum
Semina nobilium et tranquilla pavit in urbe
Ingentes animas. Stellate sidera noctis
Et pelagi fluctus et harenas litoris ante
Enumerem, quam cuncta quibus mea Roma superbit
Nomina clara ducum: Curios fortesque Camillos
Et Paulos bello claros Fabiosque trecentos,
Quos simul una dies patrie subduxit egenti,
Torquatosque truces, Lepidos ducesque Catones,
Fabricios modico contentos, indita cursu
Nomina, queque dedit celo demissa volucris,
Marcellosque animi illustres Graccosque feroces
Et Regulos fidei plenos, que nomina belli
Fama tulit pridem vestras, ni fallor, ad aures,

[Page 74 LIBER TERTIUS]

Scipiadas, quos alma domus Cornelia celo
Extulit atque hominum superis equavit alumnos,
Unde ducum dux ille genus trahit. Est michi magnus
Enumerare labor vel nomina sola domorum:
Quod si gesta velim percurrere digna relatu,
Quantus erit? Non usque adeo michi ferrea lingua est,
Nec tibi sint aures. At ne fortasse putetur
Exemplo caruisse fides quam vestra Philenis
Fratribus altisono cecinerunt carmina cantu
Pauca sed e pleno longe repetentur acervo.
Namque olim, aut vento terram impellente latenti
Aut causa quacumque alia, praeputa vorago
Romano patefacta foro conterruit Urbem.
Stabant attoniti pleno circum agmine Patres:
Undique sollicitum pregrandia volvere saxa
Vulgus anhelabat; pars convecare canistris
Tellurem magnasque trabes. Nil molibus illis
Cum fieret, simul ira deum manifesta moveret,
Consilio superum visum est compescere pestem.
Dum pavidi responsa petunt, consultus aruspex
'O preclara novis gens' inquit 'territa monstribus,
Hoc specus explendum est non qua ratione putatis.
Quid iuvat aggestu lapidum et telluris inani
Flectere velle deos? Non si Tarpeius in imas
Sexque alii latebras descendant ordine colles.
Ac super incumbat gravis Appenninus et Ethna,
Finis erit. Sunt que vobis pretiosa dehiscens
Fossa petit: paucis plenus concurrent hiatus'.
His dictis riguerunt animi, pallorque per omnes
Mestus erat: multi gemmas aurumque ferebant
Argentumque alii, namque hec meliora putantur

[Page 75 LIBER TERTIUS]

Inter inexperta et verorum ignara bonorum
Corda hominum, quos ceca ligat terrena cupido
Nigraque corporei quos carceris occupat umbra.
Unus ibi ante alios iuvenum fortissimus alte
Exclamat: 'Que tanta animis ignavia, ceci?
Vilia pro caris, pro magnis parva tulistis.
Nil opus est auro, fedis quod terra cavernis
Evomit, aut lectis inter deserta lapillis.
Unum ego vos moneo: nobis virtute vel armis
Nil melius tribuisse deos: hec summa profecto,
Hec vere Romana bona, et si summa reposcunt,
Arma virumque dabo!' Dicens hec lumina celo
Erexit, templumque Iovis quod presidet arci
Suspiciens tendensque manus sursum atque deorsum
Atque omnes superosque deos manesque precatus,
Ad quos tendebat, validum calcaribus ultro
Urget equum baratroque volens infertur aperto.
Arma ruente viro lucem sonitumque dedere:
Fit strepitus, coeunt ripe et iunguntur in unum,
Vixque tremens profuge pars ultima transilit haste;
Ceu quondam immodico celum splendore dehiscit
Et velut etherei reserat penetralia mundi;
Inde repentino transcurrrens turbine flamma

[Page 76 LIBER TERTIUS]

Visa fugit celoque redit sua forma sereno
Hic tibi vir quantus, patrie quem reddere vitam
Ac vivum terre Æ liceat dixisse Æ cadaver
Cernis et armatum Stigios invisere lucos?
Curtius in nostris fuit hic annalibus ingens.
Vis referam Decios? Quorum prior ille Latinas
Forte videns acies nostrorum terga prementes
Constitit ingemuitque ferox, mox magna precatus
Numina devotum medios se misit in hostes
Vittato capite et succinctus more Gabino.
Ipse quidem ingestis prosternitur undique telis
Nobis morte sua victoria contigit illo
Certa die, secumque simul mens ceca tremorque
Omnis in adversos subito transisse Latinos
Creditor. Ipse habitu horrifico spectabilis, atro
Celsus equo specieque humana augustior ire
Visus erat. Decus id, parvo post tempore, natus,
Iure velut proprio, pugnantibus agmine Gallis,
Rettulit et nomen patris et pia facta secutus
Quin etiam clara compellans voce parentem
Traditur ad mortem indubiam per tela per enses
Gallorumque aciem et cuneos penetrasse frementes
Secum ad victores fuga transiit et metus et mors.
Tertius inde nepos, ut avitis atque paternis
Accedat titulis, quamvis obscurius illi
Fama dedit nomen, simili pietate Lucanas
Stravit opes parili descendens tramite ad umbras.

[Page 77 LIBER TERTIUS]

Sic tribus in campis totidem patet ordine cives
Et palmam peperisse nece et periisse volentes.
O genus eximium, dignum cui secula cuncta
Rite canant laudes, cui nulla oblivio sensim
Obrepat serosque vetet celebrare nepotes!
Cetera nota tibi ac passim vulgata relinquo.
Vidisti - neque enim tam longa intervenit etas,
Ut nequeas vidisse - quibus fortissimus olim
Regulus expositus servavit sacra fidemque
Suppliciis, quanto patrie inflammatus amore.
Heu, bene nate senex, nunquam tua fama peribit!
Tu moreris: tamen illa tibi mansura superstes
Vivit et eternum vivet.
Quamquam quid genera atque viros memorare necesse est?
Cum sepe ad certam legiones currere mortem
Viderimus, monstrante duce et sua fata docente,
'Ire licet' clamante, 'viri, vetitumque redire est,
Nec flexisse animos ideo nec lumina quemquam,
Prerapidoque leves ivisse in vulnera saltu!
Romanum est - si nescis - opus contemnere casus
Fortuitos, placide venienti occurrere Morti,
Spernere que gentes alie mirantur et optant,
Contra autem amplecti que formidanda videntur,
Vincere supplicia et tristes calcare dolores,
Sponte mori potius quam turpem degere vitam.»
Dixerat. Ille autem: «Medio interrumpis et aufers
Plurima. Quid regum vestrorum extrema relinquis?»
Hospes ad hec: «Fateor: fortunas querere regum

[Page 78 LIBER TERTIUS]

Regius est sermo. Tamen hec brevitatis amore
Transieram. Tibi sed suspecta silentia forsitan;
Neve putes, ideo quod nostris regibus ausi
Insultare sumus, nos forte cupidine prede
Incensos nomen sceleris quesisse decorum,
Accipe vera rei fuerit que causa novande.
Libertas optata diu nunquamve petita
Mulcebat splendore animos, sed sceptrum premebant
Efferaque imperiis urgebat regia duris
Impendens capiti miserorum et torpor inertes
Ceperat immemoresque sui. Pudet illa referre
Pertulimus que mesta domi; pudet omnia rursus
Dicere que campis alienis castra sequentes
Rege sub infando iugulis sumus impia passi
Mancipia et segnes anime! Nichil ille putabat
Per scelus horrendum titulos quesisse Superbi,
Criminibus ni seva novis cognomina mundo
Ingereret patrieque sue. Proh talia monstra!
Milia tot pariter, quibus omnia pervia Virtus
Fecerat, ac turbam cui tot Fortuna parabat
Et cui tot reges populosque subegerat, unum
Indignum timuisse caput, nutusque profanos
Observasse sacris pro legibus! Haud ita regem
Mellifice venerantur apes, fucosque nocentes
Atque leves culices arcere a finibus ause,
Que dominum mellis trepidum sepe atque paventem

[Page 79 LIBER TERTIUS]

Excludunt prohibentque aditu, pecudesque canesque
Confodiunt; omnes regem tamen intus inermem
Exiguumque timent; illum admirantur et illum
Militieque domique colunt, et regia semper
Atria circumstant humerisque in nubila tollunt.
Nos quoque sic nostri timor et reverentia regis
Continuit, donec permixta superbia luxu
Crevit, et intumuit turpis lascivia fastu.
Tunc mora nulla viris: visum est succidere ferro
Hanc saniem medicasque manus in vulnera ferre;
Queque sub imperiis stetit inconcussa superbis
Victa sub obsceno cecidit patientia facto.
Regius infami iuvenis precordia flamma
Succensus vulnusque tratens male sanus acerbum
Nocte sub ambigua matrone limina caste
Intrat et exceptus placide nil tale verentem
Vi superat. Voti compos, spoliūque pudoris
Feminei referens et opace gaudia noctis,
Letus abit furti tacite sibi conscius alti.
Illa dolens vitamque simul corpusque perosa
Et membris irata suis 'Vas vile pudende,
Femina, luxurie vives' dicebat 'et in te
Semper adulterii vestigia feda manebunt?
Et poteris spectare thorum, quo rapta fuerunt
Omnia cara tibi: vir, virtus, fama pudorque.
Quin obis? et tristem potius, precor, effuge lucem,
O anima infelix, inimicaque claustra refringe
Hec ubi clam questa est, subito patremque virumque
Evocat, id siquidem cupiens, ut testibus illis

[Page 80 LIBER TERTIUS]

Corporis invisum liceat deponere pondus.
Roma patrem, longinqua virum tunc castra tenebant;
Cui, dum forte redit, properans, iam patre reperto,
Nuntius occurrit domineque ex ordine voces
Narrat: atrox facinus, sed quod non noverit ipse,
Evenisse domi, raptimque opus esse reductis
Patre viroque simul. Stupet ad mandata maritus
Coniugis, incertusque animi sub corde volutat
Quid sibi Fata velint aut quid Fortuna minetur
Procedit diversa putans et limine primo
Invenit attonitum socerum, pariterque vocati
Ibant et paribus curis alterna loquentes
Illicet adventu mulier commota suorum
Profudit lacrimas. Mox percontante marito
Agne satis sospes, 'Minime: namque omnia' dixit
'Perdidimus pretiosa simul: nil dulce remansit;
Prereptaque pudicitia hec periisse fatendum est
Heu misere! Stant feda tuo, vir optime, lecto
Signa aliena viri. Fuit hoc violabile corpus:
Integer est animus. Mors testis. Porgite dextras
Et prestate fidem, scelus hoc ne turpis ad umbras
Auferat impunis tumultoque insultet adulter'.
Exhinc indignans transacte crimina noctis
Explicat atque adhibet verbis lamenta precesque.
Consolante viro mestam facinusque negante
Esse ubi mens pura est, 'Ego me si crimine' dixit
'Absolvo, sceleris penas evadere nolim:
Exemploque mei non vivet adultera Rome'.

[Page 81 LIBER TERTIUS]

Dixit, et eductum latebris, qui veste latebat,
Pectore sub niveo gladium moribunda recondit,
Et ruit in capulum, velut hoc relevare pudorem
Vulnere prostratum valeat. Sic nota parentem
Fama refert volucrem proprio de sanguine natos,
Extinctos dire morsu serpentis, ad auras
Tollere et illorum exequiis expendere vitam.
Horrida conclamant cernentes vulnera, luctus
Exoritur: tremuitque domus sub murmure tanto.
Brutus ibi solus lacrimas et inania verba
Castigat, vir egregius, celata sub alto
Pectore cui virtus ingens erat. Ille cruentum
Fervidus educens spumanti vulnere ferrum
Attollensque manu 'Superos summumque Tonantem
Iuro' ait 'huncque olim castum intactumque cruorem,
Quod flammis ferroque genus sobolemque domumque
Regis et invisum caput ac diadema superbum
Nunc, posthac, semper, michi dum lux ista manebit,
Persequar eternis odiis, nec regna tenere
Ille potest, poterit manus hec dum tela movere '.
His dictis, alios eadem iurare coegit
Acta docet fastuque ferox adiuta libido.
Ira dabat stimulos et rebus consona verba.
Mirantes unde hec audacia tanta repente
Pectore sub Bruti vel quo de fonte veniret.
Convocat hinc cives: triste et miserabile visu
Protrahit in lucem populo spectante cadaver,
Ostenditque aliis gladium pulmone tepenti
Undantem, pectusque aliis vulnusque profundum.
Admonet hunc nate, iubet hunc meminisse sororum;
Coniugis ast alium, pignus cui norat amoris
Esse domi predulce aliquod. Quo regia pergant

[Page 82 LIBER TERTIUS]

Purpura cede madens pallorque et frigida membra
Et patris atque viri spectacula cruda movebant,
Omniaque exuperans fortis violentia Bruti
Illum igitur, quacumque gradum deflexerat, ingens
Turba sequebatur ferro succincta virorum
Femineique greges crudelia fata gementes,
Quis fuerat celebri spectata Lucretia fama.
Quid moror? Historia est multarum maxima rerum.
Hoc duce pelluntur reges, exulque senexque
Tarquinius moritur, nati omnes diraque coniunx
Supplicium scelerum non una morte tulerunt:
Corruit in cineres regis domus alta Superbi.
Regnorum hic finis. Post hec meliora sequuntur
Tempora, et hinc nostri libertas incipit evi.
Annua perpetuos straverunt iura tyrannos
Sevaeque legitime fregerunt sceptrum secures
Atque unum pepulere duo. Geminata modestos
Ferre magistratus subito nova signa videres.
Primus init fasces auctor qui primus adeptus
Libertatis erat. Studio servavit eodem.
Denique quos peperit natos, quod regia mallent
Imperia, afflictos virgis truncosque securi
Compulit ad mortem pro Libertate serena,
Tam simul infelix genitor, quam civis honestus,
Tam rigidus consul, quam Libertatis amator.
Idem post, regis sobolem fera bella novantem

[Page 83 LIBER TERTIUS]

Regnaque vel tali repetentem iure paterna
Obvius excepit, iuvenemque superba minantem
Vulnere letali transfixum compulit Orco.
Sed dum torva fremens odioque accensus in illum
Irruit, alterne non vidit cuspidis ictum,
Ac pariter cecidere truces; at fortior illum
Immoriens Brutus resupinum corpore texit,
Vivtor ad extremum. Sic immemor ille pericli
Eruit infandam inde animam et 'Ferus ultor ad umbras,
Perfide, Tartareas ferro sequar' inquit 'acuto' .
Talia promeritum sexus simul omnis et etas
Flevit, et insolitis strepuerunt rostra querelis.
Precipue tamen ut proprium luxere parentem
Ultoremque pudicitie gratissima matrum
Agmina, nec longum cessarunt mesta per annum.
Nunc manet his Bruti semper memorabile nomen.»

[Page 85 LIBER QUARTUS]

Finierat. Tunc rex iterum placidissimus inquit:
«Magna, quidem memoras. Video quantum infima summis
Et quam sint Romana aliis distantia fata.
Sentio preterea quid femina vestra pudica
Morte velit: ne cuncta sibi iam candida Dido
Arroget; aut iuvenis terre demersus inique:
Omnia ne nostris contingant clara sepultis
Fratribus, occurrunt genitor natusque neposque.
Unum de cunctis miracula maxima transit,
In turbam potuisse animos descendere tantos.
Plus homines suprema dies quam cetera terret.
Hunc Virtus predura solet minuisse pavorem.
Vix tamen hec paucis usquam, vix contigit uni:
Publica sed vobis. Eadem est statque unica vestris
Mens exercitibus: pro Libertate tuenda
Recta fronte mori. Sed quod super omnia longe

[Page 86 LIBER QUARTUS]

Nosse velim, egregii vitam et ducis acta moderni.
Preteris. Hoc igitur, precor, hoc edissere nobis.
Qui mores, que forma viri, quis pectoris hospes
Est animus, que maiestas iuvenilibus annis
Insita. Namque unum nobis huc crebrior illum
Fama tulit. Tum precipue que gessit Hiberno
Nuper in orbe, refer; tibi si notissima posco,
Omnia si presens spectasti, et cernere soli
Cor licet archanum, quoniam nil protinus ardens
Celat amicitia. At tu nunc, festina, parumper,
Nox, subsiste, precor, Lelius dum pulcra relatu
Eloquitur: teneat niveos Aurora iugales
Et contenta senis gremio iacuisse mariti
Det spatium verbis; solitoque iocosior ille
Uxorem roseam complexibus illiget arctis.»
Vidit ut intentos animis atque auribus omnes
Lelius et nullo concussa silentia motu
Incipit:«Heu quanto tam grandia iussa sequenti
Est opus eloquio! Michi non facundia torrens
Largaque Cecropie contingit gratia lingue.
Maximus insano iuveni vigilavit Homerus:
Rusticus egregio vigilat nunc Ennius. Atqui
Dignus est hic Graio; sic dignior ille Latino
Vate fuit. Precone autem fortassis Achilles
Indiget; hic nullo. Surgit sua fama sine ullis
Artibus, inque dies crescunt preconia. Nec me
Fallit amor. Veniet tempus cum libera celo
Fama virum tollat. Stimulis nunc forsitan ille
Invidie.... sed grata magis nunc cepta sequamur.

[Page 87 LIBER QUARTUS]

Nulli unquam Natura viro tam larga fuisse
Creditur. Ethereo corpus splendore nitescit;
Imperiosa ducem frons arguit, aspera blandum,
Unde simul vibrant unum duo lumina fulmen,
Quod nullus suferre queat. Coma densa per armos
Protinus ad solem ventis ferientibus aurum
Explicat impexum, quoniam cassisque sudorque
Et labor assiduus prohibent animusque modesto
Contentus cultumque timens transisse virilem.
Celsior est aliis, quotiensque ad prelia ventum est,
Spem procul ipse suis sublimi vertice prestat,
Terret et hostiles acies: spem quippe metumque
Ille habet aspectus.
Pectoris est qualem petit ingens spiritus aulam.
Cetera conveniunt: humeros et brachia cernas
Militis altifici. Licet inter milia mille
Videris hunc, verum valeas agnoscere regem.
Iste decor nimius multos trepidare coegit,
Immemoresque sui tenuit dulcedine quadam
Insolita tacitosque diu, conceptaque verba
Distulit, aut alio deflexit calle loquentes.
Pulcrior est etenim mortali corpore longe

[Page 88 LIBER QUARTUS]

Atque hominem supra: vix illum fulgidus equat
Iuppiter aut puro pharetratus in ethere Phebus.
Ista tamen, quia parva viris spernendaque forme
Commoda sunt, sileo. Vultus fortasse serenos
Ipse suos cernes, verisque minora locutum
Me dices; datur hec illi nam gloria soli,
Nominibus quia cum noceat presentia magnis,
Hunc superattollit. Cuius si queritur etas
Nondum ter denum, fateor, pervenit ad annum.
Omnis in ascensu est crescens cum tempore virtus:
Iam sua nunc senibus gravitas imitanda severis
Atque iuventuti levitas optanda serene est.
Hostibus asperius nichil est, nil dulcius inter
Carorum affectus. Sive illum tela moventem
Sive armis positus vultus spectabis apertos,
Quid potius deceat, dubites. Hunc prospera nunquam
Extulit, aut stravit iaculis Fortuna molestis
Unus utrobique est, eadem mens permanet et frons
Rebus in ambiguis, rebus tranquilla secundis.
Spernit opes; populi ventosos spernit honores:
Gloria vera placet. Dulces conquirat amicos:
He sibi divitie sunt, quas solet ille perennes
Qua peperit servare fide. Modo fama per omnem
Volvitur Hesperiam, iuvenem venisse supernis

[Page 89 LIBER QUARTUS]

Dis similem, cui vis hominum non ulla resistat,
Quique etiam placida quoscumque subegerit armis
Vincat amicitia.
Vincitur ut celo species telluris opace,
Florida sic omnes tellus premit Itala terras;
Utque nitet celi pars purior una sereni,
Italia sic Roma potens prefulget in ipsa;
Solque velut radiis fulgentia sidera vincit,
Scipio sic omnes superat. Stat vera fateri:
Non illum nostro iuvenem de more creatum
Dixeris; atque ideo non omnia falsa locuta est
Fama virum super astra levans. Nam protinus alto
Persuasum est multis hominem hunc descendere celo.
Nam quid cuncta sequar? Piget illa mimila referre;
Fabula sed vulgo nota est: pulcerrimus anguis
Obversatus enim matris persepe cubili
Dicitur et visus multis movisse pavorem;
Suspicioque frequens hinc iam vulgata per urbes
Divini partus oritur. Cui scilicet ipse
Editus in lucem puer, et mox maximus idem
Vir similis nulli, divinis rebus apertam
Atque animo facit esse fidem, spectataque rursus
Religio et vitam mos observatus in omnem.
Namque ubi sol oritur, solus solet ille remotis
Omnibus in cellam Jovis, augustissima nobis
Tarpeio que colle sedet, cui sacra paventes
Rite sacerdotes celebrant, securus ad aram
Intrare et limen foribus firmare reductis.
Hic quasi multa loquens tempus terit, inde repente
Digreditur, summosque animos portendere vultum

[Page 90 LIBER QUARTUS]

Celestemque oculos videas preferre vigorem.
Ipse spei plenus, si quid tunc instat agendum.
Aggreditur certosque solet promittere magnis
Successus bellis, veluti sibi numine ab ipso
Promissos. Multis equidem sic pectora campis
Accendit tribuitque animos et posse coegit
Quod modo non poterant. Vires mens firma ministrat
Nilque valent artus, nisi quod dedit illa valere.
Sepe ego conspexi, cum iam ferienda retrorsum
Terga darent acies et signifer ipse trementi
Vix regeret vexilla manu, rapuisse magistro
Pila ducem pavido et medias penetrasse phalanges
Clamantem 'Deus ecce preit! sequimur vocantem
An fugimus? Sequar ipse libens: victoria soli
Continget promissa michi et si Fata vetabunt,
Unus ego emoriar. Vos, en fuga libera! post me
Vivite degeneres, aliter moritura iuventus!'
His dictis rediisse acies, et pectora morti
Opposuisse, viros sic vincere sepe coactos:
Tantus amor ducis est, tantus pudor urget in arma!
Namque ubi perpendunt quanta est constantia menti,
Quanta fides superum. quam presens Iupiter illi,
Consistunt, iussuque dei remeare putant se.
Hec propter, cum multa adeo tractaverit olim
Ardua, nulla acie victum, dum primus in illa
Dux foret, assiduis memorabunt secula bellis.
Casibus hic quoque nunc quantum sibi forte futuris
Presumat, seu quos iubeat sperare laborum
Eventus audire velis. Carthaginis alte
Menia iam quatit ille animo; iam scandere in arcem

[Page 91 LIBER QUARTUS]

Cogitat ac pelago titubantem involvere Birsam.
Ut leo, seu nitidam in pratis errare iuvencam
Precipiti stimulante fame, seu turbidus hostem
Forte lacessitus iaculis prospectat, et iras
Supprimit, ac rabiem frenat dum proximior fit;
Interea tamen absentem, nondum ungue cruento,
Dilacerat mordetque oculis ac tecta pererrat
Viscera et invisum minuit per frusta cadaver:
Sic noster - michi crede - leo nunc estuat, ullas
Nec metuit vires, tantum ne preda vel hostis
Aufugiat timet, atque abitus circumspicit omnes.
Omnia posse putat que vult; quecumque putavit
Posse, potest; igitur peragit quecumque cupivit.
Optima sola tamen cupit et pulcerrima factu.
Quid iam de pietate loquar? que cognita patri
Et patrie variis olim spectata periclis.
Sed duo nunc tetigisse sat est. Furor hostis acerbi
Flenda Cisalpinis iam Gallica rura colonis
Vastabat. Romam iam flamma Pado tenus ardens
Et Capitolinas fumus perflabat ad arces.
Maximus huc nostri genitor ducis ipse malignis
Mittitur auspiciis. Quid multa? patentibus arvis
Congredimur. Superat Penus. Periisset in illa
Dux acie, nisi natus agens tunc circiter annum
Octavum decimumque, ferox tellure iacentem
Transfixumque latus media de morte parentem

[Page 92 LIBER QUARTUS]

Eripuisset - opus pueri! - mediosque per hostes
Fecisset mucrone viam. Iam Fata premebant
Ultima. iamque minax ferro facibusque potentem
Hanibal Italiam confecerat. Atra cruentus
Cannarum et nostro famosus sanguine vicus
Vulnera visceribus Latiis inflixerat: omnem
Spem metus expulerat. Veluti cum fluctibus alnus
Succuhuit, celique graves pelagique tumultus
Non tulit, horrescunt naute, pallorque per ora
Funditur, ac trepidos angit nova cura magistros,
Qua rapiat sibi quisque fugam, seu litora saltu,
Seu scopuli saxosa petens iuga parva propinqui,
Seu residens trunco disiecti turbine clavi
Enatet et rabido committat brachia ponto:
Talis erat nostre status urbis, talia nobis
Consilia. Heu quantas tracturus mole ruinas
Imperii nutabat apex! Quid vera fateri
Distulerim? Coeunt iuvenes, princepsque Metellus
Conventus: fuga sola placet, terrasque nocentes
Linquere et Hesperiam victori tradere Peno.
Quod simul innotuit, ceciderunt corda tremorque
Omnibus incessit gelidus. Tum forte tribunus
Militie, vixdum teneras lanugine prima
Exornante genas, erat imperterritus unus
Scipio: dumque omnes dubiis succurrere rebus
Consulerent inopes animi, tempusque paventes
Extraherent sermone vago, 'Quin pergimus?' inquit
Egregius iuvenis, 'Non tempora longa supersunt
Consilii, sed factio opus est. Quin stringimus enses?

[Page 93 LIBER QUARTUS]

Ite, precor, mecum: proceres, quibus ultima cura est
Urbis et imperii, vestigia nostra sequantur!
Publica res nondum periit! ' Talique iacentes
Erexit sermone animos. Consurgimus omnes
Consequimurque ducem. Non illo celsior ibat
Amphitrioniades, cum dura rebellibus olim
Prelia Semiferis et grandia tela moveret.
Imus, et ut trepidi ventum est ad tecta Metelli,
Irruit ipse prior. Stabat tremefacta pudendis
Consiliis intenta manus: vix mesta sonabant
Murmura; vix pavidum feriebat lingua palatum;
Qualis inest captis color aut fiducia frontis,
Quos fera terribili addixit sententia morti:
Illi equidem miseri trepidant, letique propinqui
Casibus attoniti, spectant tamen omnia circum,
Qua fugiant, quando illa patet via sola salutis.
Tunc superinsultans, stricto mucrone tremendus,
'Iuro' ait 'etherei per numina summa Tonantis,
Me nunquam, dum vita michi, dum membra manebunt,
Deserturum urbis Rome Italieque labores,
Passurumve alios. Et nunc tibi, Quinte Metelle,
Iurandum est pariter, vel, si fortasse recusas,
Hac moriere manu vobisque novissima venit
Omnibus ista dies!' Gladiumque erexit, et omnes
Contremuere metu. Facti dux ipse Metellus
Diriguit. Res nempe ferox inopinaque mentes,
Presserat; haud aliter quam si Iovis ira trisulcum
Torsisset male firma domus in culmina telum.
Nec secus irati civis tremefecit imago,
Hanibalis quam si victricia signa viderent
Impendere sibi mortemque et vincla minari.

[Page 94 LIBER QUARTUS]

Ergo in verba simul quo iusserat ordine iurant,
Dux prior, inde alii. Mira sic ille pudendam
Compressit virtute fugam. Vix sextus ab illo
Annus agebatur, quo patrem a morte reduxit:
Occiderant alme duo maxima lumina Rome
Scipiadumque ingens uno prope tempore nomen
Obruerat Fortuna nocens; Hispanaque tellus
In dubiis amissa fidem mutarat avitam.
Milibus ex tantis procerum consurgere nullus,
Nullus ad immense reparandum vulnera cladis
Audebat prestare manus. Tum filius, ultor
Et patris et patrui, nomen dedit; isque Pirenem
Transgressus maiore animo quam viribus, omnem
Rettulit Hesperiam populi sub iura Quiritum:
Qua duo lata patens inter distantia multum
Equora porrigitur, vel qua longissima tractu
Ad vestrum est hinc versa mare Herculeasque Columnas,
Illinc perpetuis nomen debentia flammis
Ad iuga consurgens, Gallorum prospicit arva.
Quicquid in his habitat hominum vel opum vel,
Hostibus ereptum Fortuna iudice nostrum est.
Ut tamen ex multis decerpam pauca decoris,
Urbs sedet Hispano posuit quam litore Penus
Hasdrubal, et magne nomen Carthaginis illi

[Page 95 LIBER QUARTUS]

Imposuit; cuius partem validissima cingunt
Menia, parsque maris rapido defenditur estu.
Huc omnes Peni pompas, huc signa virosque
Contulerant atque arma duces, quia sive per undas,
Sive per explicitos instarent prelia campos,
Oportuna foret belloque aptissima sedes,
Antiquam levo prospectans tramite matrem.
Proximus huc etiam populus confugerat omnis
Tuta petens: ceu cum primas incendia flammās
Attollunt, piceusque volans replet ethera fumus,
Diffugiunt quos dira fugat vicinia pestis
Evacuantque domos secum pretiosa ferentes
Et testudineam concurrunt undique ad arcem.
Huc Fame signantis iter vestigia servans
Scipio contendit, neglectaque cetera linquens
Hanc petit, huc acies ducit, Romanaque circum
Castra locat, parvumque levi struit aggere vallum.
Mira loquar, sed vera tamen: non menia crebris
Turribus et valido circum firmata paratu,
Militis aut ardor sua fata extrema videntis,
Custodumque acies et propugnacula mille
Ac turbanda procul ferientes castra baliste
Scandentem muros perque omnia tela ruentem
Sustinuere ducem. Brevior non contigit ullis
Menibus obsidio, siquidem primordia bello
Una dies finemque dedit. Non tecta relinquunt
Ocius imbelles Iovis instimulante columbe
Armigero, aut pavidi venientem ad lustra leonem
Diffugiunt lepores. Subito custodia porte

[Page 96 LIBER QUARTUS]

Deseritur; pauci valide se menibus arcis
Occultant, alii fugiunt, totamque per urbem
Sternuntur. Vario complentur cuncta fragore,
Pugnantumque simul strepitu gemituque cadentum:
Qualis ab Ethiopum rapidis cum tollitur Austris
Litore tempestas nostrum casura sub axem,
Apparet metuenda procul, mox proxima nubes
Decidit et mixtis descendunt flumina saxis;
Iamque tument amnes, iam qui modo segnis abibat,
Quilibet alta fremens imitatur flumina torrens
Turbati agricolae fugiunt, ingensque superne
Terror agit miseros; pereunt armenta furentis
Fluminis obiectu: quocumque trementia volvas
Lumina, terrifici disiectis nubibus ignes
Prestringunt, Morsque ante pedes, nec flectere quoquam
Possis iter, nec stare queas: hinc luctus et horror
Lugubresque procul resonant per nubila voces.
Multa sub hoc tempus micuerunt indole clara
Signa ducis manifesta novi, vir quantus in armis
Et quantus post bella foret. Namque arma movente
Milite ab adverso non Mars violentior urget
Infesto themone Trachas, nec acerbior Hebro
Spumantes immergit equos. Verum arce reclusa
Hostis ubi ad veniam proiectorum concidit armis,
Illicet extinctus cecidit furor, iraque cessit
Pulsa animo ferrumque manu. Sic atra serenat
Nubila pacifico despectans Iupiter ore,
Continuoque silent venti fugiuntque procelle,
Sol nitet, emergunt fuscis sua noctibus astra,

[Page 97 LIBER QUARTUS]

Et mundo sua forma redit. Iam victor ad arcem
Tranquillusolvebat iter, Romanaque celsis
Turribus affigi victricia signa iubebat.
Post hec sacra deis meritasque rependere grates
Instituit. Stabat cinctus de more sacerdos
Lataque devoti feriebat pectora tauri,
Compellans ad sacra lovem Frigiosque Penates
Romuleamque animam cunctosque ex ordine divos
Custodes Latii, quorum Capitolia cure
Credita perpetue mundi caput esse merentur.
His actis, grates meritas et debita solvit
Premia militibus, virtus ut alatur honore
Haud equidem ignarus. Fuerat mos ille vetustus
Romanis ducibus primo servatus ab evo,
Invalidas tutasque altis cum menibus urbes
Cingeret obsidio, cui primum scandere muros
Seu virtus seu fata darent, proponere dictam
Nomine muralem de re veniente coronam.
Hoc pretii predulce genus, quia gloria mentes
Erigit immemoresque omnis facit una pericli.
Id modo prospiciens, animos dux talibus ardens
Impulerat stimulis. Sed enim fastigia iunctis
Apprendisse duos manibus vox publica, et ingens
Ortus erat castris studio variante tumultus:
Hunc illi, contra illum alii laudare faventes.
Sic, ubi vulnificis ferientem dentibus aprum
Eiectum caveis et opacis sentibus acres

[Page 98 LIBER QUARTUS]

Corripuere canes certatim omnesque per artus
Explicuere solo, strepitus consurgit ab alto
Spectantum iuvenum: quis primum figere morsus
Clunibus hirsutis ausus, quis prendere saltu
Hispidas terga feri, quis primum haurire cruorem;
Pugna canum fit de meritis venantibus; una
Illi victores latratum in nubila tollunt
Scipio turbatos cuneos atque arma frementes
Agnoscebat veritusque novi non parva duelli
Semina, discordes raptim ad pretoria turmas
Convocat et verbo surgentes comprimit iras
'Quando' ait 'amborum virtus tam clara virorum
Eminet ut cunctis longe post terga relictis
Officiat sibi sola quidem, vel debita neutri est
Fama, vel ambobus; quod dignius esse putamus;
Nam prior est quem nemo preit'. Sic ore sereno
Fatus, et amborum pariter viridante corona
Tempora circumdat: simul impetus omnis et ira
Concidit. Hunc finem tristes habuere querele:
Haud aliter quam cum validos in prelia tauros
Excitat invidia et dilecte candor amice:
Cornua tentantur truncis, mugitibus aure
Complentur; tunc ampla favent armenta duobus
Et partem fecere boves; si providus iras
Presensit rabidosque agnovit pastor amores,
Tempestivus adest et blando murmure motus
Temperat ac pugiles victrici fronde coronat
Et sua placatos procul inde per arva remittit.

[Page 99 LIBER QUARTUS]

Interea lacrimosa cohors, miserabilis, ingens,
Feminea audita est gemitu sua menia complens.
Hic pius infremuit iuvenis gessitque patronum
Ipse pudicitie. Tute committitur arci
Omnis ab incursu metuens sibi sexus et etas,
Indigus auxilii populus. Custodia sanctis
Est mandata viris, vetitumque sub ora venire
Femineum vulgus, quod lumina blanda pudori
Insultant, castique oculis flos carpitur oris.
Id modo premetuens longe captiva relegat
Agmina. Proh, superi, mortali in pectore quanta
Maiestas! spectate senem iuvenilibus annis.
Nam simul etatis stimulos formeque virentis
Blanditias perferre grave est [...]

[Page 101 LIBER QUINTUS]

Menia magnanimus victor trepidantia Cirthe
Ingreditur, patriosque lares et avita tuetur
Tecta libens, generis cara incunabula primi.
Milite confestim ad portas custode relicto,
Ipse altam cupidus raptim tendebat ad arcem:
Sic stimulante fame lupo amplum nactus ovile,
Intima dum penetrat, socium prede atque laboris
Liquit in ingressu, quo tutior abdita fidis
Corpora deducat latebris mergenda palato.
Ventum erat ad miseri felicia tecta tyranni,
Que merso malefida viro regina tenebat.
Hec subitis turbata malis in limine visa est
Obvia victori, si quam Fortuna pararet,
Tentatura viam dureque levamina sortis.
Undique sidereum gemmis auroque nitebant

[Page 102 LIBER QUINTUS]

Atria: non illo fuerat rex ditior alter
Dum tenuit Fortuna fidem: nunc - fidite letis! -
Pauperior non alter erat: tamen omnia longe
Regia preradians vincebat lumina coniunx.
Ille nec ethereis unquam superandus ab astris
Nec Phebea foret veritus certamina vultus
Iudice sub iusto. Stabat candore nivali
Frons alto miranda Iovi, multumque sorori
Zelotipe metuenda magis quam pellicis ulla
Forma viro dilecta vago. Fulgentior auro
Quolibet, et solis radiis factura pudorem,
Cesaries spargenda levi pendebat ab aura
Colla super, recto que sensim lactea tractu
Surgebant, humerosque agiles affusa tegebat
Tunc, olim substricta auro certamine blando
Et placidis implexa modis: sic candida dulcis
Cum croceis iungebat honos, mixtoque colori
Aurea condensi cessissent vascula lactis
Nixque iugis radio solis conspecta sereni.
Lumina quid referam preclare subdita fronti
Invidiam motura deis? divina quod illis

[Page 103 LIBER QUINTUS]

Vis inerat radiansque decor, qui pectora posset
Flectere quo vellet, mentesque auferre tuendo,
Inque Meduseum precordia vertere marmor,
Africa nec monstris caruisse terra secundis.
Hec, planctu confusa novo, modo dulce nitebant,
Dulcius ac solito; ceu cum duo lumina iuxta
Scintillant pariter madido rorantia celo,
Imber ubi nocturnus abit. Geminata superne
Leniter aerii species inflectitur arcus;
Candida purpureis imitantur floribus alme
Lilia mixta gene; roseis tectumque labellis
Splendet ebur serie mira; tum pectus apertum
Lene tumens blandoque trahens suspiria pulsu,
Cum quibus instabilem potuit pepulisse precando
Unde nequit revocare virum; tum brachia quali
Iupiter arctari cupiat per secula nexu.
Hinc leves longeque manus, teretesque sequaci
Ordine sunt digiti, propriumque ebur exprimit ungues.
Tum laterum convexa decent, et quicquid ad imos
Membrorum iacet usque pedes: illosque moveri
Mortali de more neget; sic terra modeste
Tangitur, ut tenere pereant vestigia plante,
Ethereum ceu servet iter. Sic nube corusca
Obsita magnanimum Venus est affata Tonantem,
Naufragio nati seu morte impulsa nepotis
Dulcis opem sperare patris, dum Troia per undas,
Dum subterraneo tremuit pia Roma tumultu.

[Page 104 LIBER QUINTUS]

Hac igitur forma nulli cessura dearum
Occurrit iuveni mulier: nec cultus in illa
Segnior effigie; variis nam purpura gemmis
Intertexta tegit regine pectora meste;
Et dolor ipse decet miseras, nec compta placere
Tempore felici poterat magis. Illicet ergo
Vulnus inardescens totis errare medullis
Ceperat: estivo glacies ceu lenta sub estu,
Cera vel ardenti facilis vicina camino
Liquitur ille tuens, captiva captus ab hoste,
Victaque victorem potuit domuisse superbum.
Quid non frangit amor? quis fulminis impetus illi
Equandus? Iamque illa gradu provecta trementi
Est affusa ducis genibus, quem vultus et arma
Ediderant comitumque favor plaususque sequentum;
Arreptaque manu summissa voce locuta est:
«Si michi victricem fas est attingere dextram
Captive vidueque tuam, per numina supplex
Cunta, precor, miserere mei; nec magna rogaris.
Utere iure tuo: captivam mortis acerbæ,
Carceris aut duri licet hanc absumere sorte.
Est etenim michi vita mori: lux ne ista placeret
Fata coegerunt statui nimis invida nostro.
Tu quodcumque libet iubeas, genus elige digne

[Page 105 LIBER QUINTUS]

Mortis; et hoc unum prohibe ne viva maligno
Servitio calcanda ferar. Sunt forte sorores,
Rex, tibi, quas referat fortune iniuria nostre
Ante oculos, invicte, tuos: namque et sua nobis
Fata fuisse vides; succedunt tristia letis.
Nec tamen ullorum fuerim presaga malorum
Ipsa tibi! fausto in finem, precor, utere regno,
Et natis trans mitte tuis, nullusque nepotum
Armet in insidias animum: michi turbida regni
Ultima, fortune nimiumque adversa priori
Contigerint; damnisque meis lassata quiescat,
Mitior hinc aliis. Michi sed Romana fuisse
Scis odia, armorumque solent me dicere causam
Materiamque unam belli; nec falsa queruntur.
Eripe ludibrio miseram, manibusque superbis
Eripe; deque mee specie, rex inclite, mortis
Tu cui fata favent, cui mens se devovet ultro,
Videris.» Hec inter lacrimis perfundere terram
Ceperat, auratis suffigens oscula plantis.
Immemor armorum iuvenis, cui Martius ardor
Exciderat, gravidumque nove dulcedine forme
Pectus, et insolitis ardebant viscera flammis,
Suspirans: «Regina, precor, iam luctibus» inquit
«Pone modum, trepidumque animo seclude pavorem.
Parva petis, sed magna feres: nam forma genusque
Maiestasque animi dignam, cui plura petitis
Largiar, insinuant, Igitur regina manebis
Et nostri memoranda thori per secula consors,
Si renuis nostroque nocet vetus ardor amori.»
Hic humilem complexus heram, multumque diuque

[Page 106 LIBER QUINTUS]

Ora salutiferis referentem tristia plantis
Sublevat illacrimans. Unde ista potentia ceco
Tanta deo? Tantumne levem valuisse pharetram
Ut iecur invicti per tot fera prelia regis
Vulnere traiectum tenui prosterneret intra
Femineum imperium? Vultu tandem illa remisso
Incipit: «O regum deus, auxiliumque
Dum meruit, patrie, nunc terror maximus idem,
Si mea post tantos unquam consurgere lapsus
Fata queant, spesque una foret post damna superstes,
Quid michi vel longa potuit contingere vita
Letius, ad talem quam si translata maritum
Diceret et fausta subito crevisse ruina?
Sed quia fata premunt et nostris debitum annis
Finis adest michi, care, animos attollere fractos
Desine: non tali pelago convulsa ratis nat.
Fortune michi nota fides: sat magna petenti
Dona dabis mortem, que libertate retenta
Perferat hanc animam directo tramite ad umbras.
Romanum fugisse iugum michi meta precandi est.
Cetera non ausim. Tibi sed pro talibus ille
Rex superum meritis grates exolvat opimas,
Qui mea magnifico transcendere vota favore
Nisus eras.» Vultum hec dicens avertit, et illum
Compulit in lacrimas iterum: «Sed parce dolori,
Parce» ait «et nostris oculis, quos fletibus istis
Ante diem perimis: spes amplas fessa labansque

[Page 107 LIBER QUINTUS]

Mens refugit, terreque iacens nil suspicit altum.
Tu tamen intendas animum melioribus: ibit
Forte alio Fortuna nocens, aditumque relinquet
Ad magnos placata gradus: si dura (quod horret
Mens omen) fors illa vetat, tunc ultima sero
Mors dabitur promissa tibi; per sidera testor
Alta poli, regumque fidem Manesque deosque.
Talia vix tremula confusus voce peregit,
Hinc sese vacuum tulit irrequietus ad arcem.
Quis queat instabiles animorum noscere fluctus,
Quos ferox urget amor? Non illos turbidus equet
Euripus, non Scilla fremens, non dira Caribdis.
Nempe procellosi male sanum pectus amantis
Nulla quies habitat: non lux tranquilla dierum,
Non sua signa poli, non noctis ymago serena,
Non ratibus clavum, non tutus litore portus:
Horrida perpetuo facies turbata tumultu,
Undique naufragium scopuli clademque minantes,
Impiaque adversis discordant equora ventis,
Heu, miseri quibus huc subito volvuntur et illuc
Incerti pelagi atque vie. Iam tecta supremi
Intima rex thalami secretaque limina solus
Intrarat, tacitusque sedens, dum singula secum
Pertractat, quamquam ille fidem persolvat, amanti

[Page 108 LIBER QUINTUS]

Difficilem videt esse viam; nam territat illum
Captive status et misere fortuna marite
Romani mens alta ducis, tum nota pudici
Pectoris integritas: illam metuebat amori
Adversam reperire suo. Sed dura cathenis
Evinctum validis lex imperiosa trahebat
Cernentem sua fata procul. Ceu victus in alto
Navita, qui mestus scopulos Sirtesque vadosas
Ante oculos videt ipse suos, nec flectere proram
Arte valens solita, ventoque impulsus et undis,
Omnia desperans, Fortune mandat inique
Et clavum et remos et vela fluentia nimbo,
Ac lacrimans in puppe sedet: sic naufraga regis
Mens heret compulsa quidem, nec flectere quoquam
Orsa valens, gemitu sic longam concitus horam
Exegit vario: nunc ora nitentia coram
Cernere regine, nunc dulces fingere voces
Ipse sibi, pedibus nunc oscula pressa manusque
Leniter apprensas, lacrimosaque pectora flentis,
Dulcibus undantesque oculos arsisse favillis.
At medias inter curas, ubi forte verendi
Frons aderat dilecta ducis, tunc improba tergum
Spes dabat, et domitis stabant precordia flammis.
Sicut ubi ardenti gelidus successit aeno
Humor aque, furor ille silet, paulumque tepenti

[Page 109 LIBER QUINTUS]

Stat similis: mox aucta suas incendia vires
Exercent magis atque magis: sic ille tumultus
Pectoris oppressus, stimulis agitantibus isdem
Fortior admotas rationis spernit habenas.
Ergo ubi vulnifico reverentia cessit amori,
Presentisque decus forme et damnosa voluptas
Absentis prelata duci est, capit illicet eger
Consilium, factique viam deprendit inanem;
Et secum: «Quid lentus agis? Speciosa Hymeneus
Coniugia et letos blandus modo Iupiter annos
Obtulit ecce tibi. Satis est meminisse laborum.
Exul, inops, profugus, regno spoliatus avito,
Per mare, per terras, per mille pericula supplex
Regibus ac populis multos errasse per annos
Gaudeo: iam tempus fuerit fortasse quietis.
Nam si cuncta brevis numerentur tristia vite,
Nullus erit toto te nunc annosior orbe.
En regnum Fortuna tuum, quo dulcius illo
Perfruerere diu, longo post tempore reddit
Depositumque refert. Hostem - qua nulla voluptas
Maior - habes vinctum, viteque et mortis in ipsum
Arbiter es, qui cara tibi tulit omnia solus.
Omnia nunc redeunt. Simul hic possessor iniquus
Regna gemens revomit, nitidisque simillima Nymphis
Femina preterea primo spoliata marito -
Bellorum sic iura volunt - occurrit et ardet,
Si liceat, sed multa timet sibi conscia sortis.

[Page 110 LIBER QUINTUS]

Nempe verecunde petit id, quod voce negare
Visa fuit metuens. Heu qualis forma gementi!
Quamque decent lacrimae! quid maiestatis in illa est!
Et quid leta foret? qualis regina superbo
Alta sedens solio, si gloria supplicis ingens,
Captive si tantus honos? Proh dulcis amantum
Vita, nec alternis concordia rupta querelis!
Una quidem facies semper, mens una duobus,
Una quies unusque labor! Non pulcrius orbe
Par fuerit toto, nisi nos obliviae forme
Forte tenent nostre; genus et sors, omnia tandem
Conveniunt, casusque graves mollire ferendo
Convenit atque etas spatio distincta, quod ipsis
Coniugibus gratum esse potest; quodque ipse notavi
Convenit ille etiam, qui summis infima solus
Equat, amor. Propera, nec enim tibi forte timendum est
Ne tua condemnet thori iuvenilia furta
Scipio: quin iuvenem iuvenis miserabitur ultro,
Viderit et lacrimas, veniam prestabit amori
Coniugium fortasse sacrum, non furta vocabit
Reginamque thori sociam venerabitur olim
Mitior ille ducum.» Simul hec effatus, amicos
Convocat atque animos aperit. lubet omnia raptim

[Page 111 LIBER QUINTUS]

Expediant. Modico convivium culta paratu.
Atria non reboant, non Tuscus ad ethera clangor,
Non comitum fremitus, non arcta palatia turmis,
Non crebre micuere faces; fax ussit amantes
Una duos, lacrimis mox extinguenda duorum.
Pulcher Athlanteo properans sub gurgite mergi
Hesperus optatam noctem referebat, iniquos
Assuetus preferre dies et, amantibus hostis,
Invidia luciferi dum nomina suscipit astri.
Mentibus heu quantum nostris caligine ceca
Illudit ventura dies! Fortasse, beatus
Coniugio, sobolemque sibi turbamque nepotum
Rex animo complexus erat, genialia letus
Tempora noctis agens. Illi non blanda mariti
Oscula mille novi, non regni iura vetusti
Per cuntos promissa deos, de corde pavorem
Funditus expulerant: semper tremefacta sepulcrum
Ante oculos mortemque tulit. Nec somnia letum
Portendere aliquid. Visa est sibi nempe, secundo
Rapta viro, sentire minas et iurgia primi,
Et tremuit, sopita licet. Tum vertice montis
Aerii traducta sedens, subiecta videbat
Regna sibi populosque vagos; monstrumque repente

[Page 112 LIBER QUINTUS]

Concurrisset alium maiori corpore montem
Tum vero tremuisse iugum, cui nixa sedebat;
Impulsuque gravi gelidos de vertice fontes
Descendisset duos; montemque abiisset minorem
Inde retro; ast illam rapido per inania lapsu
Tartara nigra quidem et Stigiam tetigisset paludem
Publica finitimas subito perlabitur urbes
Fama gradu, victe victorem sponte secutum
Coniugia, et bello indomitum servire puellae.
Vulgus adulterii signabat nomine factum
Quod neque legitimis arsissent ignibus inter
Armorum strepitus, alioque superstite rege
Coniuge; captive victori forma quod uno
Visa die et dilecta prius, subitoque recepta
Federe, non inter patrios ex more penates,
Iudicio ne quid, sed cuncta libidine sanas
Precipitante moras fierent. Sic omnia vulgus
In peius torquere loquax. Iam crebrior aures
Fama ducis vario fervens pulsaverat estu.
Indoluit, cari facinus miseratus amici
Dux pius est, rerumque modum secum ipse revolvens,

[Page 113 LIBER QUINTUS]

Intempestivos est detestatus amores,
Multaque in absentem tacitus convicia finxit.
Sic pater offensus longinquo verbera nato
Instruit et calamis irarum fulmina fundit,
Mox vultu placido et dulci sermone movendus.
Altera post primam sequitur populosque secundo
Fama leves rumore replet, succedere castris
Siphacem vinctumque trahi. Ruit obvius omnis
Visendique avidus positus exercitus armis;
Illum admirari, atque illum celebrare frequentes,
Hunc illum bello ingentem regnisque superbum,
Romanum Penumque ducem qui viderit uno
Tempore sub laribus pacem veniamque precantes,
Cuique duos mundi dominos non multa puderet
Blandiri; cui certatim solemnina tamquam
Vota deo fierent; cui regum maximus olim
Massinissa metu toto concesserit Orbe;
Quem facie turbata nova Fortuna rotasset
Ad terram impulsu subito. Vix credula tante
Corda rei, ingentis lapsu stupefacta ruine.
Si quis Athon videat, verso seu vertice
Olimpum Egeis cecidisse vadis, Ericisque tuumque,
Appennine, caput Tirrena sub equora mersum, 310
Non credat satis ipse sibi, sed somnia vanis
Plena putet monstris. Rex inter talia magno
Concursu invehitur ducis ad tentoria nostri.

[Page 114 LIBER QUINTUS]

Heu quantis, Fortuna, dolis mortalia pessum
Omnia das! Quantum sublimibus invida regnis!
Hec magnis promissa lues, hec meta bonorum,
Stare parum et ruere. Hic regum rex ille supremus
Mancipium venale iacet, trahiturque cathenis
Obrutus et multo circumvallatus ab hoste.
Contigit Hesperii mentem ducis illa vetusti
Hospitii neglecta fides, blandusque serene
Vultus amicitie conspectus, iunctaque dextre
Dextera, consessusque thori, ac presentibus illa
Maiestas collata malis; tandemque profatur
«Quid tibi, vane Siphax, voluisti? Unde ista furenti
Mens adeo transversa tibi? pactine repulsa
Auxilii contentus eras, nisi bella moveres?»
Dixerat: ille animo vultuque immotus eodem
Perstitit, ac sero vix mesta silentia fregit:
«Nil mihi, magnanime et nostri dux maxime secli,
Nil gravius Fortuna tulit, quam frigida campis
Linquere quod mediis moriens hec membra nequivi
Armorumque inter stragem cumulosque virorum.
Penarum michi summa quidem, quod vivere bello
Contigit exhausto: nec enim nunc ora viderem
Hec michi perfidie meritam renovantia litem.
Ast ego, si miseris liceat credenda profari
Et queat in gravibus vero locus esse cathenis
Vera loquar, primumque omnes meruisse fatebor
Sponte cruces, qui sacra volens, qui iura fidemque
Fasque piumque simul conventaque federa tanti

[Page 115 LIBER QUINTUS]

Hospitis, exigua turpique libidine victus,
Calcavi testesque deos memoresque malorum.
Sed que causa gravis, que tristis origo ruine,
Forsitan ignoras: ego nunc verissima paucis
Expediam, non illa meum relevantia crimen,
Quin potius iusti stimulos auctura pudoris.
Femina cum primum laribus fuit advena nostris,
Auspiciis invecta malis atque alite torva,
Tunc perii, periitque fides, et gloria nobis
Excidit ac sceptrum manibus diademaque fronti;
Prodit tunc tacitis arsit mea regia flammis.
Funereas tulit illa faces, potuitque dolosis
Flectere blanditiis animum, lacrimisque malignis
Hospitis illa sacri, fame, superumque deorum
Reddidit immemoremque mei. Quid te moror? Illa,
Illa suis manibus misero tulit arma marito,
Induit illa latus, capiti tum cassida caro,
Tum gladium dextre, clipeum dedit illa sinistre,
Increpuitque tubam, trepidumque atque arma paventem
Impulit ambiguum in Martem, tecumque coegit
Adversis certare deis. Quando agmina campis
Contulimus stetimusque acie, fuit exitus ille
Erroris, michi crede, mei: placuisse prophanos
Amplexus fuerant huius primordia casus
Coniugioque hesisse fero. Proh! regia, vere
Regia et innumeris nuptura sine ordine coniunx
Regibus! Hostiles utinam translata penates

[Page 116 LIBER QUINTUS]

Ignem cremes simili! Nisi me presagia fallunt,
Et facies: mecum hoc veniet solamen ad umbras
Dixit, et obticuit graviter turbatus et imo
Lumina mesta solo referens. Iam senserat iras
Scipio, namque oculos et stigmata clara, loquentis
In vultu, nimium offensi spectarat amoris.
Hinc magis atque magis cari scelus horret amici:
Iustus amor regi; quoniam si digna querele,
Massinissa, tibi fuerat, non iusta rapine
Causa: furor stimulisque repens impulsa libido
Turpibus. Hec inter, regem sub claustra recondunt
Fama recens Latiis sensim crebescere castris
Cepit, adesse duces victriciaque agmina regis
Ac Lelii. Placido venientes suscipit ore
Scipio; laudatos populo spectante decorat
Muneribus largis; abstractum deinde seorsum
Sede locat regem iuxta, procul atque remotis
Testibus alloquitur: «Nisi me tua maxima longe,
Massinissa, diu virtus sperata fefellit,
Non tibi causa tuum fuerat, nisi magna, videndi
Scipiadam, fideique mee tua credere fata
Ut malles, veteres sic aspernatus amicos.

[Page 117 LIBER QUINTUS]

Africa nam vastis Latio disiungitur undis,
Nec minus alternis distamus moribus; ergo
Grande aliquid tibi causa vie fuit equore tanto,
Tot bellorum inter fremitum mundique tumultus.
Certe ego, si proprio michi non sordescit in ore
Gloria, non alia tantum virtute superbum
Me fateor, quam quod blande michi firma tenere
Frena voluptatis videor. Non hostis in armis
Obvius, aut flammis resonans undantibus Ethna,
Euboice non sic fundo gravis estus ab imo
In cumulos surgentis aque metuendus, ut ista est
Turba voluptatum que circumfusa tenet nos:
Precipue tamen hec nitide suspecta iuvente
Pestis, et etati pretendit retia nostre.
Equor enim silet interdum, gravis Ethna quiescit;
Hostis ad incursum validis seu menibus uti,
Seu vallo fossaque licet; damnosa voluptas
Nocte dieque furit; numquam tu menibus illam
Arcebis: mediis veniet penetralibus inter
Excubias vigilesque canes, ferrata potentum
Limina transiliet. Quod si te sola movere
Hec potuit tantum virtus, ut linquere velles
Templa, larem, regnum, nobisque ut sponte subesse
Nomine deposito domini patereris, et illam
Per maria et terras in me sequerere latentem;
Tu michi vir quantus digito monstrabere, si te

[Page 118 LIBER QUINTUS]

Inter tam multas hec exornaverit una!
Gloria magna quidem magnum vicisse Siphacem;
Sed maior, michi crede, graves domuisse tumultus
Pectoris atque animo frenum posuisse frementi.
Preconem me virtutum memoremque tuarum
Semper habes; tua facta libens et dicta renarro
Cetera tu tacito tecum sub pectore volve
Nec tibi verba prius, quam mens sibi nota ruborem
Excitet. Egregia hoc bello tua sensimus arma
Attamen auspiciis nostris - ignosce - patenti
Concursum est acie; nostro quoque nomine parta est
Romano hec presens populo victoria; nec te
Preterit et regem et regnum suaque omnia nobis
Deberi. Romam patere hic inimicaque coniunx
Regis eat, precibus que bellum pavit, et hostis
Filia tam magni est et pars non parva triumphi.
Vince animum teque ipse doma, nec multa decora
Commaculare velis unius crimine facti.
Aspice quam fructus nichilo minor ira dolorque,
Quantus ab obsceno tibi sit metuendus amore
Quid deceat regem, quam per se fedam libido.
Dixerat: ast illi iamdudum ex ore ruebant
Certatim lacrimae, veluti cum candida tectis
Nix hesit, veniat tepidis si flatibus Auster,
Liquitur, et grandes subito per inania gutte
Precipitant. Tum pauca refert: «Mihi maxima cura est
Imperio parere tuo: fortuna salusque
In manibus tibi nostra sedet. Tu pectoris estus
Vincis, et affectus miseri moderaris amantis.

[Page 119 LIBER QUINTUS]

Nil frustra iussisse queas. Sed prospice fame;
Deprecor hoc unum; liceat michi coniuge dulci
Servata caruisse fide.» Singultibus istas
Liquit inexpletas rauco sub murmure voces,
Inque tabernaculum sese intulit, ora genasque
Mestus, et infestis tundens sua pectora palmis.
Sic audita reum postquam sententia morti
Addixit, graviterque tube vox nuncia fati
Intonuit, tremit ille pavens et buxeus ori
Pallor inest; iam mors oculis manifesta videtur,
Et lictor prebere iubet iam colla securi;
Ac ventura quidem veluti presentia cernit;
Iam iacet exanimis, iamque omnia tristia secum
Versat et avulsum trunca cervice cadaver:
Haud aliter placita iuvenis cariturus amica
Iam caret; ac tacitis postquam irritata querelis
Mens stimulos in verba dedit, «Proh tristia» dixit
«Vite fila mee tanto servata dolori
Et Parcis huc tracta feris! Moriamur honesti;
Sic cogunt mandata ducis, nisi vivere rapta
Posse anima nos ille putat. Si tristia duri
Corda geris silicis, pectusque adamante rigescit,
Quid mihi Romana fore cum feritate putasti,
Scipio? Quid meritum melius sic perdis amicum?

[Page 120 LIBER QUINTUS]

Vita molesta tibi nostra est. Quot vulnera in isto
Pectore pertulimus, nunc ut moreremur amando,
Spiritus in lacrimas atque in suspiria mestus
Difflueret? Mors nulla viro minus apta: sed ultra
Non datur.» Hec dixit frendensque ad sidera luctum
Sustulit horrendum, quem circumstantia longe
Agmina senserunt, moteque hesere cohortes.
Litus ad Hesperium properans urgebat anhelos
Phebus equos. Forte ille memor quibus alma decore
Virginis Hemonie flagrasset pectora flammis;
Laureaque ante oculos stabat sua sacra, tremendo
Prodigio prerepta sibi, tum vita relict
Dura nimis, luctusque gravis, simul oscula trunco
Fixa diu tenero vitaeque abeunte tepenti
Atque ideo, similes regis miseratus amores,
Intulit Oceano vultus lacrimosaque lavit
Ora cadens, Noctique suas permisit habenas.
Scipio - nulla etenim dederit Fortuna quietem,
Ni mediocris eris; nam tristior illa dolores
Leta vehit curas - per noctem singula secum
Ancipiti cum mente rotat: num territa pulset
Menia Penorum et turre Carthagini, an se
Extremos fundat Libie vastator in agros,
An requiem fessis paucorum forte dierum
Prebeat equitibus peditumque det otia turmis.
Illa recursabat potior sub pectore cauti
Cura ducis, quibus inde viis captiva per altum
Agmina Penorum Latio transmittat ovanti.

[Page 121 LIBER QUINTUS]

Precipue in rege regisque in coniuge multum
Angitur, et quantis velit hos custodibus ire,
Cui tantum committat onus. Sic anxius heret
Mercator, cui vota vie cessere secunde
Et lucri Fortuna fuit; nunc cogitat, aurum
Ac gemmas qua puppe vehat pretiosaque rerum,
Quique ratis custos placeat. Non carior usquam
Ullus erat Lelio: nulli felicius altos
Credere consuetus lassata mente labores.
Hunc igitur noctis medio vocat, admonet arma
Navibus imponat, lectoque ut remige cetum
Instruat, hac patrie petiturus litora classe.
At misero multum diversa fluebat amanti
Nox ea cum lacrimis: quas sese vertat in artes,
Quos vocet ille deos, precibus quibus atra relaxet,
Stamina Parcarum et dilecte tempus amice.
Nunc venit in mentem cara cum coniuge raptim .
Herculeas subita linquentem classe Columnas
Fortunatorum famam tentare locorum;
Nunc recta penetrare via Carthaginiis alte

[Page 122 LIBER QUINTUS]

Menia, et ad veteres humilem veniamque petentem
Pergere cum gemitu et dulci cum coniuge amicos
Nunc ferrum laqueosque sibi properataque mortis
Instrumenta manu tristesque intexere nodos,
Auxilioque necis tantos finire dolores.
Sepe manus gladium tetigit: pudor obstitit unus
Non metus incepto, vidue non anxia vite
Dulcedo: veritus famam; maculare perenni
Crimine, continuit capulumque animumque remisit.
Volvitur inde thoro: quoniam sub pectore pernox
Sevit amor lacerantque truces precordia cure,
Uritur; invigilant meror, metus, ira furorque
Sepe etiam absentem lacrimans dum stringit amicam
Sepe thoro dedit amplexus et dulcia verba.
Postquam nulla valent violento frena dolori
Incipit, et longis solatur damna querelis:
«Cara michi nimium, vita michi dulcior omni
Sophonisba, vale: non te, mea cura, videbo
Leniter ethereos posthac componere vultus,
Effusosque auro religantem ex more capillos;
Dulcia non celum mulcentia verba deosque
Oris odorati secretaque murmura carpam
Solutus ero, gelidoque insternam membra cubili.
Atque utinam socio componar, amica, sepulcro,

[Page 123 LIBER QUINTUS]

Et simul hic vetitos illic concorditer annos
Contingat duxisse michi! sors optima busti,
Si cinis amborum commixtis morte medullis
Unus erit. Scipio nostros non scindet amores.
O utinam infernis etiam nunc una latebris
Umbra simus, liceat pariter per claustra vagari
Mirtea, nec nostros Scipio disiungat amores!
Ibimus una ambo flentes, et passibus iisdem
Ibimus, eterno connexi federe; nec nos
Ferreus aut nostros Scipio interrumpet amores.
Invidiosa deis Herebi populoque silentum
Ac Cereris genero, cuntisque beator umbris
Umbra ferar: dulces nec Scipio franget amores.
Ille quidem astrigeros tractus celumque tenebit
Dux sacer, humanis in totum moribus impar,
Nec volet infernas sedes aut pallida Ditis
Regna sequi: haud cupidos iterum turbabit amantes.
O utinam Libicum nunquam transisset in orbem!
O utinam Latiis semper mansisset in oris!
Quid precor heu demens? Si non venisset, amice
Et decor et species faciesque simillima Soli,
Non michi nota fores; sine qua nec vita fuisset
Grata quidem pariter. Quanta est discordia! vitam
Abstulit ac tribuit. Scipio dulcissime, raptim

[Page 124 LIBER QUINTUS]

O utinam Romam victricia signa tulisses
Captivo cum rege prior, reginaque retro
Mansisset non visa tibi! Quid surda precamur
Numina? Castrorum dominus victorque superbus
Captivam petit ecce suam. Dabimusne? Sed urget:
Importuna precum species nocitura precari.
Sed rogat: at vultu tacito mihi multa minatur
Sed rogat: at durum precibus latitare sub istis
Imperium agnosco. Parebimus ? At prius horrens
Iupiter admoveat capiti sua fulmina nostro
Hoc tellus voret alta latus, pelagusque per amplum
Impia falsiloqui spargantur viscera regis.
Ergo ego, Romano placitum quia, sancta revellam
Federa coniugii? Licuit sine coniuge regem
Vivere, et id satius fuerat, quia celibe vita
Scipio noster erat: sponse nunc pacta negare
Non licet. Ast ingens et inexorabile turbat
Imperium: quid agam? Morieris, munere cari,
Sophonisba, viri morieris; munera sevo
Hec placuere lovi: sic nec captiva traheris
Litus ad Italiae nuribus subiecta Latinis,
Nec nostros illusa dolos sic posse videris
Aut fractam culpate fidem. Moriere. Quis ergo

[Page 125 LIBER QUINTUS]

Finis amoris erit? mors effera. Parcite cunti,
Celicole: calcanda fides. Fugiamus in Orbis.
Ultima, et ignotas Libie penetremus harenas,
Est ubi serpentum regio tutissima nobis,
Tutior hac patria: nec enim venturus ad illam
Est Scipio, nec pestiferi vis ulla veneni
Tam pulcros lesura pedes. Michi forsitan ipsa
Ignoscent spectante fere. Dulcissima coniunx,
Stat fugere et te impendenti subducere morti:
Pauperiem letus tecum exiliumque fugamque
Mestaque cunta feram. Sed nec sequerere vocantem,
Femineos si novi animos, regina supremo
Sueta sedere loco: et quanquam sequerere, parati
Nil habeo, atque omnes Romana potentia passus
Claudit, et extremo Scipio notissimus orbi est.
Somnia nunc, tacite quondam mihi tempore noctis
Visa, recognosco turbate horrenda quietis
Non satis intellecta prius. Tune illa fuisti
Candida prostrato per vim subducta marito
Cerva, sed imperio tandem pastoris iniqui
Custodi praecepta novo? tunc nempe placebas,
Vel sic visa, michi. Sed quid coniuncta ferebat
Mors tua? Dii, visis omen removete malignum.
Permetuo, nam cunta sibi constantia certo
Ordine cernebam, nec me sopor ille fefellit.
Quid faciam? Moriere igitur, moriere; profecto
Nil aliud superest, coniunx miseranda, tibi que
Auctor mortis ego. Sed que michi vita futura est?

[Page 126 LIBER QUINTUS]

Scis, Venus, et celo prospectans Iupiter alto
Mortales actus nostrosque hoc orbe labores.
Quis michi verba dabit placidas ducentia noctes
Aut gravis ingentes animi mulcentia curas?
Quis dabit amplexus, quisve oscula dulcia iunget?
Te sine dulce nichil. Quid prodest regia largo
Agmine servorum, Tyrio quid lectulus ostro
Comptus, et innumeris instrata palatia gemmis?
Quid diadema iuvat? lati quid gloria regni?
Uror, et assiduis torquentur pectora flammis.
Heu michi! dulcis adhuc, dulcis post busta, sereni
Quo fugiunt vultus? Hinc iam, te, cara, supremum
Viventem deflere iuvat. Sophonisba, deorum
Atque hominum decus eximium, quam nostra tulerunt
Tempora siderei exemplum specimenque decoris,
Que faceres conspecta fidem, super astra quis ipsis
Splendor inest superis, qualis quamque alma venustat
Forma deas, adverte pias his fletibus aures.
Heu - misero fuerit quoniam meminisse iocundum -
Lumina, sidereis mulcentibus ethra favillis
Alma sub exiguo claudentur condita busto
Lumina magnorum mentes tactura deorum,
Lumina durorum rabiem fractura virorum,

[Page 127 LIBER QUINTUS]

Lumina que michi me abstulerant curasque minores!
Candida frons auro circumcrispante decora,
Frontibus humanis augustior, abdita saxo
Stabit in angusto. Risus qui ferrea figit
Pectora, qui celum, qui circumfusa serenat
Nubila, Tartareum ruit irrediturus ad antrum.
Heu michi! Felices anime, quibus illa repente
Lux oriens veteres veniet purgare tenebras!
Heu bene progeniti, quibus illa videre licebit,
Que michi mors invisita rapit! Pes lacteus atram,
Divino celerante gradu, conscendere cimbam
Iussus, transiliet Lethei gurgitis estum.
Fortunate Charon! utinam michi flectere clavum
Contingat, neutramque diu contingere ripam;
Tuque mei interea serves moderamina regni!
Invidiose senex, quando hec tibi monstra videre
Contigit, aut ullo posthac continget in evo?
Vidisti Ethneo raptam sub vertice nigri
Uxorem transire thori, nec vultus Elisse
Te latuit nostre, facies nec Gorgonis horrens,
Nec que fatiferum laqueo pendente secuta est
Laodomia virum, nec te, pulcerrima Procris,
Nec Teucrum pestis, Minoisque altera proles -
Altera nam celum tenuit stellante corona -.
Sed cui tantus honos, cui tante gloria forme
Crude senex, michi crede, parem non ulla videbunt

[Page 128 LIBER QUINTUS]

Secula, nec rerum laudatrix magna suarum
Etas prima tulit. Visa tangere iuventa
Ardebis, michi crede, senex; me forsitan illac
Coniugis infauste vestigia cara sequentem
Tardius excipies. Veniam, nec tempore multo
Hic michi carcer erit. Proh! si prohibemur adire
Corporeosque iterum ius est remeare sub artus
Occidimus. Tu parce, senex, atque arbiter equus
Igne pari flagrans iuvenilibus annue flammis.
Cerbere, si potuit vates Rodopeius iram
Frangere voce lire, facies nunc coniugis ista
Quid poterit conspecta tibi conspectaque regi
Tartareo? Vereor, ne nostros captus amores
Tentet, et annose redeas, Proserpina matri.
Somnia sunt que fingis amans, et falleris amens.
Massinissa, diu felix, si rata fuissent
Munera Fortune modo! sed, mestissime regum,
Pone modum lacrimis metamque impone querelis.
Dulce meum decus, atque anime pars altera nostre,
O breve solamen, longus dolor, inclita coniunx,
Ibis ad Elisias directo tramite valles
Et michi morte tua gemitum lacrimasque relinques.
Sed sequar; hec miseri superant solatia morbi.»
Obticuit, subiitque sopor; tum fessa parumper
Membra quies sensim subrepens tarda fefellit:
Multa sed in somnis questus, celumque Chaosque
Fortunamque feram incusans hominesque deosque.

[Page 129 LIBER QUINTUS]

Ecce parum fausto finem positurus amor
Phebus ab Oceano radians surgebat Eoo.
Concrepuere tube surgit tremefactus, et iras
Suscitat, ac questu se sepe revolvit eodem.
Postquam castra videt fremitu testantia motum,
Et metuit mandata ducis, vimque affore credit,
Si neget, horrendum dictu et miserabile sumit
Consilium, quod tristis Amor dabat: aurea fido
Pocula dat servo, custodia dira veneni
Credita cui fuerat. Rex hec undantia summo
Ac superinfusa cernens spumantia morte:
«Vade» ait «et misere mea tristia munera perfer
Regine, strictosque deos absolve fidemque.
Me promissorum memorem sciat illa: secundum
Impleo. Sunt superi testes, erat altera longe
Conditio michi grata magis, tentataque frustra
Est via, si qua foret, per quam regina maneret
Coniugio contenta meo. Romanus ab alto
Dux vetat: huic nostri, sic dii statuere, potestas
Fortunaque iubente data est. Sibi consulat ergo
Cogitet unde ruens quo sit prostrata; quis illam
Exitus excipiat viduatam nomine nostri;
Insuper et primi reverentia quanta mariti,
Quanta patris virtus: titulisque et sanguine dignum
Consilium paret ipsa sibi. Quod possumus unum,
Instrumenta fuge libertatisque paramus.»

[Page 130 LIBER QUINTUS]

Hec ait, atque oculos lacrimis avertit onustos
Nuncius accelerans regine ad limina pulsat
Munera dira ferens. Pannis anus obsita et annis
Prosilit, atque habitum conspectaque pocula narrat.
Substitit attonite similis similisque paventi;
Nec remorata diu, positoque instincta pavore:
«Ingrediatur» ait. Stat terre lumina fixus
Et peragit commissa tremens; intercipit illa:
«Suscipio mandata libens, nec dona recuso
Regia, si maius nichil est, quod mittere dulcis
Posset amans: certe melius moriebar, in ipso
Funere ni demens nupsissem - numina testor
Conscia -, non aliquid quoniam de coniuge caro
Sit nisi dulce michi; sed sidera promptius alta,
Terrenis ut eram vinclis exuta, petebam.
Hoc refer extremum, et mortis michi testis adesto.
At vos, Celicole et qui maria ampla tenetis,
Quique locum mundi medium Stigiasque tenebras,
Quas adeo, licet ante diem, si iusta precandi
Materia est, prestate pias his questibus aures;
Audiat et celum et pelagus tellusque profunda.
En morior; mortisque magis me causa dolere,
Quam mors ipsa facit. Quid enim commercia tangunt
Nostra duces Latios? En quanta superbia genti!
Non satis est hostem regnis spoliasset paternis:
Libertate animos spoliant, et rite coactis
Coniugiis sanctoque audent irrumpere amor
Ac pactos laniare thoros, victoria postquam
Romano stat certa duci, nec flectere quisquam
Fata potest eterna Iovis: sint ultima vite

[Page 131 LIBER QUINTUS]

Tristia, et eximiis sua Roma ingrata tropheis,
Exul ut a patria deserto in rure senescat
Solus et a fidis longe semotus amicis;
Nec videat sibi dulce aliquid, qui dulcia nobis
Omnia preripuit; tum cari iniuria fratris
Exagitet, doleatque suos non equa ferentes;
Filius extremos inglorius aggravet annos.
Indigno tandem atque inopi claudare sepulcro,
Iratique tibi et patrie moriari relictæ,
Scipio, et infames saxis inscribe querelas.
Tu quoque finitimo semper quatiare tumultu,
Si secum posthac, coniunx carissime, firmum
Fodus habes: videas abeuntes funere natos
Intempestivo, et fedatos cede nepotes
Alternæ. Veniens illa de gente cruentus
Rusticus insultet generi per vulnera vestro,
Et trahat ante rudem vinctos per menia currum,
Ornet et ex vobis proprios tua Roma triumphos!»
Dixerat: ac circum gemitum lacrimasque videres
Astantesque fero attonitos intendere fini.
Illa manu pateramque tenens et lumina celo
Attollens: «Sol alme» inquit «superique, valetæ;
Massinissa, vale, nostri memor.» Inde malignum
Ceu sitiens haurit non mota fronte venenum,
Tartareasque petit violentus spiritus umbras.

[Page 133 LIBER SEXTUS]

Nulla magis Stigios mirantum obsessa corona
Umbra lacus subiit, postquam divisa triformis
Partibus haud equis stetit ingens machina mundi.
Obtuitu attonito stabant horrentia circum
Agmina Penarum sparsoque rigentia villo
Eumenidum tacitis inhiabant rictibus ora,
Regia vis oculis inerat, pallorque verendus
Et vetus egregia maiestas fronte manebat.
Indignata tamen superis irataque Morti
Ibat et exiguo defigens lumina flexu.
Iudicis inferni postquam ad pretoria ventum est,
«Iniecit sibi seva manum» canentia Minos
Ora movens dixit; «sit carcere clausa secundo,
Quem sontes habitant anime, quibus ultima vite
Cura fuit neglecta sue.» Rodomantus acerbo
Iudicio firmabat idem. Iam prendere mestam
Ceperat immanis lictor. Tunc maximus alte

[Page 134 LIBER SEXTUS]

Eacus exclamat - siluerunt turbida late
Tartara; trans Stigiam vox est audita paludem - :
«Mortis amor causa est, lucemque coacta reliquit.
Tertia claustra sibi sunt, legibus abdita nostris:
Huc eat, immerite neque hec iniuria nostra
Accedat nunc voce recens: satis aspera vite
Mansit apud superos fortuna et mortis acerbe.
Assensere pari circum clamore faventes
Umbrarum populi et nigri liventia regni
Concilia. Haud aliter quam cum sententia captum
Turpibus addixit laqueis crucibusque vel igni,
Mens bona, que non supplicio, sed sorte movetur
Infami, trepidat; tum, si generosior illi
Conditio mortis subito detur, altera frontis
Effigies vultusque alius formatur et extra
Pectoris apparent lacrimis nova gaudia fuis;
Letior ipsa quidem positaque decentior ira
Optatos visura locos regina modestis
Passibus ingreditur, iuvenum cui cingit utrumque
Turba latus, veteris repetens quasi somnia vite.
Haud procul a ripa Lethei fluminis illa,
Que capit expositos inamenaque mictit in antra,

[Page 135 LIBER SEXTUS]

Planities obscura iacet, que collibus atris
Cingitur. Hic latis eterna silentia campis
Mirteaque umbriferos vetus ambit silva recessus.
Non hic armorum strepitus studiumve frementum
Cornipedum, non cura canum pecudumque boumque,
Sed labor et lacrimae et longo suspiria tractu,
Et macies odiumque sui, pallorque ruborque
Et malesuadus amor, scelus, ira, fidesque dolique,
Furtaque blanditius immixta, iocusque dolorque,
Et risus brevis et ficto periuria vultu
Crebraque sub raris habitant mendacia veris.
Illa per angustas fauces ingressa, sub ipso
Limine claustrorum laqueo sua colla prementem
Cernit Yphim et nimio consumptam Biblida luctu.
At procul ingenti latitabat Mirra pudore
Fronibus ora tegens. Iterum spoliator Averni
Orpheus Euridicen frustra revocare parabat.
Maximus extremo nemorum vagus ibat Achilles
Pallidaque immitti signabat gramina passu.
Adversa regione Paris ceu nota timeret
Arma hostis gressu tacito properabat. At illum
Tristior Oenone a tergo et lacrimosa vocabat;
Ipse alio tendebat iter. Tum regia virgo
Et mundo matrona nocens, tot causa dolorum,
Turnus et ipse dolens rapta de coniuge campis
Errabant; mediaque duos in valle videres
Solivagos lateri herentes alternaque collo
Brachia tendentes. «Heu felicissima Tisbe!»

[Page 136 LIBER SEXTUS]

Suspirans inquit; placuit servatus Averno
Dulcis amor: tantum nullis inviderat umbris
Nusquam adeo cari meminit deserta mariti
Nequicquam; namque ille, senex moriturus et
Lassandus vite venturus ad ultima, longe est
Heroumque greges diversaue claustra tenebit
Postquam Fama fere volitans prenuntia mortis
In vulgus effusa ruit, tunc una per omnes
It pietas: tote lacrimis maduere cohortes
Hunc sors regine, movet hunc iniuria regis
Qui scelera accumulans maiori crimine crimen
Diluit; hunc ingens duro constantia leto
Feminea et nulli non admiranda virorum
Scipio permetuens iuvenis ne forsitan ardens
Nunc etiam gemini sceleris sibi conscius, in se
Consulat asperius quicquam, pro tempore blandis
Mitigat alloquiis castigatumque modeste
Temperat et curis cupit exonerare malignis.
Proxima sic dubii medicus discrimina morbi
Agnosces, egrum placido sermone moratur
Ac monet et proprii immemorem velit esse pericli
Altera nox fessum curis vigilemque sopore
Reddidit aurore. Iam Lucifer astra premebat
Candida iamque dies pelago veniebat ab Indo
Iam volucrum dulces ullo sine fine querele

[Page 137 LIBER SEXTUS]

Audiri et nocturna silentia rumpere Progne.
Surgit et effusas iusso precone catervas
Congregat ac medio sublimis ab agmine fatur:
«Romani procures felicia castra secuti,
Victores, quos Hesperie tot pressa per annos
Terra tulit, quos innumeris nunc Africa sentit
Cladibus, extremis iam iam sensura ruinis,
Intentas adhibete aures et corda precanti
Prona duci. Me vera quidem et comperta profari
Testis ab excelso prospectans Iupiter esto.
Gloria tam longi numquam michi vana laboris
Causa nec imperii fuerit damnosa libido,
Sed patrie pregrandis amor, qui nostra vadosis
Sirtibus Oceanoque alternat castra frementi:
Hoc duce Ripheas nudus transire per Alpes
Non verear, gelidum cum bruma reduxerit annum
Estivi medio armatus nec in ore Leonis
Ethiopum penetrare latus sitientiaque arva.
Nam michi vel dubii certa est victoria Martis,
Vel mors leta quidem; patrie mea vita salusque,
Non michi debetur: pia debita perdere solvens
Nil videor. Nunc ista tamen quo tendere pergant
Expeditam brevibus. Vos me per cuncta secuti
Aspera, supremo mentes aptate labori.
Finis adest summumque decus. Michi menia circum
Cingere propositum et seve Carthaginiis urbem.
Aut redit is cui cuncta uni sua vulnera servat
Perfida gens nostre tantum adversata saluti:

[Page 138 LIBER SEXTUS]

Tum Latio interrupta quies nobisque perennis
Fama venit belli fato querenda supremi.
Aut manet et victum cunctatio sola fatetur
Indefensa michi, tellus, dabis impia dignum
Supplivium: cesos purgabis sanguine cives.
Rurane barbaricis pedibus calcanda fuerunt
Italiae: nobis animos tam iusta negabit Ultio?
Quin etiam, quod vel meminisse molestum est
Menia nostre urbis C:apitolique alta minaci
Cominus ille fremens vix lumine viderit uno:
Nos muros spectare suos que causa vetabit?
Non michi si campis veniat Mars ille secundus
Penorum armatus Stigiaque reversus ab unda,
Quatuor atque truces quos pavit in arma leones
Alterno cingant latus ordine, pectora contra
Ferre reformidem: sic me spectata, Quirites,
Vestra monet virtus. At nunc pater inclitus umbris
Occubat infernis, natorumque omnis ad unum
Turba redit: Latius iugulos sic ensis in illos
Fulminat. Iste autem per secula cuncta superstes
Quid nisi serius honos et nostre gloria dextre est?
Sit vixisse diu finis sibi fructus honesti!
Hac tandem feriere manu, licet aspera iactes

[Page 139 LIBER SEXTUS]

Prelia et adversa Romanos cuspide fixos.
Gloria prima tamen mortis tibi cognitus auctor
Scipio, et in tumuli scribendum hoc marmore nomen.
Nunc agite, egregiis animos aptate triumphis,
Ultiores patrie. Tuque, o decor, inclite, regum,
Massinissa, ingens, - quem nec turbata fatigent
Equora, nec toto descendens Iupiter igne,
Non ferus infesto concurrens numine Mavors -,
Accede et nostris animum sermonibus offer.
Magna tibi hoc bello virtus, multusque deorum
Est favor, agnosco: nunc urbis munera nostre,
Munera pro meritis, fateor, tibi parva, sed arram
Maiorum, michi crede, damus. Viden ecce frementem
Cornipedem letum phaleris auroque superbum?
Nescit ut esse loco! fulgentes respice currus.
Cetera quin etiam que circumferre triumphis
Romani statuere duces: ut iaspide crebra
Texta corona micat! rutilo riget integer auro
En crather: quantoque manum gravis implicat orbe!
En habitus, sacra quo nil conspectius urbe
Noveris. Ipse animis pridem Romana quid esset
Virtus, mortales inter, te nosse fateris:
Quod nescire potes, nulli tam clara solemus

[Page 140 LIBER SEXTUS]

Externo prestare viro; tibi nostra sed uni
Arma habitum titulos nomenque decusque libenti
Mente damus, te participem sociumque licebit
Esse triumphorum, nobis quos nostra pararit
Fortuna. In medio sedes tibi certa Senatu
Semper erit nostro; civis monimenta tenebis
Omnia Romulei; stabilem sociumque et amicum
Teque salutamus regem. Tum tu, optime Leli,
Hanc auro gemmisque gravem gestare coronam
Dignus habe, captosque trahens primumque Siphacem
Maturabis iter. Pelago stat classis aperto
Et placidum spirante fretum substernitur Austro.
At vos, o socii certaminis atque laborum,
Emeritas laudes et premia digna feretis,
Cum nos laurigero Capitolia celsa prementes
Leta videns curru, cum circumfusa faventum
Milia, victorum plausum fremitumque iocosque
Maxima septeno spectabit vertice Roma.
Quem michi fata diem numquam mentita propinquam
Promittunt.» Sic fatus erat. Iamque undique magnus
Consurgens letusque fremor pulsabat Olimpum.
Ante omnes meritas grates expendere certant
Rex Leliusque duci. Spesque ingens addita regi
Abstulit antiquas aliamque in viscera curam
Intulit, ut regni posset protendere fines
Pauperis, hostilesque suis adiungere terras;
Quod sperare quidem sors illius atque potentis
Scipiade promissa dabant. Ceu retibus auceps

[Page 141 LIBER SEXTUS]

Aspiciens volucrem subito discedere parvam
Conqueritur, movet exigui spes perdita lucri,
Maior inopina mox et generosior ales
Parte poli tensis si forsitan advolet alis,
Erigitur recipitque animos, spesque ampla futuri
Preteriti meminisse vetat; sic prima secunde
Cura parum solido sub pectore cessit amantis.
Victor amoris amorque libidine victa libido est.
Proxima nox alia transivit ymagine somni:
Non habitus, non incessus, non vultus amice
Ante oculos, non vox iterum exaudita gementis;
At solium atque urbes, at fortibus oppida muris
Fluminaque et montes lati confinia regni.
Iam rubicunda vagos Eoo litore currus
Aptabat ventura dies, Auroraque noctis
Candida pellebat tenebras, cum buccina classem
Excitat et vento tenduntur vela secundo.
Litore iam toto stabat Romana iuventus
Digressu visura suos. Hic verba parenti,
Hic fratri perferre iubet, iubet ille sorori
Hic sociis, multumque rogat: confusus in altum
Clamor it et varie resonant per inania voces.
Lelius in medio conspectus amica salutat
Equora; tum ducibus commendat carbasa ventis,
Atque alacres leto respondent murmure naute.
At mestus mediaque Siphax de puppe reflectens
Lumina supremum patriam visura locosque

[Page 142 LIBER SEXTUS]

In quibus altus erat, tacitus lacrimosa movebat.
Postquam claustra dolor vocisque repagula fervens
Evicit, talem diffudit ad astra querelam
«Heu tellus adversa deis, heu sidere tristi
Pressa diu tellus! quam nostris attulit arvis
Femina Sidonio fugiens a litore pestem!
Pectoribus nostris animos quos intulit illa
Exul inops mulier metuens atque icta recenti
Vulnere! nempe avidos bellorum et sanguinis atri.
Tutius ut fuerat regnum tenuisse vetustum
Et pacem servasse suam! lato equore gentes
Discrevit Natura duas adversaque fixit
Litora; nos mortem mediis quesivimus undis
Quid visum est nostris elementa irrumpere damnis
Et vento pelagoque manus inferre tumentis?
Sat nostro precisa nocens a corpore tellus
Hispana et calidis fumans Trinacria venis
Quid michi nunc vobisque fuit? Sardinia flatu
Pessima pestifero melius latuisse marinis
Eternum potuisset aquis, quo signa furentes
Pertulimus. Pudit spatio requiescere tanto
Hei michi, non alias sic te, pulcerrima, cernam,
Africa, nec patrii tangent hec lumina colles
Litus ad invisum ferimur. Locus ille sepulcri.

[Page 143 LIBER SEXTUS]

Quis putet? extremis genitum sub finibus orbis
Itala terra teget. Mediis at vita procellis
Irrequieta fuit: sic tristes litia Parce
Distribuere michi, sic dii statuere superni.
Hi tibi, qui vires animumque dedere superbum
Omnia miscentem, meritas dent solvere penas,
Hanibal, ingentis quoniam michi causa ruine es
Et patrie natus misere tu causa supremi
Prima mali. Patrias utinam iuratus ad aras
Fulmine flagrasses merito! Proh Iupiter, ille
Ille tibi feriendus erat. Nam vindice flamma
Quid iuvat innocuas quercus et saxa ferire?
Heu puer infelix patrie cuntisque tibi que!
Tuque deis invise parens, qui dira tulisti
Semina bellorum, natis caruisse nefandis
Quanto erat utilius! genitor sed tristis ad umbras
Ivisti, tantos vetitus spectare furores.
Non licuit cupido mundi satiare cruore
Lumina, non gladios; at post scelerata propago
Hunc fudit, sevo inferias missura parenti.
Tu certe iam digna luis. Sed, pessime rerum,
Quas penas michi, nate, dabis, qui stagna lacusque,
Qui freta, qui fluvios, qui terras sanguine turpas!
Forte ego premoriar, tua nec sinar ultima presens

[Page 144 LIBER SEXTUS]

Cernere supplicia: at Manes penetrare videbo
Agmine cesorum et Furiarum turbine septum.
At, coniunx infida, virum que linquere frustra
Niteris et nostris insultas cladibus, imos
Ad Manes invita preis, solamque videre
Te potero et vultus iterum spectare pudendos.
Litore nam patrio, nisi me mea lumina fallunt,
Immemor ille tui turpissimus errat adulter.»
Dixit et in gremium lacrimantia condidit ora.
Illum non scopuli, non horrifer Euris ab antro
Terruit Eolio, non monstra vagantia ponto,
Devotum mortisque avidum, gelidumque cadaver
Litoribus Libicis transverso turbine reddi
Optantem tacite, tempestatesque vocantem.
Invidus haud aliter tenuis regnator agelli,
Annua cui messis periit spes, optat iniquum
Ver aliis imbresque feros et grandine mixtos
Arboribus frugibusque graves incumbere ventos.
Interea Scipio curarum parte levatus
Carpit iter tumulumque habili munimine cingit,
Quem Tuneta vocant, turresque ibi suggerit altas,
Menia precipiti circumdans lignea vallo.
Iamque in conspectu Carthaginis ampla repente
Castra locat: late fugientibus arva colonis
Vastantur; trepidant subita formidine cives
Obsessi: solamque viam superesse salutis
Absentem revocare ducem clamore fatentur.
Legatos igitur raptim, qui publica fando
Fata ferant, mittunt, revocentque ad prelia tandem

[Page 145 LIBER SEXTUS]

Ultima et extremos patrie sub morte dolores;
Ast alii in Ligurum vallem properante iubentur
Classe vehi atque illis Magonem avertere terris:
Ni redeant, patrie summas instare ruinas.
Ille quidem, quamvis animum gravis ira cruentum
Angeret, adverso quoniam tamen aspera Marte
Vulnera passus erat, metuens inimica supremis
Arma malis, statuit patrie parere vocanti.
Interea, blandis traherent qui tempora verbis,
Ter denos oratores in castra senatu
Penorum ex omni lectos ac ficta loquentes
Romano misere duci: quorum unus ab alto
Pectore suspirans, lacrimis sic incipit ortis:
Summe ducum, cui cuncta parem per secula nullum
Mundus habet prima numerans ab origine retro,
Visceribus patrius que publica vulnera seve
Paucorum fecere manus rabiesque nocentum,
Aspice placatus tandem et miserere, precamur.
Afflictis liceat per te sperare salutem,
Quam cives rapuere feri. Si parcere pulcra est
Ultio, si imperium nobis auxisse receptis
Romanum, quam tantam urbem extinxisse repulsis
Utilius, si victores meminisse vetuste
Prestat amicitie, quam vos presentia tantum
Atque iras pensare novas, ignoscite victis,
Parcite supplicibus, rebus succurrite nostris.
Occidimus: prestate manus, hostemque iacentem

[Page 146 LIBER SEXTUS]

Erigite, et nostro sic insultate pudori:
Optima vincendi species, quando hostis amicus
Fit meritis. Sed pretereo speciosa profari,
Nomen amicitie quoniam fortuna silere
Nostra iubet; satis est miseros optasse salutem
Et veniam petiisse reos. Per sacra Tonantis,
Per vestros, Romane, deos, ignosce paratis
Supplicium penamque pati. Non nostra negarim
Crimina; sed verum liceat, dux sancte, fateri
Te coram: nostro violentus prefuit auctor
Hanibal errori nostrasque cupidine summi
Imperii pavit furias, et velle coegit
Quod sero nunc nolle dolet. Verum ille necesse est
Ut pereat scelerumque ruat cum pondere tandem.
Sic illum sua fata vocant: tu nostra benignus
Respice. Si civem crudelem sensimus hostem,
Tu civis pius esse velis, qui diceris hostis.»
Dixit et ante pedes iacuit victoris At ille
Erigit et vultu respondet pauca severo:
«Non pacis tractator ego, sed victor et ultor
Sum scelerum Libicas, memini, transmissus in oras.
Quam michi spem Fortuna ferat, victoria quam sit
Prona michi notum est. Sed me tamen ultima vestri
Fata movent: animum nequeo posuisse benignum.
Mundus ut agnoscat sic nos pia bella movere,
Ut nostro sit pacis amor sub pectore semper,
Parcimus indignis. Has pacis figite leges

[Page 147 LIBER SEXTUS]

Mentibus, et servare fidem condiscite tantis
Cladibus edocti, superosque et sancta vereri
Federa. Bis denas non ultra litore naves
In patrios servate usus; non bella movendi
Ius vobis Populi iniussu; sint prelia nostri
Arbitrii; vestro tellus Hispana subesse
Desinat imperio, vestrisve quiescat ab armis.
Insula nulla, freto quod nos inter iacet et vos,
Non, procul a Libico, vivat sibi libera, Marte;
Vincula captivis turpesque auferte catenas
Victorum pedibus; stet vobis transfuga nullus,
Nullus in Italia Penorum exercitus ultra
Permaneant, vestrosque duces remeare iubete.
Sique trium spatio pax, consultando dierum
Quos damus, accepta est, legatos mittite Romam:
Sanciat hanc Populus pacem iubeatque Senatus.
Si minus, at saltem paucis siluisse diebus,
Tres liceat noctes per me duxisse quietas.»
Dixit. Ad hec Cereris pro tot legionibus addit
Ingentes cumulos atque eris grande tributum.
Illi autem, veluti pacis iam nulla molesta
Conditio foret ac fractis spes nulla sub armis,

[Page 148 LIBER SEXTUS]

Omnia suscipiunt leti populoque reportant;
Isque fremens ficto confirmat pectore pacem.
Haud secus ancipiti periurus navita mortem
Tempestate timens, ubi iam spes nulla relictæ est,
Vota deis cumulat pelagi tremulaque tumentem
Neptunum ter voce ciet Thetidisque marine
Numen et iratum compellat Nerea ponto:
Dona dabit templis, omnem feret ille laborem.
Si redeat tranquilla dies portusque videri
Cominus incipiat, sensim mens perfida tuto
Atque inconsulti subeant oblivia voti.
Sic stimulante metu deludunt tempora Peni
Pollicitis, redeat donec ferus Hanibal absens.
Illum tunc vario curarum turbine fessum
Ultimus Italie Brutiorum in monte tenebat
Angulus et ludos Fortune et monstra notantem.
Hunc adeunt iussi, fandique peritior unus
Sic ait: «O Libici decus et spes ultima mundi,
O patrie iam sola salus, miserere tuorum,
Quos fera terribili vexat Fortuna tumultu.
Prospice pendentem mutata fronte ruinam
Fatorum.
Iam tua suppositis arderent menia flammis,
Ni procul absentis prodesset civibus ingens
Fama tui: vereorque, miser! ne dum equore lato

[Page 149 LIBER SEXTUS]

Huc ferimur, patriis errent incendia tectis.
Namque sub extremum subitosque minantia casus
Liquimus. Imperio atque urbi succurre trementi,
Que revocat fidumque sibi trans equora nomen
Invocat ore pio. Tu vel te redde precanti,
Vel causam te te nostre fateare ruine.
Iamque tuus Libicis, nisi me presagia fallunt,
Litoribus reducem frater super equora classem
Alligat. At frustra fratrum modo turba paterque
Martius ethereas rediens invictus ad auras
Auxilium ferat afflictis. Non ira deorum
Tam lenis, aut tali nent stamina pollice dure
Parcarum nunc nostra manus. Tibi credita soli
Vita salus decus et miseri sunt omnia regni.»
Dixit et invicte lacrimans dedit oscula dextre.
Ille perorantem querulo cum murmure semper
Audierat frendensque manus compresserat et se
Torserat, haud aliter quam carmina noxia serpens
Et magicum murmur cursumque vetantia verba
Quando audit, rauco violentus sibilat ore
Et sese in nodos sinuoso corpore versat.
Sepe manu frontem percusserat udaeque celo
Sepe supercilia extulerat, sepe agmina, rerum

[Page 150 LIBER SEXTUS]

Conscia tam multarum, oculo conspexerat atro.
Tandem mestus ait: «Fatum Carthaginiis olim
Agnovi generisque mei, fraternaue cervix
Admonuit quid seva michi Fortuna parasset.
Nunc tamen ante oculos iam fata novissima nostre
Urbis et obscenas videor spectare ruinas.
Heu michi, Carthago, dulcis Carthago! quis et te
Et me et tot nostros Latia de gente triumphos
Perdidit? at tacite multos iam sensimus hostes.
Nam revocare fuit, quotiens stipendia mitti
Est vetitum, bello exhaustas quotiensque cohortes
Impleri. Ast odium nunc eminet, atque in aperto
Res agitur: retrahunt, et me parere necesse est.
Parebo invitus. Sibi non hinc arroget hostis
Externus. Non me, totiens pessundata, vincis,
Roma, nec Ausonio conspirans robore tellus.
Me cives vicere mei, Latioque meorum
Invidia atque dolus pellunt, non Martia virtus:
Nec modo inhoneste poterit tam maximus ille
Insultare fuge Scipio, quam perfidus Hanno

[Page 151 LIBER SEXTUS]

Consiliumque secuta suum plebs ceca senatus.
Ille meas invisus opes famamque domumque
Vertere non aliter poterat quam publica nostris
Damna simul miscens: populi me mole ruentis
Opprimet atque una convolvat cuncta ruina,
Hostis Penorum et Romani sanguinis ultor.»
Talia fervebat ravidus nimioque dolore
Insanus, cui lesus aper, cui spumea mento
Fex riget et duro horrentes stant pectore setae.
Italiam procul extremo sedet, inclita quondam,
Urbs Crotho: pauper claro cognomine portus,
Matutina videns redeuntis lumina Phebi.
Picturis hic egregiis ditissima templa
Iunonis fuerant, Graia quoque nobilis arte
Zeusis adornarat, nimia dederatque per orbem
Religione coli. Nitidas hinc quinque severe
Stabat ymago deae nudasque imitata puellas
Et forme decerpit honos, quam corpore in ullo
Se reperire simul quia desperaverat autor,
Abstulit a multis speciemque redegit in unam.
Hoc instructa fuge iam pridem atque abdita portu
Punica classis erat, quoniam variantia fata

[Page 152 LIBER SEXTUS]

Militie tantus fortunarumque magister
Viderat ante diu steteratque paratus ad omnes
Eventus. Igitur raptis legionibus huc se
Contulit iratus mundo superisque sibi;
Italico nec adhuc mens exatiata cruore
Seva viri ad manes suprema piacula mittit.
Heu miseranda acies miserorum et magna virorum,
Quo tua te fortuna tulit! formidine postquam
Frustra animos tentasse videt, si castra cruenta
Forte sequi et profugam vellent conscendere classem,
Sevus inhumana confestim excanduit ira
Longevamque senem, teneram iuvenumque catervam,
Tale nichil veritam, nudam fragilemque et inermem,
Que pellente metu tutis successerat aris,
Obtruncat: calido complentur sanguine templa,
Et fremitu tectum omne sonat. Sic ille profanus
Commaculatque sacros postes iurandaque Penae
Iunonis simulacra sua vultusque deorum
Terrificos: gemitu ingenti domus ampla remugit.
Hec sacra contentus diis persolvere marinis
Dux ferus et celi contemptor maximus alti,
Conscendit puppim victor funemque cruentum
Solvit et Italiam flens dulcia deserit arva.
Quam tacitus lacrimansque retro multumque diuque
Prospiciens pelago ex alto quatiensque minantis
More caput frontemque plicis maioribus implens,
Murmure terribili sic tandem turbidus inquit:
«Italia, Italia, et rerum caput, aspera Roma,

[Page 153 LIBER SEXTUS]

Quenam vos nostris facilis fortuna repente
Faucibus eripuit? tu quisquis es ille, deorum
Maxime, et in nostros nimis importune labores,
Quid michi parta diu momento temporis aufers?
Iupiter, Ausonii defensor perfide mundi,
Quis tibi nostra dedit tot clara decora sub uno
Vertere posse die? Cur non Cannensia mecum
Prelia tentabas, si tanta libido nocendi est?
Venisses utinam medus tunc obuius armis
Armassetque suo se fulmine dextra Tonantis:
Mulciber, Ethnea calibem fornace recoctum
Cuspide densasses in vulnera nostra trisulca:
Hinc succincta Iovi clipeum sua nata dedisset,
Palladiaque pater texisset Gorgone pectus
Atque utrumque latus stipassent vana deorum
Numina; torsisses medio, Mars, pulvere currum:
Mortibus ipse gravem vacuasses, Phebe, pharetram,
Monstrificumque gerens adversa per agnina robur
Alcides genitorem arvis tutasset in illis!
Vicisset fortuna deos ibi nostra lovemque.
O michi care comes, consultor fide Bomilcar,
Cannensi cur sancta die tua iussa reliqui?
Cur michi non armis durato interque labores
Tantum animi fuerit quantum iuvenilibus annis
Scipiade fuit indomito, qui morte sub ipsa

[Page 154 LIBER SEXTUS]

Audeat Italiae nostros invadere muros ?
Victor ego extimui victas perrumpere portas.
Quis vetuit Romam raptim petiisse cruento
Agmine? quis pactam potuit michi tollere cenam ?
Iupiter ipse dolis, non vi, qui nostra futuri
Pectora ceca tulit: quod si tunc ista remota
Tempora Fatorum licuisset cernere nube
Non quicquid celo et pelago terreque deorum est
Non genus omne hominum nostros avertere cursus
Hinc poterat. Spes nostra quidem et fiducia tanta
Murus, Roma, fuit tibi nunc: discrimine in illo
Nil acies, nil arma tibi, nil menia, nil arx,
Sed nostre valere more. Proh sanguine quanto
Undassent maria et Tirreni litoris estus!
Quot, Tyberis, rutilo trusisses gurgite in altum
Corpora! quot currus, quot nobilis arma senatus
Aurea, quot flammis ultricibus obruta tecta
Spectassem vulgique una sub strage cadentis
Milia quot, specula longe metuendus ab alta!
Quas voces, quos accentus, que murmura plebis
Auribus audissem lirici michi carminis instar!
Nec tamen armorum, cepti nec penitet: urbis

[Page 155 LIBER SEXTUS]

Menia conspexi armatus latebrisque coegi
Tot claros latitare duces. Iam nempe notare
Fulminibus nimbisque tuam tunc, Iupiter, iram,
Si mens sana foret, poteram. Quid mixta colore
Flumina sanguineo referam, tempusque sub unum
Ticinumque vadis tepidum Trebiamque rubentem,
Montibus adversis genitos tractuque viarum
Coniunctos, testes nostrarum in secula rerum,
Quos Padus Adriacum descendens traxit in equor?
Quid Trasimeni memorem sub gurgite lascas?
Sanguine pinguescunt Italo. Satis ampla relatu
Gessimus: Ausoniis annalibus Hanibal ingens
Nomen erit, Latiis numquam debile fastis
Hanibal. Exiguo restabat summa labore
Fama; sed invidit patrie dux maximus Hanno;
Invidere dei sontes.» Sic tristis abibat
Hanibal et quarto linquebat litora lustris,
Italie possessa gemens; nec tristior unquam
Vel patriam quisquam vel dulces liquit amicos,
Quam patriam petit ille suam: sibi nempe videri
Exul, ab hostili iussus regione reverti.
Mestior has inter curas serasque querelas
Subtrahitur sensim terris. Iamque equore currus
Phebus anhelantes radians condebat Hiberno.
Inde vie spatium noxque addita litoris omnem

[Page 156 LIBER SEXTUS]

Abstulit aspectum. Tum dux concussa, quieti
Membra dedit dubie; certamque obversus ad Arthon
Classis agens curas et sidera nota magister,
Solicitat nautas quibus est custodia puppis
Magnetis ferrique vias spectare sequacis
Et simul insomnem studio traducere noctem.
Litora classifragis linguunt famosa procellis
Atque altum tenuisse iuvat. Tum linthea prosper
Fert Aquilo et flatu pellit distenta secundo.
Vix dum pulcra dies pelago surgebat et astra
Undique vicinum fugiebant languida solem,
Cum dextra Italice transmisso pollice plante
Hic ubi rauca vetant iterum concurrere colles
Equora disiectos, procul exaudita pavorem
Scilla rapax nautis atque irrequieta Caribdis
Incutit ancipitem. Sed conscia turba pericli
Leva secant maria et Phebi flectuntur ad ortus.
Iam prope conspicitur fumosi verticis Ethna
Sulfureis innixa vadis olimque Ciclopum
Terra ferax, at nunc trucibus domus apta tyrannis
Iam Syracusanus famoso litore portus
Apparet, sulcantque fretum, quo bella gerentes
Tam longe a patria, Furius urgentibus, olim
Argolice periire rates. Dux ipse coactus,
Menia prospectans casum testata recentem,
Marcelli meminisse sui, cui victa triumphum
Illa dedere, prius diro quam proditus astu
Oppeteret. Surgunt longe convexa Pachyni.
Que dum pulsa legit ventis et remige classis,

[Page 157 LIBER SEXTUS]

Solque diesque ruunt; verum - sic Fata iubebant -
Nocte secant fluctus medios ac litora linquunt
Trinacrie pelagique via brevior feruntur
Lenta per ambiguam fulgebat Cinthia noctem
Et cecis radiabat aquis. Dux pervigil alta
Puppe sedens medius, casus venturaque versat
Prelia et eventus dubios finemque latentem.
Talia volventem de circumstantibus unus
Compellat: «Si digna peto, dux maxime, nobis
Exoptate diu, que stet sententia rerum
Nunc animo tibi, nosse velim: ne sperne precantem.
Legatus tibi sum patrie transmissus ab ipsa
Atque urbis pars una tue. Te fessa tuumque
Expectat reditum. Numquid, cum litora tanges
Punica, confestim patulo conflare campo
Atque manum conferre voles? An menia primum
Intrabis, patrie spes erecturus in arma?
An alia fortasse via meliora tuenti
Consilia apparent? quem nostro Fata labori
Impositura modum reris, quemve affore finem?»
Ille autem: «Quis certa deus sub turbine tanto
Consilia expediat? quis det meliora tenere?
Ibimus in patriam, quoniam sic imperat Hanno.
Forsitan et dulces muros prius ipse subibo
Quam Fatum tentare velim, viresque meorum
Spesque animosque prius vultusque habitusque videbo.

[Page 158 LIBER SEXTUS]

Sin autem mediis iuvenis Romanus in arvis
Occurrat, pugnare michi sententia fixa est
Atque omnem potius successum sponte subire
Quem deus et Fortuna dabunt.» Hic turbidus ille
Conticuit. Senior iuxta, cui flectere clavum
Ars erat, annosam tollens ad sidera frontem
Mox freta lata tuens, «Veniam te, Iupiter,» inquit
«Neptunumque patrem atque omnia numina supplex
Deprecor, infandas Libie prohibete ruinas
Atque omen prohibete malum. Michi multa videre
Vita dedit longos huc continuata per annos;
Nunc tremor invadit mentem timidumque senectus
Efficit. Heu quanto stetimus discrimine contra
Hostiles acies tunc, cum Romana paventem
Castra pererrabant Libiam et Carthaginis ample
Menia pulsabant. Tum dux erat optimus illis
Regulus, eximio cui sic Fortuna favere
Blanda videbatur, nichil ut sperare liceret
Afflictis. Quantum tandem - stat Bagrada facti
Testis adhuc - quantum frustra serpentis amice
Sensimus auxilium! Latiis namque illa sagittis
Obruitur transfixa fera, et sub grandine multa
Telorum compressa perit - vix iugera campi
Quatuor excipiunt immani mole iacentem -.
Vix tandem tot victa malis Fortuna, remoto
Oportuna quidem non dignis mittit ab orbe
Auxilia: ipsa ducem fida Lacedemone mittit

[Page 159 LIBER SEXTUS]

Grecia. Magnificos videor michi cernere vultus
Xantippi moresque graves librataque verba,
Te quotiens, Hanibal, video, quotiensque loquentem
Audio. Tu vixdum in lucem tunc editus infans.
Sed quid cuncta sequor ? victores vincere nobis
Contigit arte ducis sola, Romanaque castra
Romanasque acies Romanaque signa ducemque
Fudimus, et nostras subiit dux ipse catenas.
Hei michi, quid referam quid me meminisse coegit,
Hanibal, hoc pelagus? namque hic, nisi noctis opace
Inditus fallor, Xantippum seva sub undis,
Et reditum in patriam mentita et perfida classis,
Demersit. Videor corpus spectare natantis
Equore tam vasto et vix brachia fessa moventis.
Dii, que monstra, boni! que mens ingrata nocentum!
Quid voluere sibi ? solum qui causa salutis
His fuerat, tali unanimes absumere morte!
Remigis implebam partes, illumque cadentem
Et vidi et dolui et presagia tristia finxi
Ipse michi. Vereor summum narrare dolorem
Qui sequitur; sed digna fuit vindicta deorum.
Hac equidem paucos post annos forte tenebat
Impia classis iter, nec longe a finibus istis
Incidit in classem Latiam: nempe ipse tremendam
Nostrorum stragem, totoque incendia ponto,
Et volitare trabes, et mixta cadavera vivis

[Page 160 LIBER SEXTUS]

Corporibus, circumque atro freta tineta cruore,
Et victas puppes remosque et sparsa per undas
Carbasa, naufragium horrendum, fractosque rudentes,
Vulnera crebra nimis mortesque et in equore luctum
Confusum, tristesque sonos trepidumque tumultum,
Prelia Tartareis Hereboque similima vidi.
Dii michi non aliter faveant, nisi semper ab undis,
Donec feda fuit strages, fera bella cientem
Xantippum relevare oculos atque ora videbam,
Subdentemque faces ratibus flammisque per equor
Fundentem, et celo gladios ac tela pluentem.
Nec prius ex oculis abiit, quam classis in omne
Dissiluit pelagus, Siculi quod litoris unum
Sardinieque latus medius disternat undis.
Libertas equidem Xantippo vindice nobis
Tunc periit: tandemque, precor, trux ira quiescat!
Molliat ille animos: uni satis ultio tanta
Una sit offense. Sed nunc antiqua recordor,
Nam locus admonuit, scelus et vindicta quod isto
Contigit in pelago.» Sic questus vertitur inde
Ad levam, medioque retro procul equore Malta
Ante, sed ad dextram Lilibeia litora fervent,
Occultantque sinu Frigii monumenta sepulcri.
Sic longam alterno noctem sermone levabant,
Et veterum memores, iam tunc ventura timebant.
Anxia tum tenui succumbunt tempora somno,
Et novus Eoo consurgens Eurys ab axe

[Page 161 LIBER SEXTUS]

Lintea complebat facili crepitantia pulsu.
Lelius hec inter perducto rege revertens
Accelerabat iter; namque illum cara trahebant
Iussa ducis profugusque hostis, multumque timebat
Ne sine se fortasse dies foret ultima belli
Expectata sibi semper, cum fama repente
Incidit, hostiles pacem veniamque precantes
Affore legatos. Igitur revocante Senatu
Lelius ipse domum repetit. Sic dulcia care
Limina cum peteret iuvenis malesanus amice,
Si pater aut genitrix retrahat, vestigia flectit
Lenta dolens pactamque timens amittere noctem.
Fulvius expositos Baiano in litore Romam
Perduxit, comitem quem dederat ipse profectis
Scipio; sed muros vetitis intrare vetusto
Consilium de more datur. Stat proxima portis
Bellone sacrata domus, quo tota Senatus
Turba verenda coit, simul et quos miserat hostis
Conveniunt. Hi multa palam quia falsa citatis
Asseruere deis, ira graviore Senatus
Accendere animos; pacemque et fedus avitum
Poscentes meruere odium: violata negare
Publica pacta quidem, causamque inferre malorum
Hanibali, cuntosque alios absolvere culpa.
Cepit ad hec varium murmur; tum concitus unus
Ex Patribus: «Quoniam pacem petiistis avitam,
Dicite» ait «veteris fuerint que federa pacis.»
Omnibus etatis clipeus fuit: illa vetusta;
Se iuvenes, neque tot retro meminisse per annos.
Punica sic patuit fraus et frustrantia tempus
Verba parum latuere Patres. Excedere templo
Iussi, abeunt. In tres scissa est sententia partes,

[Page 162 LIBER SEXTUS]

Principibus queque usa suis, quarum una reversis
Consulibus - nam forte aberant -, que summa potestas
Responsi servabat onus; dignumque movebat
Maiestate decus Latia, Liviusque morandi
Auctor erat reditus. At contra intacta Metellus
Federa Romano, fuerat qui causa petendi,
Cuncta referre duci, nosset quique omnia solus.
Illa sed asperior sententia visa Levini
Optima, quae muris pellendos censuit hostes
Exploratores.
Sic sine pace retro redeunt, sine federe raptim
Et sine responso. Custodia litus ad usque
Mittitur Ausonie, ne quoquam flectere cursum
Neu fraudis moliri aliquid per Punica possint
Ingenia, atque artes nati exercere paternas
Fulvius ipse etiam Leliusque in castra iubentur
Hec patrie mandata duci non lenta referre:
Pergat qua cepit primordiaque alta sequatur
Fortunamque deosque suos, neu pacis in umbra
Destituat ceptumve sinat lentescere bellum
Fecerat interea pacis spes blanda sequestre
Ut terris securus iter pelagoque viator
Carperet intrepidique errarent equore naute
Hac spe igitur Romana ingens a litore classis
Arma ferens, homines vacuisque cibaria castris
Solverat et gemino sulcabat cerula cursu.

[Page 163 LIBER SEXTUS]

Namque alias Calaris puppes Aquilone secundo,
Flatibus adversis alias Lilibeus onustas
Miserat. Has pelago tempestas corripit alto
Dispergitque vagas scopulisque allidit et undis;
Pars pelago submersa perit, pars litus iniquum
Victa petit, secura hostis metuensque procelle.
Omnia tunc poterat celso de vertice Birse
Cernere fedifragum et promptum ad periuria vulgus.
Ergo oritur subitus per menia lata tumultus
Inque forum coeunt. Pauci quibus esset honesti
Cura fidesque opibus potior potiorque rapinis,
Pactorum et totiens votis precibusque petite
Pacis ab Italia vulgus meminisse iubebant.
Ast odiis alii cecaque cupidine prede
Flagrantes raptim arma fremunt interque tumultum,
Ut solet, a multis melior sententia victa est.
Conscendunt avidi naves. Gisgonius illis
Hasdrubal eligitur sceleris dux, isque repente
Egreditur portu sparsasque per equora puppes
Desertasque fuga nautarum invadit: at ille
Fluctibus hinc, illinc inopini fraudipus hostis
Vincuntur facile; paucas maris abstulit estus
Demersitque alias; plures rapuere nefandi

[Page 164 LIBER SEXTUS]

Predones. Medias Octavius ipse procellas
Dux secuit classis ter denis puppibus, ac se
Remige defesso sub tuto condidit antro
Montis Apollinei vento iactatus et estu.
Scipio tam feda concussus ymagine Fraudis,
Quamquam animos Fortuna dabat Virtusque laborum
Contemptrix, nocuam iustis tamen ille querelis
Tres oratores oneratos mittit in urbem.
Impetus hos vulgi ferus excipit, atraque circum
Tempestas lapidum exoritur: fremit impia turba
Intentatque manus, et ni reverentia summi
Forte magistratus intervenisset, in illo
lura die humani generis calcata fuissent
Cede truci. Trepidi tandem per iurgia et hostes
Presidiis fulti exiguis, ad litora pauci
Vix penetrant repetuntque ratem. Iam tuta videri
Puppis ab incursu poterat, iam castra suorum
Cernebant, subito cum tres a litore naves
Erumpunt ex insidiis. Non partibus equis
Pugna oritur: castris litus Romana relictis
Agmina in extremum coeunt, clamore vel armis
Succursura suis. At quis succursus in armis?
Unda vetabat iter. Sed enim conspecta suorum
Signa dabant animos: tandem Romana sagittis
Missilibus vacuata ratis conversa maligne
Subtrahitur pugne versis ad litora remis;

[Page 165 LIBER SEXTUS]

Ac nisu valido terris allisa fatiscit
Ipsa quidem, sed vectores tellure petita
Exposuit, cursus et spem frustrata sequentum.
Sic lupus invento procul a custodibus agno
Irruit et dentes acuit rabiemque famemque;
Si fuga tunc trepidum rapiat de faucibus hostem,
Insequitur mordetque animis et devorat auras,
Donec ad ignotas caulas et ovilia ventum est;
Tum retrahit cursum: terret locus ipse canumque
Latrat viridique sedens super aggere pastor.
Talia dum Peni peragunt, non leta ferentes
Romulea revehit legatos missus ab urbe
Lelius et pavidos Latiis succedere castris
Imperat. Agnovit Scipio, nec terna sub uno
Tempore flagitia aut triplex iniuria mitem
Excussere animum. Legatos namque benigne
Alloquitur: «Quamquam primum sint federa vobis
Et superum despecta fides, iusque omne quod usquam est,
Non tamen a nobis modo premia digna feretis
Perfidie. Veniet fraudes que vindicet omnes
Una dies. Nil indignum seu moribus in vos
Ipse meis faciam, seu maiestate meorum,
Nec vestram sequar ipse fidem. Discedite tuti,
Mitius armatos inter sub tempore belli
Romanos habiti, quam nos sub pacis amictu
Vos inter.» [...]
Viribus ipse animisque ingens in tempore bellum
Fervidus instaurat. Libie status ipse paventis

[Page 166 LIBER SEXTUS]

Tunc erat; Italia sed iam dux iussus uterque
Cesserat, et varia quamvis regione profectas
Equoris, ac patrie fraternas tempore eodem
Adventare acies passim iam Fama ferebat.
Iamque Mago Ianue solvens a litore classem
Alite non fausta pelago se saucius alto
Crediderat, patriam petiturus tramite recto,
Si Fortuna sinat. Sensim turgescere colles
Cedriferi - nulli cedens hic saltibus ora -
Incipiunt, rareque virent per litora palme.
Hinc Delphinus adest luco contextus aprico,
Obice qui montis violentos protinus Austros
Reicit, immotaque silens statione quiescit.
Parte alia sinuosa patent convexa Siestri.
Hinc solis vincta oculo lustrata benigno
Et Baccho dilecta nimis montemque Rubentem
Et iuga prospectant Cornelia, palmite late
Inclita mellifluo, quibus haud collesque Falernos
Laudatamque licet Meroen cessisse pudebit.
Tunc, seu pigra situ, nulli seu nota poete
Illa fuit tellus, iacuit sine carmine sacro,
Hoc michi nunc cantanda loco. Sulcantibus equor
Insula iam Venerique placens a litore portus
Exoritur, contraque sedet fortissimus Erix

[Page 167 LIBER SEXTUS]

Ausonius, Sicule retinens cognomina ripe.
Collibus his ipsam perhibent habitare Minervam
Spernentem patrias olei dulcedine Athenas.
Exoritur Corvique caput, tumefactaque circum
Dissiliunt maria et saxis fremit unda vadosis:
Cognitus in medio nautis dorsoque nigranti
Arduus assurgit scopulus, cui proxima rupes
Candidior late Phebo feriente refulget.
Post in secessu curvo maris ostia Macre
Cernuntur rapidi stantisque palatia Lune,
Labitur et placidis frangens mare fluctibus Arnus.
Hunc supra in ripis sedet urbs pulcerrima Pise.
Hanc oculis digitisque notant, propiusque patescunt
Etrurieque latus spatioque brevissima Gorgon
Ilvaque nobilior rigidisque Capraria saxis
Insula; tum niveo predives marmore retro
Linquntur ad levam Giliū, vicinaque contra
Stant iuga de gemino nomen sortita metallo:
Plumbeus hic vertex, illa est Argentea rupes.
Nec procul Herculei devexo monte recessus
Et Thelamonis opus nautisque infestior equo
Parvus aquis propriis violenti gurgitis Umbro.
Dextra sed a tergo ventosi frondea tractus
Corsica restabat. Iamque hinc Sardinia longe
Tabificos aperit colles, hinc aurea Roma
Inque procelloso Tybridis stant litore fauces.

[Page 168 LIBER SEXTUS]

Hic postquam medio iuvenis stetit equore Penus,
Vulneris increscens dolor et vicinia dure
Mortis agens stimulis ardentibus urget hanelum.
Ille videns propius supremi temporis horam,
Incipit: «Heu qualis fortune terminus alte est!
Quam letis mens ceca bonis! furor ecce potentum
Precipiti gaudere loco. Status iste procellis
Subiacet innumeris et finis ad alta levatis
Est ruere. Heu tremulum magnorum culmen honorum,
Spesque hominum fallax et inanis gloria factis
Illita blanditiis! heu vita incerta labori
Dedita perpetuo, semperque heu certa nec umquam
Sat mortis provisa dies! heu sortis inique
Natus homo in terris! animalia cuncta quiescunt;
Irrequietus homo, perque omnes anxius annos
Ad mortem festinat iter. Mors, optima rerum,
Tu retegis sola errores, et somnia vite
Discutis exacte. Video nunc quanta paravi,
Ha miser, in cassum, subii quot sponte labores,
Quos licuit transire michi. Moriturus ad astra
Scandere querit homo, sed Mors docet omnia quo sint
Nostra loco. Latio quid profuit arma potenti,
Quid tectis inferre faces? quid federa mundi
Turbare atque urbes tristi miscere tumultu?
Aurea marmoreis quidve alta palatia muris
Erexisse iuvat, postquam sic sidere levo
In pelago periturus eram? Carissime frater,
Quanta paras animis? heu fati ignarus acerbi
Ignarusque mei!» Dixit; tum liber in auras

[Page 169 LIBER SEXTUS]

Spiritus egreditur, spatiis unde altior equis
Despiceret Romam simul et Carthaginis urbem,
Ante diem felix abiens, ne summa videret
Excidia et claris quod restat dedecus armis
Fraternosque suosque simul patrieque dolores.

[Page 171 LIBER SEPTIMUS]

Nescius extincti iuvenis ferus Hanibal instans
Bellum animo et varios agitans sub pectore casus,
Fraternam sperabat opem, iamque affore classem
Illius ac dulces cupide sibi fingere vultus,
Fingere colloquia et Latiis quid passus in arvis
Audire et proprios fratri narrare labores,
Inque sibi infestos ulcisci in tempore cives,
Hannonem ante alios. Acies dum mente frequenter
Instruit atque equitum circumdat cornua, semper
Germanum armavit primaque in fronte locavit.
Spem quoque non nunquam mens immoderata vetustam
Rettulit imperii: caro tunc grandia fratri
Italiamque dedit partem, regemque vocavit;
Atque supervacuis ignarus pectora veri
Implicuit curis. Volucris velut anxia nido
Pabula dum cumulet, memori torquetur amore
Assiduoque fremit studio et suspenditur alis,
Cui tamen interea generis spem forte malignus
Abstulerit natos atque incunabula pastor.

[Page 172 LIBER SEPTIMUS]

Non procul Hanibalis distabat cursus ab Afro
Litore, cum iussus raptim fastigia mali
Navita conscendit, quam classis prenderet oram
Visurus; summoque sedens in vertice ligni
«Diruta» respondit «spectamus saxa sepulcri»;
Huc recto impellens fert ventus tramite proram.»
Tristior augurio «Clavum rege, carbasa volve!
Flecte viam cursumque alio melioribus» inquit
«Auspiciis detorque meum.» Tum iussa magistri
Expediunt, ac versa vadis ad proxima Leptis
Litora sollicito pervenit remige classis.
Qui status interea Romanis esset in oris
Quive foret Libicis, que spes, qui terror utrimque
Volveret alterno fluitantes turbine mentes,
Dictu difficile est. Quotiens ingentia duri
Hanibalis monimenta animis confectaque bella
Obversabantur, tunc spes Romana cadebat
Victa retro; at quotiens clari occurrebat imago
Scipiade florensque viri et spectata iuventus
Ac virtus infracta malis, Spes pulcra redibat
Tunc Italis, Terrorque iterum transibat ad hostes.
Et quanquam Latiis depulsum finibus acrem
Hanibalem fratremque oculis Respublica letis
Cerneret, ast alia urgebat precordia cura:
Segnities suspecta ducum, quibus omne Senatus
Mandarant studium ne quo molimine possent

[Page 173 LIBER SEPTIMUS]

In Libiam transire hostes, neu terra vel equor
Securum prestaret iter. Discrimine nullo
Nunc ambos abiisse simul: nempe una pericli
Conditio, sed campus erat discriminis alter,
Collectisque domi Penorum viribus, ingens
Causa et excidium metuendum instabat et hora
Ultima Romani imperii. Ceu corpus in omne
Si longeva fuit scabies abiensque repente
Deserat extremamque cutem partesque patentes,
Gaudia corripunt animum; si forsitan eger
Sentiat abstrusum introrsum turgescere pectus,
Horrescit peiora timens, pestemque priorem
Optat et in regnum cordis dolet esse coactam:
Sic metus extinctus minime, licet hoste remoto,
Verum alio translatus, idem graviusque periculum
Visceribus superesse monet. Magnumque timendi
Calcar erat Fabii presens quasi semper ymago,
Cui longe presaga viro sapiensque futuri
Mens fuerat certoque velut prudentia vati.
Ille quidem vulgo solitus predicere semper,
Si quando patriam peteret ferus Hanibal, Urbi
Tunc veros instare metus et flebile tempus:
Non ibi ductores pavidos regesque fugaces
Venturos acie adversa, non lecta per agros
Agmina pastorum propere, verum arma tremendum
Laturum Hanibalem, cuius memorare triumphos
Expleat annales; plures qui truserit Orco
Romuleo ex populo, vidue quam liquerit Urbi;

[Page 174 LIBER SEPTIMUS]

Ast utrumque latus circum belloque geluque
Duratas longaue fame vallare cohortes;
Quin etiam multos quibus ars celeberrima passim est
Romanos iugulare duces, quorum agmina nudis
Sciadiade occurrent gladiis. Nil nominis illic
Maiestas valitura duci, nil forma genusque,
Fabula nil ortus, nil colloquiumque deorum.
Dixerat hec Fabius, quoniamque id morte sub ipsa
Vaticinatus erat, veluti suprema minantis
Dicta patris memori nunc iactabantur in urbe,
Terrebantque animos. At enim iam parta per agros
Tot votis optata quies vultusque serenus
Ausonie letam merito persolvere plebem
Vota iubent superis. Per quinque altaria flammis
Incaluere dies, totidemque onerata coronis
Limina cuncta deum viridique comantia lauro.
Hanibal a Lepti trepidis rumoribus actus
Ad Zammam celebrabat iter. Iamque omnia late
Scipio vastabat: facibus iam rura vel armis
Ditior Romanis ardebant. Ultima secum
Prelia dum pensat Penu subitosque veretur
Congressus, certos statuit premittere contra
Qui referant qua sint hostes regione locorum,
Quidve agitent: quo fulta situ quove ordine castra
Consistant. Tulit hos levo Fortuna profectos

[Page 175 LIBER SEPTIMUS]

Tramite; castrorum incautos custodia captos
Pertraxit ducis ante pedes. Tunc ille tribunis
Imperat ut circumductis per singula monstrent
Castrorum armorumque genus vultusque virorum
Atque equitum peditumque habitus numerumque ma-
Paretur. Sic intrepidi tentoria passim [nusque.
Circumeunt: omnem abstulerat dux ipse pavorem.
Mirantur morem indomitum legesque severas
Militie durasque manus atque apta labori
Corpora non glacie nec vi frangenda nec estu,
Atque cicatrices adverso corpore crebras
Ingentesque acres oculos testantiaque altos
Ora animos et verba tonis resonantia miris.
Postquam cuncta viris sunt explorata, reversos
Scipio subridens placide vultuque sereno
Alloquitur firmatque animos: «Satis omnia numquid
Ivistis per castra, viri, nostrosque paratus?
Siquid adhuc superest, securi cuncta videte
Et vestro narrate duci.» Sic ille benigne
Hortatus dubios hominemne deumne loquentem
Audissent, stupidosque incerta mente reliquit.
Inde viris sumptus prestatur opimus equisque,
Concessi comitesque vie, qui tuta locorum
Ostendant, nutuque tegant, ne forte per agros
Sparsa manus iustam oblato putet hoste rapinam.
Talia dum Latius peragit dux, forsitan illo
Massinissa die peditumque equitumque caterve

[Page 176 LIBER SEPTIMUS]

Ingentes alacri veniunt in castra fragore.
Omnibus ex visis nil tam perterritum asprum
Hanibalem quam clara hostis fiducia, magnas
Spes animo volventis enim, nec bella paventis.
Attamen extremas quoniam iam Fata ruinas
Urgebant, aderatque dies qui nubila sortis
Pelleret ambigue, statuit tentare loquendo
Ante ducis mentem adversi, si flectere possit
Consilio, pacisque novos infundere amores:
Sive illa egregia morum dulcedine tactus,
Seu ventura pavens, seu iam longeva laborum
Tedia pertesus, seu fraudem involvere verbis
Insidiasque parans solitasque recurrere ad artes.
Nuntius hec propter premissus pergit ad hostem
Colloquiumque petit. Nichil adversatus; et ambo
Castram movent ex composito, multumque propinquis
Consedere locis, facilis congressus ubi illos
lungeret. Exiguus urbs Nargara menibus inde est
Haud procul. Hunc Scipio raptim munimine collem

[Page 177 LIBER SEPTIMUS]

Occupat. Hec sedes tutis aptissima castris:
Dulcis aque fontes illic et pabula passim
Opportuna viris et equis. Vix milibus alter
Quatuor adversis ductor distantia castris
Ardua communit, scatebris ubi nulla benignis
Limpha caput tollit camposque irrorat inertes,
Neve diu mora tuta foret, sitis ipsa vetabat.
In medio tumulus legitur conspectus utrimque
Detectusque situ, nequid inter frondea claustra
Antraque silvarum fraudisque dolique lateret:
Marcellus terrebat enim et collega peremptus.
Hinc illinc armate acies huc gressibus equis
Agmine quadrato veniunt, paribusque remote
Subsistunt spatium. At dux pregressus uterque
Cornipede excelso positus concorditer armis;
Pone suos quemque est testisque comesque secutus
Unicus interpres. Tumulo sic cominus ambo
Conveniunt, summi siquidem regumque ducumque
Quos aut prima tulit celi quocumque sub axe
Aut etas latura sequens. Ceu bella Gigantes
Si renovent indigna deis, stentque agmina contra,
Fulmine deposito procedat Iuppiter ingens
Mercuriusque comes; tum pars adversa Typhoeum

Mittat, et huic comitem se turpis homunculus addat;
At longe armati spectent commercia fratres
Terrigene: tum parte alia furor ipse deorum
Conticeat: promat Phebus teneatque sagittas,
Horrificamque minax quatiat procul egida Pallas;
Terra tremat, vibrent ignes et fulguret ether;
Motibus haud aliis alioque horrore videntum
Convenere pares. Sileant michi cuncta priorum
Nomina! Non alias nullo consistere campo
Maiores Fortuna duos visisse negabit.
Alter ad alterius conspectum hesere vicissim
Immoti. Tum multa alto sub corde moventes,
Dum stupor attonitos habuit, siluere parumper:
Scipio fulminei cernens horrentia circum
Ora ducis vultusque truces, «Hic, Iupiter! ille est
Cuius ab armatis legionibus ora timentur,
Italiae terror, murus Carthaginis arxque,
Hesperie domitor, qui Gallica rura peragrans
Fregit inaccessas Alpes callemque nivolum
Natura luctante dedit; tot nostra cecidit
Agmina, totque duces, totiens qui lumina nostro
Sanguine fedavit, campo potuitque patenti
Atque acie iusta magnum superare parentem
Meque simul iuvenem; pavide qui limina Rome
Non ferro nostrique metu, sed numine certo
Presentique deum nimbisque faventibus urbi
Liquit, et erubeo nostram debere salutem

Non animis, non virtuti, non fortibus armis,
Sed tempestatis tantum auxiliariis undis.»
Taliaolvebat Scipio. Contra Hanibal: a Hic est,
Hic cuius tenera iam nunc etate remotos
Fama polos penetrat; cuius dant credula summis
Secula numinibus - Virtus quia suggerit - ortum;
Sanguine qui patrio madidum contingere campum
Non timuit, cladesque suas tam fortiter ultus
Insequitur victos et nos post prelia tanta
Hispana tellure fugat, nostrosque labores
Irritat. Iste abitum cunctis meditantibus unus
Consilium vertit, cunctisque trementibus idem
Constitit immotus. Nullus sua rura tueri
Audebat: nostras en iste insultat in arces.
Hic regem, cui nostra ingens innixa manebat
Spes, prius alloquio flexit, mox fregit aperta
Perdomuitque acie victumque in vincla coegit.
Me quoque deiecit prius hic quam viderit; et nunc
Expulit Italia. Quid multa? vel iste profecto
Est michi, vel nullus toto metuendus in orbe.»
Que dum cuncta pares oculi trepidantis in ictu
Volvissent animis, incepta silentia rumpens
Hanibal hec primus: «Si me mea fata maligno
Sidere damnabant ut tot post bella peracta
Totque acies cesas, tot campis milia fusa
Solutus ego pacem a vobis petiturus inermis,
Fortuna variante vices, supplexque venirem,
Gratulor, ex cunctis quibus hoc decus illa parabat
Te potius michi sorte datum; quia nobilis ingens
Solamen michi victor erit, minimumque pudebit
Sub tanto cecidisse viro. Tibi gloria porro
Ultima non fuerit - nisi mens me conscia fallit -

Hanibalem, cui de vobis tot larga triumphos
Fata dabant, cui tot campis atque agmine fracti
Romani cessere duces, tibi cedere soli,
Non acie, non vi, solo sed nomine victum.
Ludibrium quoque Fortune, que bella parenti
Cepta tuo mecum nato claudenda reservat,
Indigner stupeamne magis? Namque ille per arma
Dux acer, plenis victor fortissimus annis,
Ille michi cessit iuveni, victusque Latinis
Finibus est. Contra tu nunc iuvenilibus annis
In propria me nempe domo sine vulnere vinces
Tempore iam belloque ducem victricia signa
Duratosque animos durataque membra gerentem.
Cura quidem, fateor, fuerat pulcerrima pacis
Gentibus indomitis. Nec enim Trinacria nobis,
Non fera Sardinie tellus, non tractus Hiberus
Premia magna satis pro tot iam classibus aut tot
Sunt exercitibus, pro tanto sanguine fuso.
Culpari transacta tamen licet usque loquendo,
Mutari vetitum est. Transverso calle furentes
Traxit avaritie rabies. Aliena petebam:
Urgeor in propriis. Spes immoderata fefellit
Atque animus parvis impatiens. Sic blanda parumper
Fortuna, in magnis alio furit improba vultu.
Casibus hec variis - nisi me quoque fallere dulce est -
Iam satis edocuit: non sat sibi credere tutum.

[Page 181 LIBER SEPTIMUS]

Hinc ratione meos moderantem certius actus
Cepit pacis amor. Tua sed ferventior etas
Et fortuna diu felix exterret, utrumque
Consilio adversum pacis studiisque quietis.
Namque ego commemini medio fervore iuvente
Qualis apud Trebiam fuerim, - permitte profari -
Qualis apud Cannas! Talem te suspicor esse.
Nempe virens etas et famosissima clari
Te vindicta patris, te tot felicia bella
Africe et Hesperie et nunquam mentita secundos
Successus Fortuna levat. Satis omnia novi.
Preterea expertus totiens, scio quanta libido est
Vincendi, quantumque decus victoria. Quando
Certa foret, fateor, rerum est dulcissima; sed nunc
Quis deus hanc vobis, qui non et fallere possit,
Pollicitus? Michi crede, aderunt, nisi sistimus iras,
Corpora, ferrum, animi vultusque manusque virorum
Agmine ab adverso. Simul hic quem cernis inermem,
Alter erit, pectusque aliud fronsque altera longe;
Nec sonus hic vocis nec pacis inertia verba.
Ergo animos assume novos neu nomina pacis
Vile sonent. 'Pulcra est' inquis 'victoria'. Sed spes
Anxia vincendi. Pax est pulcerrima rerum.
Hec tibi certa patet, nisi respuis. Omnia versa
Et quotiens animos presentia prospera tollunt,
Ante acres intende oculos circumque retroque,

[Page 182 LIBER SEPTIMUS]

Nec quid leta ferat tantum Fortuna tulitve,
Sed quid ferre potest animo metire sagaci.
Nil facies recte, nisi cum spes venerit illinc,
Hinc metus occurrat. Tibi sin victoria forsan
Cesserit: et quantum est propriis quod laudibus addis?
Victor es et vincis, vixque unum mille triumphis
Adicis. At si forte diu comitata repente
Destituant te Fata, ruis pereuntque labores
Innumeri spesque ampla simul. Consultor et hostis
Unus adest: odium sileat, res firment utrimque
Utile consilium et si nulla pericula terrent,
At retrahat saltem studium te nominis alti.
Altius ire nequit: nunc conservare labora.
Magnus enim labor est magne custodia fame.
Visne tot egregios actus et tempore tanto
Quesitum decus unius committere casus
Arbitrio? visne una dies tot subruat annos?
Fortunam frenare suam finemque secundis
Ponere consilium est, nec parva accessio magne
Fortune est tenuisse modum. Si frena relaxas,
Corrues in preceps. Possem te multa monere;
Namque exemplorum magna est michi copia. Quantus

[Page 183 LIBER SEPTIMUS]

Vir fuerat Cyrus? Tamen is dum fine sine ullo
Credulus insequitur Fortunam, turpiter alto
Excidit e solio. Cumulus fuit ille pudori,
Feminea cecidisse manu. Felicia Pirrus
Arma tulit: quanta potuit cum laude reverti
In regnum ! Vobis etiam mansisset amicus,
Ut reor, illa animi tanta dulcedine, tali
Dignus amicitia. Sed dum nec frena tenere,
Nec cursum cohibere potest, collapsus ad ima
Corruit. Hic medio si permansisset, abunde
Sparserat Epiri celebrem per secula famam:
Ha quotiens Italo rex formidatus in orbe!
Trinacrie diadema tulit: mox cognitus Artho
Sceptra etiam Macedum arripuit. Sed sistere nusquam
Dum valet, ille viris invictus, gloria vulgi
Feminei Argolico ruit ingens victima saxo.
Sed quia vestra magis fortasse exempla movebunt,
Hac ipsa in patria Regulum Fortuna supremis
Equarat ducibus. Sed dum conscendere ad astra
Nititur, in tergum iacuit resupinus, acerbo
Fine decus partum claudens. Aliena renarro
Meque libens taceo. Fato iactatus utroque,
Quid sim, quid fuerim, cernis. Vix notius usquam
Invenis exemplum, Fortuna volubilis in quo
Luserit illa magis. Tutum est discedere sensim
Illius e gremio, nimium nec fidere blandis.

[Page 184 LIBER SEPTIMUS]

Vin tu illi prestare fidem, que volvere nunquam
Desinit instabilem violento turbine rotam?
Que non ceca modo est, sed cecos efficit illos
Quos complexa sinu est, nunquamve attollit et implet
Muneribus falsis, nisi quos de culmine summo
Vertere precipiti fuerit meditata ruina?
At fuerit suspecta tibi iam federe fracto
Punica forte fides. Sed tu desiste vereri
Tempus pacis adest. Et vos, nisi falsa relatu
Audiui, pactum fedus spreveritis, avorum
Tempore, quod minime dignis auctoribus ictum
Esse videretur. Nos si Fortuna maligne
Stravit humi, reris forsitan cecidisse decoris
Omne simul studium? Non sic nos numina levo
Sidere prospiciunt. Fateor, non omnibus eque
Publica fata velim et patrios committere casus.
Nunc autem de pace agitur tractantibus illis
Quorum primus honos pacis bellique futurus
Et labor aut requies. Equidem, quia bella movendi
Auctor eram, donec vetuerunt Fata, tetendi
Ut faustus foret eventus. Sic federa certe
Consilio firmata meo pacemque tuebor:
Que nobis inhonesta quidem; sed velle necesse est.

[Page 185 LIBER SEPTIMUS]

At vobis speciosa venit. Sit dicere quamquam
Victorum pacis leges penamque iubere,
Tu tamen hanc patiare reos imponere mulctam
Ore velim proprio, nostris erroribus equam.
Hesperie tractus atque arva novissima mundi
Eolieque triceps regio et Sardinia et omnis
Insula Tirreno aut Libico perfusa profundo
Vestra sit: hinc alia ex aliis conquirite regna,
Ite per extremos axes atque invia ferro
Pandite fulmineo, reges calcate superbos,
Vestra sub occasu victricia signa ferantur
In Boream et solis tandem volvantur ad ortus.
Nos autem Libicis arctati finibus, inde
Vos dominos rerum longinquaque cuncta regentes
Imperia et multum terraque marique timendos
Cernamus, superis postquam Fatoque potenti
Id placitum.» Tantum ille gravi sermone profatus
Subticuit; contra Scipio cui talia reddit:
«Certus eram quecumque michi promissa fuissent,
Adventu turbanda tuo, nec federa Penos
Iusve hominum vel sacra deum servare paratos,
Ni cogente metu. Prius hic gravis astra volatu
Scandet equus, prius hic solidus per inania collis
Ascendet, celumque cavo subsidet Averno,
Quam vobis sit amica Fides. Sed iusta deorum

[Page 186 LIBER SEPTIMUS]

Ultio persequitur fontes, stirpemque profanam
Verberat et, claudo quamquam pede nisa, fugaces
Prevenit interdum. Scelerum spectator ab alto
Perfidieque Deus..., quamquam tibi fabula vana est,
Hanibal, esse Deum. Quotiens rubicunda cruenta
Litora pulsarunt absorptis classibus unde!
Viscera bellantum pelago quot sparsa natarunt!
Quot trunce aut lacere afflictim super equora puppes!
Quot tabo undantes estu iactante carine!
Quot clipei et tetro stillantes sanguine postes!
Credis adhuc non esse Deum? Sic pectore prorsus
Egatis abrasit non multum annosa vetustas?
Bis prius adversum nos arma nefanda tulistis,
Nosque laccessiti semper, sociisque faventes
Id meritis, contra stetimus certare coacti.
Nos Pietas quondam Siculis succurrere iussit;
Nunc autem Hispanis, in quos tua maxima quantum
Sevitia exarsit! Dolor est meminisse pudorque;
Sera nimis miseris quoniam Romana fuerunt
Auxilia, atque ingens infamia nostra Saguntum est
At Deus ille, Deus quem vos contemnitis, equas
Exegit penas meritis, bellicue prioris
Exitus ille fuit, quem vos sensistis, et idem
Huius erit, nisi iusta Deum vindicta fatigat.
Si qua tamen medio tulimus, que multa fatemur,
Vulnera, permisit forsane rectissimus ultor,
Exercens purgansque pios. Sed prisca relinquo:

[Page 187 LIBER SEPTIMUS]

Si tibi cura manet, ne pax tua civibus obsit,
Et michi, perfidie ne premia forte reportent,
Est animus. Quid enim? nunc vos et federa et omnem
Spem pacis violasse parum est; nunc federa rursus
Et pacem, indignos quos prima iniuria fecit
Conditione pari, petitis leviori secundam:
Nec pudet! et quantis sese Fortuna revolvat
Casibus admoneor, quam sit via lubrica magne
Fortune; iubeor reges meminisse ducesque
Quos mutata gradu subito deiecit ab alto;
Exemplisque premor. Scio quod mortalia nobis
Corpora sunt, animi eterni; scio multa sepultis
Supplitia et longos scelerum superesse dolores;
Hic famam restare bonis eternaque celo
Premia. Visne aliud docilem, vir docte, monere?
Casibus expositum scio me; teque armipotentem
Egregiumque ducem fateor: desiste minari.
Scimus: et hinc maior nostris speratur ab armis
Gloria. Nec regnum Fortune ignoro iocantis
Rebus in humanis. At nulla potentia summo
Est equanda Deo. Solet hic pia bella foventes
Auxilio firmare suo. At ne forte moremur
Elunc totum per verba diem, si federa vobis
Prima placent, ratibusque recens iniuria nostris
Legatisque illata aliqua purgatur, habetis
Quod petitis, neu polliciti puter inscius, ingens
Munus habes pacem. Quonam fortuna reversa est
Vestra vides. Si dum Latium tua fama tonabat

[Page 188 LIBER SEPTIMUS]

Tempestate gravi bellorum, mitior hostis
Optasses eadem precibus, tunc forte superbum
Non prestare fuit. Nunc cum prope victus et omni
Pulsus ab Italia metuensque et velle subactus
Pacem ores, poterat recta cum fronte negari.
Et tamen, ut mundus videat non aspera nobis
Deiecisse animos, non tollere prospera bella,
Fortunave pares habitus consistere in omni,
Posteritasque notet non nos dulcedine prede
Prelia, non odiis, sed pacis amore movere,
Pax dabitur, fuerit vobis si pura voluntas.
Sed quid vana refers? Hac est Hispania dextra,
Si nescis, multoque michi iam parta cruore.
Cetera nostra vides. Stulta est iactantia dantis
Quod retinere nequit. De nostro munera fingis.
Proinde aliud paci pactisque prioribus ultro Adice,
si quid habes. Quod si nimis illa videntur
Importuna animis, gladios atque arma parate,
Indociles tolerare togam pacemque perosi.»
Dixerat, et tremula tellurem perculit hasta
His dictis retro redeunt. Ceu cornua postquam
Obnixa tenuere diu gravibusque tumentes
Implevere animos odiis nисуque maligno,
Digressu tacito referunt vestigia tauri,

[Page 189 LIBER SEPTIMUS]

Ut gravius toto coeant cum pondere rursus,
Mugituque fero complent nemus omne frementes -
Circumstant reducesque acuunt in bella iuvence
Quemque sue -, talis ducibus redeuntibus ore
Spiritus, et talis tumido sub pectore fervor.
Postquam ad vicinas ambo rediere cohortes,
Arma animosque parent in bella novissima tandem
Edicunt: alacri celum tonat omne tumultu.
Tum vero urgentes stimulos virtutis et estus
Irarumque faces graviterque minantia verba
Flammantesque oculos ardentiaque ora videres:
Haud aliter quam cum stipulis immittere flammam
Forte ex composito late distantibus arvis
Discedunt gemini agricolae; dispersus in agros
Horridus alternos nunc hic, nunc cernitur illic,
Et crepitante sono subitus micat ignis utrinque.
Ut vero in castra est reditum, clamore faventi,
Qualis apum strepitus regem circumstat ovantem,
Pro se quisque ducum excipitur, cupidumque tuendi
Funditur inquirens certatim singula vulgus.
Unus in amborum castris discurrere sermo:
Supremum venisse diem, nec premia belli

[Page 190 LIBER SEPTIMUS]

Qualia preteritis soleant spectare periclis,
Nec penas instare pares. Victoribus orbem
Terrarum imperiumque sequens per cuncta patere
Secula; tum victis extremos affore casus:
Semianimis quod fracta metu propiorque cadenti
Carthago nondum icta tremat, Fatoque premente
Amplius immensam nequeat differre ruinam;
Romanis non esse fuge, non collis amici
Presidium, obstruosque abitus maris equore circum,
Alarum celiq[ue] fugam restare patentis.
Hinc igitur quoniam Terror, Spesque incitat illinc,
Imperiumque ducum, vario permixta fragore
Castra modis reboant miris. Hic corrigit hastam,
Ille acuit gladios, agiles probat ille sagittas;
Induit hic galeam capiti cristasque trementes
Excolit, hic blando permulcens murmure fortem
Frenat equum phalerisque tegit; studet ille recurvus
Ferratos aptare pedes unguemque cavatum
Verberat ac crebris tinnitibus inde favillas
Elicit; hic pictum clipeum textamque cathenis
Loricam exiguis tenuisque rigentia ferri

[Page 191 LIBER SEPTIMUS]

Tegmina circum humeros et fortia pectora ducit;
Implicat hic ocreas femori tibiaeque pedesque
Armat et aurata prefulget ymagine poples. [...]
Hic michi, Pyerides, quoniam maiora pusillis
Viribus aggredior, si vos ab origine semper
Dilexi coluique libens, si rite vocavi,
Hic prebete animos totoque Elicone favete.
Avia Castalie sitiens convexa pererro;
Urget amor fameque trahit spes blanda decore.
Lux ea terribili hinc illinc consumpta paratu
Cesserat et celso radiabant sidera celo.
Inclita magnificis opibus cultuque verendo
Ethereas matrona virens perlabitur auras.
Stat capiti diadema sacro turritaque frontis
Effigies sceptrumque manu, sed sparsa capillos
Et trepido festina gradu. Cui fervida contra
Multa minax mulier medioque perustior axe
Ac succincta sinus pauloque annosior ibat.
Illa quoque sceptrum et regni violenta gerebat
Signa, deos hominesque omnes regemque deorum
Aspernata animis. Ambe simul alta tenebant,
Quaque rubens Martis metuendi luminis astrum
Scorpio chelarum amplexu caudaque tegebat,
Utraque celestes pariter tempusque sub unum est
Introgressa fores. Illas mirantur euntes
Celicole: rapidos tenuerunt sidera cursus.
Ut summo solio coram stetit, altera raptim
Incipit: «En quantum facinus! Iunonia longum

[Page 192 LIBER SEPTIMUS]

Hospita et eternum Fato statuente futura,
Tentor ab Italia: neo tot sua vulnera prosunt,
Nec quod, siqua fides gladiis, letale putavi,
Cannarum memoranda dies. O fata deorum
Dura bonis! Liceat iustas inferre querelas,
Et celo non ficta loqui. Natura benigne
Mecum egit, fateor: superi invidistis acerbi.
Equoris immensi pulcerrima litora clemens
Illa michi circum dederat portusque decorem
Addiderat, celique aderat clementia blandi
Et vespertino venientis ab axe Favoni
Dulcior afflatus Zephirique tepentior aura.
Litoris adversi frigus glaciale videbam
Et post terga graves exurere cuncta calores;
Ipsa meo contenta situ mediisque fruebar
Leta bonis. Poterat terre celestis ymago
Vera, nisi fallor, spectantibus illa videri
Adde tot illustres natos Martisque secuht
Tot titulos, tot gesta ducis famamque sonoram.
Non tibi, Mars, illum fratrem fateare pudendum.
Hunc quo Fata virum rapuerunt invida furtim
Tempore, vulgatum est. Quantos tunc ille paratus
Orsus erat, nomenque meum quo ferre putabat,
Infelix, quanto flagrans genitricis amore!
Mitto alios: nam magna michi numerosaque turba est.
Quanta michi nuper qualisque novissima proles
Contigerat! Fateor, superi, mordaxque fatenti
Invidia absistat: non ullum regia pascit
Maiorem generosa Iovis. Quis fervor in ullo
Par fuit, ex quo Prometheus subduxit ab astris

[Page 193 LIBER SEPTIMUS]

Particulam cecique infudit pectoris antro
Accenditque homines? Quanta est constantia menti
Insita! quam preceps per cuncta pericula fertur!
Credite: corporeo nisi mentem carcere clausam
Sarcina membrorum premeret, foret ille deorum
Ex numero, solioque altus radiante sederet.
Nomine non opus est, ubi soli convenit uni
Quod loqueris; factisque satis iam cognitus Orbi est
Hanibal. Ante suos perdent errantia calles
Sidera et Ethiopes nivibus gravis obruet estas
Ripheumque gelu Borea tepefacta liquenti
Solvat hyems, quam feta viro produxerit illi
Terra parem. Nec fallit amor; sed vera fatebor -
Parcite, Celicole -: vereor ne tristis alumno
Invidia et cecus noceat Favor. Aspice terras,
Iupiter, Italie. Eden interstrata colonis
Arva suis? vident indigena variata cruore
Flumina, et ignotis multum distantia terris
Busta ducum? Potuit latum effudisse per Orbem
Hanibal ista meus, potuit disiungere montes
Et saxa arctare vagis. Verum obvius illi
Nunc deus est aliquis: quis enim mortalia contra
Arma ferat? Puer adverso venit agmine nobis;
En pudor, o superi! Sed nec puer ille nec omnis
Terreat Ausonie tellus! non illa, superbo
Quam tacitam hic video meditantem gaudia vultu
Adversamque meis fatis. Hanc scilicet ipsam
Et formidatum mundo puerumque patremque

[Page 194 LIBER SEPTIMUS]

Una acie quondam collatis vicimus armis.
Nos nec adhuc tanto melior Fortuna favore
Ceperat amplecti. Nunc tot firmata triumphis,
Quid metuam, nisi forte deos? Succurrite fame
Atque arcete nefas. Moriar nisi clauditur illo
Nescio quid puero, quod me iubet usque timere.
Dixerat. At contra vultu veneranda modesto
Altera procedit paulum manibusque coronam
Abicit ac sceptrum, pedibusque affusa Tonantis
Sic ait: «O magni suprema potentia mundi,
Si tua Roma potest lacrimis perfundere sacros
Te patiente pedes precibusque inflectere iustis,
O superumque hominumque sator rerumque create
Optime, parce tuis, fer opem et moderare labores.
Quanta per Hesperium rapidis urgentibus Austris
Flamma latus nimboque nocens undante procella
Sevierit, mundo notum est et notius astris.
Nec michi quod misere insultans nunc illa virago
Obicit, infitior: candentes ossibus agros
Italie terrisque ducum dispersa sepulcra,
Et quicquid misero armorum fert impetus Orbi
Sustinui; solioque pater tu passus ab alto es.
Crimina sic meruisse reor mea. Respice tandem
Mitius afflictos; et si mea crimina nondum
Sunt purgata satis, tua fulmine dextra corusco
Hoc caput invisum et Tarpeias verberet arces:
Hanibalem avertas! Iamque avertisse videris,
Et grates actura tibi pro munere tanto
Advenio. Timui, fateor, furiasque dolosque
Infandi ducis et laqueos simulataque verba.

[Page 195 LIBER SEPTIMUS]

Ille etenim, sacra quem genetrix celo tenus effert
Atque ipsis insana deis tot laudibus equat,
Fraudibus insidiisque magis confidere in armis
Quam virtute solet. Possem sibi multa meorum
Funera natorum.... dolor impedit; heu heu quanta
Sevitia est quantumque nefas, quibus illa superbit!
Sic tales cecidisse duces! Sed tempus aperte
Nunc virtutis adest, iuvenem nisi Fata virentem,
Quem puerum vocat ipsa, odiis immitibus urgent:
Quod tu, summe parens, prohibe et permitte parenti
Id modo solicite. Cesset fraus: arma ferantur
Iusta acie; liceat plano conflagrare campo.
Vel nati me fallit amor, vel mira videbis
Prelia et infames equantia vulnera Cannas.
Divinos novi ipsa animos humanaque subter
Omnia cernentes; non quod michi fabula mundi
Persuadeat natum esse deum. Licet improba fando

[Page 196 LIBER SEPTIMUS]

Excitet invidiam, divino tentet honore
Predones licet ipsa suos celebrare deisque
Adnumeret; michi sufficiat decor ille virorum
Scipio magnanimus, similem cui nulla tulerunt
Tempora, nulla ferent. Non hec me vera negabo
Credere: nempe animos divinam accendere mentem
Illius, ac nullum sine numine posse benigno
Egregium reor esse virum. Non astra morabor
Amplius. Aut nato faveas aut partibus equis
Sta medius fraudemque veta. Si cesserit illa,
Vicimus haud dubie. Sed enim lunonia iactat
Hospitia et superos hac sperat voce movere.
Fallitur, insanit. Stet semper nube sub ista
Vel simili! stabitque equidem. Michi pulcra Tonantis
Tarpeio stat colle domus, cui thura precesque
Deferimus, sed rite utinam! Pia sacra docere
Tu potes; et facies, nisi primo in limine celi
Fatorum srox intransem exaudita fefellit.
Ergo age supplicibus pateant pia pectora verbis,
Celse parens hominum, spes summa et sola bonorum.
Audieram imperium terre pelagique supremum
Et circumfuso quicquid quocumque sub axe
Clauditur Oceano, Latio de sanguine natis
Promitti. Sed quis nisi tu tam grandia prestat?
Nunc autem non regna peto. Sit tuta merentum
Libertas! Liceat sitientem sanguinis hostem
A iugulis arcere meis! Si digna rogaris,

[Page 197 LIBER SEPTIMUS]

Si michi non parcis, populis ignosce nepotum,
Quos nova religio faciet tibi forsitan amicos.
Finierat, stringensque pedes, atque oscula rursus
Ingeminans lacrimis herebat et ore madenti.
Subrisit vultu tacito stellantis Olympi
Rector ad alterius tactus presagia secli.
Tandem verba parat - tremuit conterritus ether,
Conticuere poli, siluit tellusque chaosque -:
«Nullo unquam ingenio patuit mortalibus» inquit
«Quid pareret ventura dies: sic nostra premuntur
Consilia, archano sic iussa silentia celo.
Et tibi, que partem memoras audisse futuri,
Intra sidereum potuit contingere limen;
Exterius sonuisse nequit, nisi forsitan ardens
Spiritus huc aliquis flammis purgatus et unda
Venerit: hinc tenui quedam penetrantia rima
Erumpunt; multa quoniam pietate coactus
Vim patior. Verum quo longius omnia volvam?
Pauca michi e cunctis que iam sub sole geruntur,
Pauca placent: quoniam terris incognita Virtus
Huc refugit, totiens de vobis questa, quod inter
Milia tanta hominum sibi vix contingat amicum
Invenisse aliquem. Me purpura vestra movebit
Forsitan, aut aurum prefulgens? Cernite celi

[Page 198 LIBER SEPTIMUS]

Hoc spatium! Gemmis forsan contingar Eois?
Hinc Oriente alio et circum radiantibus astris
Delector, meque ipse magis comitumque choreis.
Corpora qui placeant oculis mortalia nostris,
Aut fragiles artus, aut forma fugacior umbris?
Omnia sunt eterna michi, splendorque decorque,
Divitie stabiles mansuraque gloria regni.
At ne cunta sequar, Virtus michi clara placere
Sola potest animique habitus, quam dicere sedem
Ipse meam nunquam erubui. Sed rara per orbem
Hospitia invenio. Nune vestra addiscite fata.
Est labor hinc illinc per secula multa paratus,
Mutuaque alternas tenuabunt funera gentes.
Quam Fortuna premat, cui stet Victoria parti,
Non est nosse prius; nisi quod cui conscia mens est
Iustitie, nostrum licet hanc sperare favorem.
Ast aliam timuisse parum est. Ab origine rerum
Premia digna piis atque aspera multa malignis
Edixi. Sed enim vobis nunc maxima cura est
Natorum. Veniet tempus quando utraque tristi
Exilio patiare tuum senescere longe
A patria, nec busta petes. Non gloria tanta,

[Page 199 LIBER SEPTIMUS]

Non decus aut pietas aut fortia facta movebunt
Amborum. Nimium mortalia corda volutat
Ambitio. Spem, non sobolem, michi credite, amatis.
Longior in verbis solito sum; maxima namque
Res agitur merito sermonis et indiga tanti:
Imperium mundique caput! Maiore canendum
Voce aliud superest: dociles advertite mentes.
Est michi propositum, quoniam caligantia mundo
Lumina sunt, propius vestris accedere terris
Et pondus nexusque hominum, mortalia membra
Sponte subire mea, vestrosque levare dolores -
Quantus amor ! - mortemque etiam tolerare pudendam
Ingrate dureque animi, communia quamquam
Munera sunt vobis, tamen hec felicior illa est,
Faverit hoc equidem cui nunc Victoria campo.
Hanc penes imperium simul et mea maxima sedes
Semper erit: sic fixa etenim sententia sanxit.
Neve diu dilata nimis spes vestra putetur?
Cunta prius cuncti mortales ista videbunt,
Quam decies latum Saturnus cinxerit orbem
Limite retrogrado. Placida sic Virgine captus
Iam rapior; sacri sic mulcent ubera lactis!
Talia narrantem cuncti gaudentibus alis 725
Celicole umbrabant atque agmina nuntia pacis.

[Page 200 LIBER SEPTIMUS]

Attonite auditis non uno tramite matres
Spe varia incerte redeunt. Iam litus Eoum
Sanguinolenta dies casus visura supremos
Lustrabat radus: iam classica crebra sonabant
Et matutinum per castra frementia murmur
Consurgunt hinc inde duces. Nec tanta sub astris
Ulla fuit Romana dies per secula cunta,
Nec fuit in campis ullis ductoribus equis
Aut paribus certatum odus aut artibus aut vi.
Nec metus in presens tantum, sed milia multa
Annorum ante oculos aderant: quemoumque dedisset
Hac acie Fortuna gradum, patriamque domumque
Et stirpem et genus et seros sperare nepotes.
Scipio distinctam campis inducit apertis
Ordinibus miris aciem, dextrumque gubernat
Massinissa latus Numidis instructus, et illum
Hispanus sublimat equus cristataque signat
Cassis et adverso sinuatur purpura vento.
Lelius at levum moderatur in agmine cornu,
Quem sequitur Latiis equitatus ductus ab oris.
Apulus hunc sonipes rapidum propiorque volanti
Fert circum, rigidoque effulgent pectora ferro.
In medio Romana fremitu predura iuventus.
Eminet his alte imperitans legionibus ingens

[Page 201 LIBER SEPTIMUS]

Scipio iamque auro, iam ferro clarus et ostro,
Clarior ast animis et spe clarissimus ampla,
Obscuratque alios. Surgentis lumina Phebi
Ferre velut comites nequeunt, hinc Lucifer almus
Inter hebes radios, illinc Cillenius ore
Pallidus ambiguo; nam cetera sidera circum
Non expectato fugerunt omnia sole:
Excitat ipse altos animos atque omnia firmat
Per medias volitans acies, nitidisque tremendum
Fulmen inest oculis, quod verberet ora tuentum.
Signiferis instare suis equitumque phalanges
Hortari, trepidos verbis solidare, paventes
Erigere ac dubios: hos obtestatur, at illos
Orat, et in medium pulcerrima facta recenset
Vel sua vel generis, nomenque inculcat avorum.
Hos laudat, blandis castigat vocibus illos,
Obiurgatque moras et amico verbere inertes
Instigat; docet ille decus, docet ultima belli
Premia quam prope sint; discriminis atque pudoris
Admonet. His stimulis animos impellit et urget.
Omnibus ille locis festinat adesse, nec ullum
Perdere supremi momentum temporis ardet.
Postquam cunta satis circum provisa suisque
Presidiis firmata videt, dux maximus acri
Cornipede excelsus niveo «Si Iupiter» inquit
«Hunc animum qui nostra movet precordia, cunctis
Nunc vobis notum esse velit, dubitasse pudebit
Qui finis seu que nostros fortuna paratus
Exciperet. Nullus oculis sol clarior unquam

[Page 202 LIBER SEPTIMUS]

Visus adesse michi. Victoria cernitur ingens.
Vicimus. Agnosco trepidantis turbida vulgi
Murmura et ambiguos motus aciesque labantes.
Vicimus. Hinc animos cerno; statque horrida cedes
Ante oculos, taboque tumens et sanguine torrens
Et cumuli ingentes patria tellure iacentum.
Ipsam ego iam video iactatis turpiter armis
Excessisse ducem, video, latebrasque petentem
Atque utinam hesterno patuissent cominus aures
Cunctorum alloquio! Licuisset noscere aperte
Degenerem fractumque animum. Non iste profecto est
Hanibal ille prior, nisi nomen territat ipsum.
Imo ille est equidem: sed enim dux callidus arma
Nota tremit, sentitque alius tractanda lacertis,
Consilioque novi ducis imperioque moveri.
Non sibi Cannarum consul temerarius ibit
Obvius hoc campo, nec quem pugnare vetabant
Omina clara deum manifestaue signa futuri,
Si mens sana foret; neque nunc Sempronius alter
Presidet his castris. Mecum non pulvis et estus
Solque oculis infestus eum ventusque iuvabunt,
Non nebula insidias cannisque palustribus idem
Obstruet aut aciem victam torpore nivali
Obruet et calido perfundet corpus olivo.

[Page 203 LIBER SEPTIMUS]

Hic mecum gladio pectus tentabit acuto,
Ense latus rigido, validamque incumbet in hastam.
Hoc metuit. Pacem quotiens petiere pavore
Et quotiens rupere dolis! Si temnimus illos,
Hos odisse decet. Vos nunc ad talia bella
Felices igitur dextras atque arma movete.
Primus in invisos ego iam nunc inferor hostes.
Inde fuga et terror: sic, di, promittitis omnes,
Sic mens saga boni strictique avidissima ferri
Dextera et indomiti generosus pectoris ardor.
At vobis tanto calcata Hispania cursu
Et nostrum iuvenile decus, tot regia bella
Ruraque perpetuis ardentia Punica flammis
Occurrant. Etas actus iam plena viriles
Incipit a nobis verosque optare triumphos:
Iam michi bellorum stimulus radixque malorum
Hanibal et tanti debetur gloria cepti.
Quecumque ingressis pelagus di signa dederunt
Quando Egatis petiere patres, ac plura faventes
Ostendunt. Equidem tempus michi perdere semper
Displicuit, tum precipue cum magna geruntur.
Terror, abes! Certa est victoria - pergite mecum:
Nil moror! - et reditus felix. Qui visere gestit
Et patriam et natos et amice coniugis ora,
Hac iter est Romam!» Victori talia certo,
Non pugnatura similis postquam ille profatus,

[Page 204 LIBER SEPTIMUS]

Subticet: hortanti leto simul agmina vultu
Unanimesque alacri respondent voce caterve
Haud aliter quam si Capitolia celsa tenentem
Curribus in niveis solito clamore sequantur.
Hanibal extremi fatalem temporis horam
Precipitare videns, confestim elephante relicto
Prerapidum conscendit equum, vultuque minaci
Terribilis, qualis pastor Poliphemus ab antro
Turbidus Eolio, vel qualis ab ethere tristis
Nuntius imperius solet apparere cometa,
Instruit ingentes acies; cuntosque elephantos
Ut grege monstrifico turbatum territet hostem,
Prima fronte locat; turresque in terga trementes
Cernuntur. Totidem colles iuga summa movere
Dixeris ac totidem nutantes rupibus arces.
Hunc clipeum totis pretendit viribus hostis.
Mox Ligures Gallosque acie consistere prima
Imperat, auxiliis illam Balearibus implens
Ac Mauris. Acie Penos locat inde secunda
Atque Afros. Brutio completur tertia tantum
Milite, qui mestus magna ex parte coactus
Castra sequebatur. Latis tum cornibus agros
Occupat immenso circumdans agmina giro.
Ad dextram Penos Italiam concurrere iussos
Ordinat; at levam Numide tenuere rebelles

[Page 205 LIBER SEPTIMUS]

Optantesque armis inviso occurrere regi.
Hec ubi disposuit, quoniam sibi castra coacta
Gentibus ex variis fuerant et dissona linguis,
Nunc interpretibus, proprio nunc ore cohortes
Accendit stimulatque, suo non segnior hoste.
Omne simul ducis egregii seu militis idem
Implet opus. Primas acies ac signa ferentes
Instruit, hinc alas cursuque novissima lustrat,
Itque vagus blandis permiscens aspera verbis:
«Si fortuna michi nota est mea, vicimus» inquit;
«Nec vicisse sat est: tumidum delevimus hostem
Romanumque genus, maneant modo pristina vobis
Pectora, Cannarum aut Trebie memorantia tempus.
Nullus ab adverso venit obvius agmine quem non
Mille locis Italo pridem saturata cruore
Fuderit hec acies, cui non fratremve patremve
Aut natum abstulerit. Dux ipse ferocior annis
Et pater, Ausonii tunc gloria nominis ingens,
Hos timuit gladios laudataque signa cruore
Infecit, nostros fugiens rediturus in enses.
Ni forsitan procul a patria melioribus iste
Militat auspiciis, aut nos peioribus urbis
Ante fores patrie. Non sic Carthaginis alme
Immemores rear esse deos ut fortia Rome
Menia non ausi ferro defendere, nostris
Menibus insultent. Furor huc attraxerit illos;

[Page 206 LIBER SEPTIMUS]

Hec Fortuna potens populo spectacula Peno
Miserit, ut quondam digitis avulsa cruentis
Tot spolia. Ut modios curvo complevimus auro,
Contenti patrie rerum transmittere famam
Tantarum, sic formoso nunc vincula collo
Leta ducis Latii victrix Carthago videbit
Et circumductos pecudum de more per urbem
Romanos errare greges Leliumque loquacem
Et varium regem atque inopem, qui nostra reliquit
Arma fugax, hodie cuius, per numina testor
Vos, Mauri Numideque, iugum vitate superbum!
Massinissa suos repetit per verbera servos.
Vos, Galli, certate odiis hostemque vetustum
Nunc gladiis urgete novis: hic campus, in orbe
Collectas alio, longevas expiet iras.
At vos, o Ligures, quos me et mea fata secutos
Per mare, per terras nulli cessisse labori
Hic video, pugnate, precor! Si digna manebunt
Premia victores, non vos, michi credite, vallis
Hispida, nec regio abruptis impervia saxis,
Sed campi pingues et ditia rura tenebunt
Italie, vesterque pavor stimulusque silebit,
Roma ferox. Vos, cara michi dilectaque multum
Agmina, vosque, mei cives, impulsibus ullis

[Page 207 LIBER SEPTIMUS]

Non opus aut monitis: patriam spectate trementem
Hostilesque faces atque impia pila paventem;
Et notos muros, ubi prima infantia vobis
Exacta est, ubi tot meriti duxistis honores,
Tot letos festosque dies; ubi busta cinisque
Maiorum et memori stant scripte in marmore laudes.
Omnis in armatis patrie fiducia dextris
Et vestra virtute sita est: succurrite fesse!
Uxores vobis dulcesque occurrere natos
Deprecor et trepidas matres sacramque parentum
Canitiem, et patrii curam superesse sepulcri.»
Nondum finierat, magnusque in verba ferebat
Impetus ardentem, subito cum classica et omnes
Romane cecinere tube, clamorque tremendus
Ortus ab adverso celum complevit et auras,
Ac strepitu horrisono volucres hesere volantes;
Quo cunte concusse acies, trepidique elephantes
In sua precipiti redierunt agmina cursu
Turbaruntque loco, compulsaque cornua retro
Cesserunt. O ceca hominum mens, inscia rerum
Consiliisque illusa tuis! Quos agmine primo
Presidium cauti ducis anxia cura locarat,
Hi stragem peperere suis primamque ruinam!
Hic fragor Hanibalem medio sermone loquentem
Avertit, veluti subitum si forte canenti
Obstrepat et scisso descendat Iupiter axe,

[Page 208 LIBER SEPTIMUS]

Ille silet tremuloque modos sub gutture frangit
Attollitque oculos et celum suspicit atrum.
Verum tam varius totiens dux casibus olim
lactatus, totiens dubius exercitus armis,
Perstat et adversos speculatur turbidus hostes,
Increpitansque metus, vires animosque fluentes
Colligit, excurritque fremens, seque obvius offert.
Sicut aper, rapidis postquam latratibus actus
Vulnificos instare canes atque arma sequentum
Advertit, iam terga riget, iam subrigit aures,
Hinc preceps in tela ruit; sic fervidus ibat
Hanibal, egregiique animam patris ore vocabat.
Stabat ab adverso iuvenis tunc impiger acri
Massinissa animo, qui mox fluitantia cernens
Cornua Penorum, trepidos irrumpit in hostes,
Et quacumque viam facit ingens belua, raptim
Insequitur; similique fretus duce Lelius inter
Irruit armorum cumulos tempusque locumque
Arripit; obstantes cedit, fugientibus instat.
Scipio magnanimus violenti more leonis,
Qui catulis festinet opem silvasque ferasque
Obruat, in medios stricto penetraverat ense.
Illum tote acies, illum miratur ab alto
Iupiter, et nostro sibi num foret emulus orbe
Sol stetit ambiguus: rutilo sic totus in auro
Fulgebat, sic purpureo radiabat amictu
Sic rigidis nitidus iuvenis splendebat in armis.

[Page 209 LIBER SEPTIMUS]

Postquam est ad veros perventum cominus hostes,
Romani Penique manus miscere cruentas
Ceperunt. Ingens et inexorabilis urget
Ira duces populosque duos; nec Martius usquam
Impetus asperior, nec acerbior ulla per orbem
Pugna fuit. Nec enim pretio conducta gerebat
Bella cohors. Aderant proprio qui sanguine vellent,
Quas ipsi ediderant, odiorum extinguere flammās.
Unus amor cuntisque adeo legionibus una
Mens erat: ulcisci iustos vel morte dolores.
Punica perfidia et Romana superbia passim
Vocibus alternis vulnus iactantur ad omne:
Iurgia et infames questus, et tempore eodem
Hic sonus, hic iugulis extorta silentia cesis;
Annua nunc Penis et amara tributa subactis,
Nunc fraus et capto strages indigna Sagunto,
Et quicquid Rabies odio flammata vetusto
Armatis dictare solet. Coit omnis in unum
Offense cumulus longique iniuria belli.
Pectora pectoribus tunduntur et ensibus enses,
Vulnera vulneribus, mortes quoque mortibus atre
Miscentur: iuvat insertis descendere ad umbras
Visceribus, Manesque novo turbare tumultu,
Pugnantesque animas Herebo transferre silenti.
Heu furor! et quanto satius vixisse quietus
Finibus iu patriis populus potuisset uterque!
Non sinit ambitio cecique superbia cordis

[Page 210 LIBER SEPTIMUS]

Et sitis, eterna que spe succendit habendi
Mortales, uritque animos et trudit in enses.
Confligunt infense acies; nec publica tantum
Hos odia exagitant; credit sua vulnera quisque
Et patris fratrisque necem, dum percutit hostem
Ulcisci. Usque adeo mentes offensa vetusta
Asperat! atque odio levius certare recenti
Impellunt sua castra duces et vocibus altis
Accendunt animos et honesta pericula monstrant
Ac subeunt. Species visa est pulcerrima mortis
Pro patria pepigisse animam. Vis ampla furorum
Armorumque dabat strepitus gemitusque cadentum
Confusos horrore sonos. Iam sanguinis altus
It fluvius camposque rigat fumantibus undis,
Iamque furens operit volvitque cadavera torrens
Mons quoque corporibus prostratis surgit equorum
Atque virum, rabidosque iugis iam separat hostes.
Non sic attonitos Egeo litore nautas
Expavisse rear, quibus insula nata repente
Est prope Therasiam; quod monstrum doctus aruspex
Romano dedit imperio Macedumque ruine
Navita sed transtro rudis ac stupefactus adhesit
Ceperat interea pugna superatus iniqua
Auxiliaris eques Penorum excedere campo.

[Page 211 LIBER SEPTIMUS]

Insequitur victor profugos. Iam sparsa sequendo
Ipsa viam cumulos inter reperire laborat
Cesorum, Romana acies: pars scandere in altum
Et dubio titubare gradu, pars lubrica circum
Arva tenens, sparsis aditum tentare manipulis.
Signiferi fluitare etiam armorumque magistri:
Et poterat vincendo vagus felicia miles
Bella repentinis prevertere cladibus, atque
Illustrem fedare diem, ni providus alti
Scipio consilii, revocantia signa dedisset.
Cognita nam postquam iusso tubicine campis
Vox sonuit, tenuere gradum signumque secuti
In primos rediere globos. Hinc agmina rursus
Turbine concurrunt alio, sed viribus isdem;
Ethere dispersos veluti cum turbidus Auster
Arctavit nimbos, siluitque repressa parumper,
Dum tonat, hinc pluviis et grandine mixta resurgit
Tempestas inimica satis. Excesserat ardens
Scipio iam colles immensa strage coactos,
Collatisque iterum signis et viribus ambe
Miscebant acies equato prelia campo.
Solicitem spectasse Deum tot funera gentis
Indomite, tantosque truci sub Marte labores
Crediderim, seu quis validis foret exitus armis.
Hoc equidem mundi campo commissa patenti

[Page 212 LIBER SEPTIMUS]

Nutabat Fortuna die, quis iura supremi
Imperii summumque gradum, quis scepra teneret.
Favisset si forte etenim sors ultima Peno
Quis dubitet quin immensum dominata per orbem
Impia Carthago rerum tenuisset habenas,
Romanumque nichil foret hec in tempora nomen?
Itala barbaricis tellus lacerata colonis
Mutasset genus egregium, maiorque fuisset
Africa. Si potuit nomen sibi Grecia inermis
Imposuisse suum, quanto magis Africa victrix
Sed miserata pios divina Potentia nobis
Succurrit, talemque virum peioribus annis
Italie dedit afflicte, qui fortia bella
Fortior exciperet, qui non presentia tantum,
Sed ventura etiam discrimina pelleret unus;
Temporibus cui tuta suis innixa maneret
Et cui libertas servanda sequentibus annis.
Iam media Sol almus equos regione trahebat
Etherea et tantas spectabat territus iras.
Impiger et nullo defessus membra labore
Non estu, non vulneribus, non nube calentis
Pulveris, extremas manibus tentare procellas
Scipio tendebat, cuneus quo densior illum
Et ducis adversi facies optata vocabat.
Ac velut Ethneo descendens vertice vastat
Flamma cavernosi convexa trementia montis,
Et scopulos ruit obstantes arbustaque frangit
Obvia, sulfuree reboant simul undique valles,
Sic ferox et simili prosternit turbine cuncta
Scipio, sepe monens: «Miles Romane, precor te:

[Page 213 LIBER SEPTIMUS]

Aut vince aut morere: mecum nunc ultima tenta.
Hec via vel Romam, vel certo tramite ducit
Ad superos ». Hec vociferans intrabat in agmen
Hanibalis. Contra ille gravi cum mole ruentem
Excipit impavidus. Confligunt fulmina Martis,
Hinc Scipio, hinc Hanibal; cernensque ex ethere Mavors
Miratur tales teris superesse magistros
Militie, tales operum ferrique ministros.
Hic precor ut mendax desistat Grecia tandem
Nominibus certare ducum; pudeatque referre
Imbelles Asie populos Gangemque subactum.
Parthorum sileant reges et Persidis arvis
Exiguo spectata phalanx; nec conserat ipsa
Troia manum Priamique domus cantata poetis
Graiorum et nostris; non regum quisquis odoro
Crine fluens atque Assirio crispatus amictu.
His campis non Inde acies, non fluxa per armos
Purpura, non levibus tantum confisa sagittis
Turba fugax; verum hinc armis innata, virenti
Robore subsistens Italo Romana iuventus
Arma tulit: contra assiduis exercita bellis
Agmina Penorum, quibus est Hispania testis
Virtutis Latiumque magis; que mille per arva
Romanos hominum victores omniaque ausos
Iam pessum ferro dederant et fortibus armis.

[Page 214 LIBER SEPTIMUS]

Has inter gentes alio certamine longe
Concursum est, aliis animis. Iam vera fatenti
Viribus hec acies preit, hec levitate; sed unum est
Parque odium ambabus. Vix tandem fessa parumper
Cedebat Penorum acies. Tum fervidus ira
Hanibal exclamat: «Non hec tibi signa, retrorsum,
Furcifers ut referas dederam. Quin pergis? et illa
Hostibus in mediis potius discerpta relinque.
Heu michi! quo ruitis? Non est via recta. Venite
Hac hostem reperire licet. Carthaginis estis
Sic memores? Hac forte domum remeare putatis?
Erratis, miseri cives! Hec carceris una
Exiliiue via est.» Hec dicens ibat in hostes
Solus et intrepidus. Cluntas sic ille pudore
Et victas pietate ducis firmasse cohortes
Visus erat; bellumque ingens renovataque cedes
Ceperat. Urgebat Scipio primusque premebat
Obstantes cuneos et funera crebra serebat:
«Perfidiam numquid tam longa inferre videbo
Prelia Virtuti? Non sic pietatis avite
Oblitos rear esse deos. Concurrite fortes
Pectoribus manibusque, viri! Victoria presto est.»
Talia iactabat stricto mucrone tremendus
Iamque referre pedem paulatim exterritus hostis:

[Page 215 LIBER SEPTIMUS]

Mox magis atque magis; nec iam reverentia tanti
Ulla ducis retinere diu potuisset in armis.
Ecce autem pariter redeuntes hoste fugato
Rex Leliusque retro fessos
Improvisi a tergo invadunt. Illicet ergo
Cepta prius sensim laxis fuga pergit habenis; .
Nec patrie pietas, proprii nec cura pudoris
Nec decus Hanibalis quicquam valuere precesque.
Ille videns fractas acies et terga suorum
Versa metu, rapidum trepida formidine tandem
Volvit equum campoque fugit lacrimosus aperto,
Accusansque omnes hominesve deosve, propinquum
Pervenit Adrumetum. Illic menibus urbis amice
Substitit. Hinc iterum Penno revocante senatu
Digreditur. Postquam attonite sub menia ventum
Est patrie, non ille forum, non publica templa,
Sed furtim petiisse larem contentus et ima
Sede diu mestus, latebris sese abdidit atris.

[Page 217 LIBER OCTAVUS]

Pronus ad Oceanum, cupiens narrare profundis
Antipodum populis nostro que viderat orbe,
Sol rapidos stimulabat equos; nondumque solutus
Scipio curarum laqueis, suprema volutans
Excidia infande gentis tempusque locumque
Atque aditus formamque rei et discrimina secum
Cuncta simul tacitus vigili sub mente movebat.
At quia solis iter devexum atque hora monere
Grata videbatur fessis daret otia castris,
Instituit revocare acies meritamque quietem
Tradere militibus, nocturni tempora somni.
Et tamen hostili quam primum irrumpere vallo
Visum est: huc alacres igitur preit ipse cohortes
Ingrediturque aditum nullo custode locorum.
Illic preda ingens,
Precipitem meditante fugam et quid vita valeret,
Non quid opes, passimque iacens pretiosa supellex
Inventa est. Rapitur cupide Carthaginis aurum

[Page 218 LIBER OCTAVUS]

Per maria et terras quesitum sanguine multo:
Barbarice Libico quod victa Hispania bello
Misit avaritie, Sardis quod fessa cavernis,
Quod Siculis totiens extorserat impia templis
Quod medio percussa die plaga torrida mundi
Et niger Ethiopum populus regnumque perustum,
Quod Mauri Numidumque olim per secula longa
Aut reges misere alii, quodque Itala tellus
Tot dederat damnis; id totum sanguine mixtum
Africa nunc revomit. Quid tot valuere rapine?
Raptor raptorem spoliat. Nunc ite per ampla
Equora, nunc validas prosternite turribus arces,
Nunc aratrum antiquis insultet menibus. Omnes
Unus habet predas hostis, mundique superbit
Tot spoliis vestrisque simul. Tandem agmine fesso
Scipio magnanimus referens victricia retro
Signa sub occasum solis sua castra revisit.
Captivos servare iubet, queve ampla relatu
Ac speciosa forent; nam cetera preda viritim
Sparsa erat atque animos mulcebat militis acres.

[Page 219 LIBER OCTAVUS]

Serus Athlanteo radiabat vertice pulcer
Hesperus et nitido rarissima sidera celo.
Aggere gramineo considit leta iuventus,
Celsior at cuntis Scipio rexque additus illi
Herbosum tenuere thorum. Tum corpora curant
Fessa labore gravi belloque exhausta diurno.
Ut dapibus compressa fames primusve quievit
Impetus edendi, placido facundior ore
Lelius ingreditur: «Postquam michi Fata dedere
Hunc tantum vidisse diem, contentus abibo
Quo iam cumque trahent; nec me natum esse pigebit,
Dum tecum vixisse ferar, fortissime rector
Hesperie, cui nostra salus bene creditur uni.
Hoc, fateor, solo mentem spes ultima lusit;
Nam rediens bello magna iam parte peracto,
Cum Massinissam cedentem terga viderem
Teque per adversos tanta virtute tonantem,
'Actum de Hanibale est' tacito cum murmure dixi.
Nunc quibus ille viis aut quonam eruperit astu

[Page 219 LIBER OCTAVUS]

Serus Athlanteo radiabat vertice pulcer
Hesperus et nitido rarissima sidera celo.
Aggere gramineo considit leta iuventus,
Celsior at cuntis Scipio rexque additus illi
Herbosum tenuere thorum. Tum corpora curant
Fessa labore gravi belloque exhausta diurno.
Ut dapibus compressa fames primusve quievit
Impetus edendi, placido facundior ore
Lelius ingreditur: «Postquam michi Fata dedere
Hunc tantum vidisse diem, contentus abibo
Quo iam cumque trahent; nec me natum esse pigebit,
Dum tecum vixisse ferar, fortissime rector
Hesperie, cui nostra salus bene creditur uni.
Hoc, fateor, solo mentem spes ultima lusit;
Nam rediens bello magna iam parte peracto,
Cum Massinissam cedentem terga viderem
Teque per adversos tanta virtute tonantem,
'Actum de Hanibale est' tacito cum murmure dixi.
Nunc quibus ille viis aut quonam eruperit astu

[Page 220 LIBER OCTAVUS]

Obstupeo mirorque fugam; sed notior illis
Est regio, idque hodie multis fortasse salutis
Causa fuit.» Medio abrumpens sermone loquentem
Rex ait: «Iste quidem merito clarissimus omni
Posteritate dies per secula longa feretur,
Nominis Ausonu fuerit dum fama superstes.
Sed, Leli, michi crede, novi moresque animumque:
Hanibal ante dolis victus succumbat an armis
Serijs, incertum est. Unum michi lumen in illo
Centum oculis par est, Argum quem sepe vocare
Bellorum soleo, quia non est fallere cuiquam
Ingenium mentemque viri. Tamen omnia vite
Consilia atque omnem ancipitis discriminis artem
Verterat una dies. Iamque hunc predisse videbar
Et comitem invisio Romam misisse Siphaci.
Sed dum cuncta oculis lustro vigilantibus, ille
Avolat et noto decurrit tramite tutus:
Nec dubium ingentes quin montes stragis et altum
Sanguinis infandi pelagus vel mole vel undis
Crevisset, nisi dilapsos per opaca viarum
Vicine sociis cepissent menibus arces.»
Excipit hunc Scipio: «Vitam quemcumque per omnem
Aut vidi aut legi, fateor, michi parva videntur
Fabula, dum memini Hanibalis. Vidistis, amici,

[Page 221 LIBER OCTAVUS]

Quantus erat, quantaque acies firmaverat arte.
Ipse michi adversus veniebat in agmine primo
Obiciens Penos Italjs, Numidasque rebelles,
Massinissa, tibi, memor hos odioque metuque
In regem pugnare suum; Latiamque cohortem
Ecce ubi constituit, quoniam venisse coactam
Noverat. In frontem stetit Indica belua pugne,
Getulique greges: horum terrore putavit
Romanam turbare aciem, quorum impetus illi
Profuit innumeris bellis. Sed amicio omnem
Hunc nobis Fortuna metum detraxit; eramque
Ipse ego sollicitus quibus hoc eludere monstrum
Artibus aut tolerare feras quo robore possem,
Atque ideo primam rara legione catervam
Implevi, facilis pesti qua transitus esset,
Ut cursu diffusa suo contemptior iret
Innocua feritate ruens. Sed, Iupiter alme,
Quam fortis stetit ille animo, dum fracta videret
Cornua, quam nichil extimuit, quotiensque labante
Restituit virtute aciem interdumque coegit
Spem titubare meam! Solitum iactare profecto,
Mentio clarorum fuerit si forte virorum,
Audi, ipse omnis bello quod tertius evi
Orbe sit in toto; peragitque hoc ordine: primum

[Page 222 LIBER OCTAVUS]

Ponit Alexandrum, Pirrum locat inde secundum,
Et sequitur mox ipse duos. Sed vera fateri
Non livor vetet aut odium: michi maximuo omni
Hanibal ex numero est, Darium nisi forte Porumque
Est vicisse magis quam, quos numerare labor est,
Tot nostros fudisse duces; nisi prestat inermem
Barbariem superasse manu, quam cede cruenta
Romanas stravisse acies. Distantia longe
Acta ducum memoro. Quid? mores moribus equem?
Hinc regem nudare piget: stet tegmine fame
Clarus apud populos! at dignis laudibus acrem
Hinc hostem celebrare vacat. Quis bella subire
Promptior, aut medio quis cautior esse periclo?
Quisve cibi aut somni, quis vini parcior illo est?
Hoc admirari soleo, quod sepe relatum
Est michi: funerei post prima exordia belli,
Solicitem assidue et facinus sub mente profunda
Volventem egregium, nunquam cenasse sedentem.
Iam quid ego armorum curas artemque supremam
Militie, terramve duci clipeumve cubile,
Neglecteque decus vestis studiumque frementum
Cornipedum memorare velim? patientia quanta est
Frigoris atque estus cursusque sitisque famisque!
Quanta ducum miles, quanta est dux militis idem
Spes animis! quod primus eat ruiturus in hostem,

[Page 223 LIBER OCTAVUS]

Ultimus excedat campis. Hec omnia pridem
Novimus experti. Si quid modo pectore in illo
Aut veri aut sancti melior natura locasset,
Optarem nostro genitum natumque sub orbe.
Quis michi ductorem laudet, quem ceca gubernet
Ebrietas, fugienda viro cuicumque, sed altis
Principibus funesta lues? quis sparsa cruore
Convivia et plenis elata cadavera mensis,
Perque estum ancipites argenti in flumine saltus?
Barbaricus cui luxus iners et Persica sortis
Blandimenta nove placeant ac purpura mollis?
Cetera pretereo; sed enim non moribus istis
Hanibal Italiam bello vastasse trilustri
Evaluit.» Sic fatus erat. Tum pauca modeste
Massinissa refert: «Depressor magne tuarum
Atque alienarum mirator maxime rerum,
Si michi das fandi veniam, stat dicere contra.
Noscendi studio fame si credis avite,
Magnus Alexander, nullis non victor in oris,
Orbe peragrato tandem pervenit ad ortus,

[Page 224 LIBER OCTAVUS]

Fortunamque simul clausit cum tempore vite;
Hanibal et spatio brevior victusque cruenta
Est hodie. Ille Asiam tentataque cuncta subegit,
Innumeros domuit populos urbesque ducesque [...]
«Et lupus immensum qui tuto irrupit ovile,
Is timet adversum longe spectasse leonem.
Vicit Alexander populos, rex optime, nosti,
Quos adiit: Graios titulis haud ille paternis
Subtrahat. Ast Asiam quo vicerit inde paratu
Scimus et imbelles Arabes et inertia Bacthra.
At non Arthoas gentes, qua vergere primum
Commoditate loci poterat, non Punica regna,
Non Italos mundique caput, Gallosque et Hiberos
Attingit; hos extra, quid dignum laude videtis
Egregia et tantis titulis tantoque boatu?
Vicisse hunc omnes liceat, fudisse quod usquam est:
Regibus Eois domitis Indoque cruori
Quatuor obiciam Latio confecta potenti
Prelia. Visne gravem et memorandum in secula testem?
Alter Alexander rex Epirensis et huius
Non minor ipse animis et avunculus, Orbe viritim
Diviso, Italiam venit belloque subactus,
Dum latus Ausonia transfixum cerneret hasta,
Hec ait expirans: «Heu quam diversa nepoti

[Page 225 LIBER OCTAVUS]

Et michi bellorum cecidit sors! Ille iocose
Femineum subigit nullo certamine vulgus;
Durior armatis mea me discrimine tanto
Obiecit Fortuna viris'. Cum talibus ergo
Hanibal iste viris tot iam fera bella per annos
Qua virtute gerat nostis; namque illa perennis
Gloria magnifici regis fortunaque semper
Prospera et in finem simili comitata favore
Non nichil externis sicut splendoribus addit,
Omnia sic studio vigili meditantibus aufert
Indicium verique viam: pars altera namque
Fortune latet ambigue, nec noscere promptum est
Quantus in adversis. Brevitas quoque temporis illi
Hoc tribuit, morsque ipsa viro properata, nec ullum
Maius habet Fortuna bonum, quam leta sub uno
Et vitam clausisse die. Si tempus utrique
Indultum excutias, tute fateare necesse est
Hanibal ut plures vincendo exegerit annos;
Quam vivendo alius. Macedum quo vita tyrannum
Tempore destituit, toto quis protinus orbe
Vicerat Hanibalem? si tunc cessisset ad umbras,
Ibat honorato visurus Tartara curru,
Quesito non de Persis Arabisque triumpho.

[Page 226 LIBER OCTAVUS]

Sin rex longeve traxisset fila senecte,
Quis fuerit certus venturo tempore vates,
Num Fortuna senem exciperet, num rara secundis
Forte Fides seros mansisset firma sub annos,
Precipue si, quod fuerat iam sepe minatus
Italiam senior tentasset et Africa bella?
Singula versanti, quoniam nox alta soporis
Admonet, hic illo maior belloque videtur
Clarior, atque hodie plus vere laudis adeptus
Si famam egregiam non dat Fortuna nec aufert,
Quam vincendo alius; licet omnis Grecula circum
Obstrepat et testes inculcet turba libellos.»
Dixerat; astabant intentis auribus omnes.
Miles in his gravior paulumque annosior unus
Incipit: «Haud dubie quem magnum dixeris, ille
Maximus est, nec parva tibi miranda videntur
Nec vulgare aliquid solitum laudare tenemus.
Hoc unum petiisse velim: si tertius ille est,
Quem tandem claro tanta virtute relictum
Scipiade putat esse locum, quove ordine sese
Insereret, si forte acie victricia signa,
Quod procul avertant superi, tenuisset ab ista.»
Doctus ad hec Lelius: «Tu, si quis sidera celi
Dinumerare volens hoc digerat ordine, primum

[Page 227 LIBER OCTAVUS]

Luciferum, post Arthurum gelidumque Boetem,
Hinc alios ignes, Solem fortasse putabis
Preterisse? imo stat per se solus, et inde
Nomen habet. Nec sum ignarus quid callidus ille
Responderet ad hec, acie si victor abisset
Hesterna: Macedum regem Pirrumque secundos
Esse sibi, cuntosque alios quos clara per orbem
Fama duces loquitur. Sed enim se dicere quartum
Noluit erubuitque altis miscere supremum
Sideribusque diem.» Sic ille effatus et omnes
Assensere animis nutuque et murmure leto.
Talibus atque aliis noctem sermonibus illam
Insomnem traxere diu. Iamque Hesperus alto
Mersus erat pelago, mediumque rotunda loquendo
Transierat iam luna polum. Tunc undique passim
Defessi in viridi deponunt aggere membra.
Sic ubi tristis apes celo commisit aperto
Impetus, et magne cedis pluit ether acervos,
Pars victrix repetit sedes procul hoste remoto
Et circa regem coeunt ac murmure plaudunt,
Postremum irriguo dant corpora lassa sopori
Atque omnes pariterque silent pariterque quiescunt.
Vixdum exorta dies iterumque ascendere classem
Lelius et Romam leto rumore iubetur
Solicitosque implere Patres. Iamque equora felix
Nuntius ingrediens Austro dat vela ferenti.
Hic status in castris; at quis Carthagine terror,
Qui dolor aut quenam trepidi nova cura senatus!
Plebs subitis percussa malis pretoria circum

[Page 228 LIBER OCTAVUS]

It Patrum afflictisque iubet succurrere fati
Penorum, et patrie miseram prohibere ruinam.
Illi autem dubii consultant, qualiter olim,
Dum scopulo collisa ratis gemit atque supremum
Naufragium impendit, coeunt atque ultima tandem
Consilia expediunt trepidi sub nocte magistri.
Omnibus una salus visa est exquirere quenam
Mens foret Hanibali, ducis an spectata probati
Virtus sub tanto cecidisset victa periclo,
Staret an adversis animus spesque ulla sub alto
Pectore, et ambigui que sit sententia belli.
Ille diu renuens tandem populique Patrumque
Imperiis obstare nequit. Mestissimus ergo,
Confususque pudore gravi ac merore, latebris
Egreditur, qualis raptio matrona decore,
Que quamvis culpa careat, sibi conscia tanti
Dedecoris, silet ipsa tamen refugitque videri
Exhorretque viri aspectum faciemque suorum.
Ut trepido stetit ille foro, confusa repente
Turba ducem visura suum, quem tempore tanto
Tam procul a patria longiquaque bella gerentem
Audierat, populusque omnis concurrit et ingens
Curia et innumero complentur compita vulgo.
Aspiciensque suos cives generosus et asper

[Page 229 LIBER OCTAVUS]

Spiritus intumuit; tandemque silentia tristi
Fronte monens: «Uno si quidem plus viximus» inquit,
Quam decuit placuitque die - crimenque fatebor
Ipse meum: pridem tacitus me prelia sensi
Aversis tentare deis, sed pulcra per omnes
Gloria precipitem casus fameque libido
Ceca tulit -, testes facio, quos sensimus hostes
Esse, deos: actum quicquid vel arma vel artes
Vel nostre valere manus, nec defuit unquam
Cura operi egregio. Vicerunt numina nostros
Conatus. Cecidi totus, nec iam ulla relictæ est
Spes michi: vos precibus Romanam exposcite pacem.
Consilii hec est summa mei.« Sic fatus in imas
Rursus abijt latebras, celumque videre recusat.
Inde pudor mixtusque dolor, simul ira pavorque
Cum quaterent animum assidue, tutasque negaret
Fama moras hostisque odium, secreta paravit
Effugia occultosque abitus; lucemque per omnem
Multus adesse foro, populo se inferre frequenti;

[Page 230 LIBER OCTAVUS]

Vespere thesauros ad proxima littora mittit
Ingentes, seque ipse, vagus ceu, menibus effert;
Dumque poli medium nox intempesta rotaret
Conscendit puppim tacitus, tum carbasa ventis
Pandit et infauste condemnat litus arene.
Iam procul Italiam pelago spectabat ab alto
Suspirans repetensque sui primordia fati.
Stat regum tentare fidem ferrique quod usquam est,
Et bellum renovare fetum, mundumque procellis
Exagitare aliis. Iam pridem magnus in armis
Rex erat Anthiocus: Sirie iam tractus et omnes
Hellespontiaci fervebant litoris urbes,
Iamque Ephesum belli sedem rex ipse tenebat,
Equore iam classis campisque equitatus apertis;
Dux deerat ceptis. Huc recto tramite proram
Hanibal, huc clavum iubet, huc et carbasa flecti.
Iam Drepanum propere, iam litora nota Panormi
Pretereunt curvosque sinus Zephiroque favente
Vulcanum Liparimque secant, fumumque favillis
Nigrantem horridis geminumque ardere cacumen
Suspiciunt pavidi, fugiuntque iuvantibus undis.
Stat sinus, Italicum latus inter et arva propinque
Trinacrie, solitus spectantes fallere nautas
Eminus, unius ac faciem protendere terre,

[Page 231 LIBER OCTAVUS]

Abstulit id dubium donec longevior usus
Paulatim, nam continuo duo litora tractu
Dixeris herere et geminos se tangere montes,
Quod quondam fecisse ferunt. Huc vela Pelorus
Seu casu seu sponte dabat, namque ille magister
Puppis erat. Timuit fraudem dux callidus et se
Obiectum ratus insidiis, nil tale merentem
Obtruncat: subitoque errorem agnovit et acris
Penituit facti. Siculo tum monte cadaver
Deposuit bustumque super construxit et aram
Addidit ac statuam memorem; nomenque sepulti
Nunc etiam mons ipse tenet semperque tenebit.
Faucibus emergens dubiis ratis impia vasto
Sulcat iter pelago: Cephalon prior obvia surgit
Ac vicina pari spatio contenta lacintus.
Leva brevem dabat inde viam, si fluctibus Isthmos
Cederet ac gemini limes maris alta Chorintus.
Iustius exemplo novus hic fortasse recenti
Supplicium erroris potuit timuisse magister;
Ergo gubernaculum flectit. Iamque equore ab alto
Litoream Mathona vident, ubi forte Philippus
Rex Macedum fuerat, iam lumine captus eodem.

[Page 232 LIBER OCTAVUS]

Contigit hinc animum vidueque iniuria frontis
Et dolor atque Itale admonuit locus ille paludis
Inde maris late scopulos emensus Achei
Volvitur, eximio qua palmite fertilis extat
Angulus atque Euros seu Gnosia prospicit arva
Innumerasque sacro sparsas legit equore terras.
Hinc Ephesum festinus adit regisque furentis
Excitat admotis ardentia pectora flammis.
Utque alias celi ventis urgentibus oras
Occupat interdum nimbus, qui grandine postquam
Hos vastavit agros, illo ciet orbe procellas
Ingeminans longeque tonans, sic pulsus ad ortus
Italiae vastator erat. Quos ille tumultus
Excivit, quantas strages ferus ense parabat,
Si Fortuna foret, metuens id scilicet unum
Dis falsum iurasse suis, nempe omnia fando
Si sequar, excutiar cepto. Labor iste sequentum
Et decus ingeniis: fatiis occurrere Eois
Atque Asiam Libie fratremque adiungere fratri.
Scipio muneribus divum tantoque favore
Fretus, ad extremum invise Carthaginis ardens
Excidium intendit: stat enim quocumque vocantem
Fortunam mens certa sequi, nec mittere tempus
Incassum quod Fata dabant. Victicia signa

[Page 233 LIBER OCTAVUS]

Octavio commissa duci totasque phalanges
Terrestri iubet ire via et sub menia seve
Urbis agi; petit ipse Uticam, quo Lentulus illis
Missus ab Italia magna cum classe diebus
Appulerat. Veteresque novis ubi miscuit alnos,
Iam petit equoreo Penorum tramite portum,
Scilicet ausuros pelago ratus ultima victos,
Si quid adhuc reliqui faceret Fortuna retusis
Viribus aut animis, si spes foret ulla sub armis.
Litoribus cuntis iam formidata subibat
Ostia; iam lituis stridentibus equora circum
Omnia, iam scopuli, iam concava saxa fremebant;
Ipse repercussus confusis vocibus ether
Horrisonum late terrorem in menia iactat.
Frondibus ecce oleae circum redimita virentis
Supplicibusque onerata viris venit obvia puppis
Ac pacem veniamque petens. Nil vocibus illis
Responsum est aliud: firmo sunt litore iussi
Adventum expectare ducis Romanaque castra.
Ipse sub invise classem tamen admovet urbis
Menia et aeras speculatur cominus arces.
Conspicit excelsas solido de marmore turres
Limnibus super astantes ac ferrea claustra
Portarum totis et propugnacula muris,
Admirans Romamque putans vidisse secundam.
Urbs circumfuso vallatur maxima ponto,
Et muris et tuta situ. Nisi salsa parumper

[Page 234 LIBER OCTAVUS]

Angusti a tergo pepulissent litora campi
Insula tota foret. Subter latissima portus
Planities immota iacet faucesque cathenis
Nectuntur validis, crebre stant litore turres.
Ipse oculis metitur opus libratque periculum
Exploratque aditus, ubi pronum prendere terram,
Qua penetret portum, que sit via tuta sub arcem
Invisam; veluti cupiens prosternere rupem
Cultor agri, aut segeti damnosam avellere quercum,
It circum tentatque modos, facilemque ruinam
Cogitat innocuamque aliis campoque sibique.
Iam satis immensam terrore impleverat urbem;
Inde fretum remis, celum clangore tubarum
Intonat et signis resonant crepitantibus aure.
Digrediturque minax. Illum stupefactus euntem
Mercurii collis montique inscriptus Apollo
Prospiciunt plebsque ipsa tuens horrescit ab alto,
Attoniteque gemunt matres ac multa precantur
Anxia sic volucris tentantem prendere nidos
Pastorem aspiciens, trepidis se verberat alis
Multa querens truncoque pavens suspenditur alto
Iamque Uticam appulerat, iunetisque in litore tandem
Agminibus sociis, uno que tempore circum
Duxerat Octavius, Tunetis menia versus
Carpit iter, classemque cavo sub monte recondit.
Non procul inde aberant, subitus cum nuntius hostem
Adventare refert. Siphacis filius ultro,

[Page 235 LIBER OCTAVUS]

Nomine Vermina, sortis casusque paterni
Intempestivus vindex serumque coactis
Auxiliis, aderat, minime spernendus in illo
Venisset si forte die; magnasque trahebat
Nunc equitum peditumque ferox in bella catervas .
Nescius Hanibalis victi. Neve arma capessant
Scipio militibus, vallum ne aut castra revellant
Imperat, aut acies moveant aut signa sequantur.
Recta acie stabant armisque animisque parati
Flectere lora manu, prevertere gressibus hostem;
At celare iubet. Parent, et valle latent
Improvisa acies Vermine occurrit. At ille
Angustis deprensa locis parat arma suosque
Explicat ut licitum est. Concurritur atque cruentum
Bellum oritur cedesque recens gemitusque dolorque;
Atque loco claudente fugam, truncatur ad unum
Tota fere iuvenis acies. Ast ipse fugaci
Raptus equo medios inter delabitur hostes
Solus et adversi petit avia confraga montis.
Infelix! quanto melius sub strage virorum
Casurus miseroque patri, si fata tulissent,
Carcere in Albano comes et Tiburte sepulcro!
Scipio victrices acies predamque trahentes
Innumeram, arma et equos, vestes currusque iugales

[Page 236 LIBER OCTAVUS]

Intextasque auro tunicas cristasque micantes,
Ad ceptum conducit iter; velut obice parvo
Egreditur paulum ripas, mox omnia victor
Obvia prosternit furibundo vertice torrens,
Indignansque moras primo se dirigit alveo.
At postquam passim tota Carthagine victus
Regulus et casus sonuit fortuna recentis,
Extemplo terrore gravi tremuere, minorque
Luctus maioris. renovavit vulnera damni;
Puppe velut fracta, remo cum tristis adhesit
Navita iactaturque vadis, cui litora longe,
Spes fuste exiguo titubat, si forte malignus
Fluctus et hunc rapiat, mortem gemit atque secundum
Naufragium: tanta ex parvis momenta supremum
Tempus habet! Pacem lectos veniamque petitum
Ter denos placet ire viros, quos vultus et etas
Et genus et virtus populo preferret in omni.
Talia per Libiam: belli sed fama peracti
Nondum Romanam serpens penetrarat ad urbem
Solicitosque Patres, Peni quos fama rebellis
Moverat, ac plebem attonitam portenta deorum
Plurima terrebant: medio sol ethere visus
Imminui, sensimque iubar decrevit; et ingens
Contremuit tellus arbustaque multa dehiscens
Sorbuit horrificoque palam subsidit hiatu;
Tybris agens silvas riparum iura furenti
Amne supergressus magnam conterruit urbem
Diluvio insolito, subitumque horrendus in ipso
Monte Palatino descendit saxeus imber.
Ergo Sibillinis aditis responsa petentes
Sacra deis iussi peragunt, summusque sacerdos

[Page 237 LIBER OCTAVUS]

Succintus de more lovem superosque faventes
Iunonisque minacis opem Latoniaque astra
Invocat, et Martem pingui mollire iuvenco
Romani patrem imperii torvamque sororem
Ledeosque parat fratres Furiasque Chaosque
Telluremque deum, nisi falsa est fama, parentem
Et Nimphas matres fluviorum ac Nerea magnum
Nimpharum patrem. Sic religiosus opima
Certatim tepidis altaribus aggerat exta.
Postquam rite minas visum est placasse deorum,
Consul ab urbe novus discedens Claudius Afrum
Litus adire parat. Miserum torquebat inanis
Ambitio: laudem hac tantum reperire putabat
Posse via eternam, si permittente Senatu
Scipiade magno equatum gessisset honorem,
Inque gravi bello partes tenuisset easdem.
Is, populo prorsus licet adversante, Senatum
Flexerat assiduis precibus. Quot sepe repulsis
Ambitus efficitur, quantoque labore pudendus
Constat honos! Victor properabat plebis et equi
Participem se ferre duci. Natura profecto
Erubuit clausitque vias, elementaque pontum
Indignata gravi perturbavere tumultu.
Loretana retro linquebant litora naute

[Page 238 LIBER OCTAVUS]

Securi ventorum et carmina nota canentes;
Applaudente freto, remis frangentibus equor
Undique respondent rostrisque secantibus unde.
Horrida tum subitis consurgunt versa procellis
Equora et Eolio prorumpunt carcere fratres
Indomiti quatiuntque polos terramque fretumque.
Inde repentinis panduntur carbasa ventis
Nequicquam: vario fervere cerula motu,
Huc illuc rapitur classis flatuque rotatur
Quolibet; at nulla spectant navalia proras.
Hinc Aquilo violentus agit frangitque rudentes,
Inde furens Auster perfundit lintea nimbis
Et tumidos lato deducens equore fluctus
Litus in Ausonium frangit. Fastigia mali
Subsidunt pelago. Quotiens in nubila surgit,
Et Tirrena salo spumante cacumina pulsant
At quotiens retro furiosa relabitur unda,
Crescit in immensum Tuscum latus arvaque fundo
Sicca patent nudaque tremunt delphines harena,
Et crebris sonat in scopulis allisa carina.
Nox celum tenebrosa tegit; tum fulgura circum
Seva micant, toto descendunt fulmina celo,
Equor agit montes et torrens unda nigrescit.
Claudius ancipitis permotus ymagine fati
Dirigit tremuitque metu. Nunc improba damnat
Vota sue mentis, tantosque optasse labores
Penitet: armorum mallet vitasse tumultus
Magnanimoque decus proprium titulosque decoros
Scipiade et belli famam liquisse perennem

[Page 239 LIBER OCTAVUS]

Ac mansisse domi et patrio iacuisse sepulcro.
Talia volventem Calabris ex montibus Eurus
Horrifer impellit. Fessam Populonia classem
Prima videt, saxis post hanc spumantibus Ilva,
Corsica post scopulis minitantibus excipit, inde
Sardinie Arthoum latus attingit. Inde frementi
Infelix agitur pelago et crescente procella,
Magna pars classis fluctu superante, fatiscens
In mediis subsedit aquis; pars cautibus atris
Dissiluit, durisque allisit frigida saxa
Corpora nautarum; pars turbine iacta retrorsum
Litus ad Etruscum rediit, solatia busti
Italica tellure petens. At Claudius amens
Et paucae morte ex media rapientibus undis
Vix Calarim tetigere rates. Hic classe novanda
Consulis intentumque animum memoremque periculi
Attonitumque invenit hiems. Non Punica vidit
Litora, non belli rumores territus ullos
Auribus excepit; lapsoque inglorius anno,
Fascibus absumptis rediit privatus in urbem,
Atque fatigata nequicquam classe virisque.
Felicis Romam interea letissima belli
Fama venit. Totam reserantur templa per urbem
Fitque deis immensus honos: solemnia cives
Quaslibet ante aras persolvunt vota frequentes:

[Page 240 LIBER OCTAVUS]

Finibus avulsos hostes, cervicibus asprum
Excessisse iugum, cladem transisse metumque
In caput inque trucidis muros Carthagini; ipsum
Perdomitum bello fontem causamque laborum
Succubuisse ducem; nil iam superesse timendum.
Ambitus hic alter maiori auctore magisque
Exarsit Populumque omnem cunctumque Senatum
Involvit: consul siquidem Cornelius altum
Lentulus imperium Libici discrimine belli
Atque annum nomenque suum illustrare parabat;
Scilicet hoc meditans, seu pax instaret, haberi
Pacis honorate princeps; seu bella manerent,
Perfacilem exhausti fore iam certaminis omnem
Eventum et pregrande decus. Sic ille labori
Incumbens alieno, indignum ardebat honorem
Semine non proprio messem rapturus opimam.
Heu pestis damnosa homini et funesta libido
Nominis, imperio nocuisti sepe Latino!
Hic ego (nam calamum fert impetus atque parumper
Abstrahor incepto) vos, quos Romana loquendo
Externis equare iuvat, percuntor: ubi unquam
Gente pares animi totque adversantibus ulla?
Vos michi nunc populos regesque ducesque potentes
Obicitis; sed cesset amor livorque malignus,
Quis gessit tam magna ducum regumve? nec illis

[Page 241 LIBER OCTAVUS]

Emulus obstrepuit, mediosque irrupit in actus
Invidie conflata lues; non annus agentes
Fortia destituit, vetuitque domesticus hostis
Imperium extendi; non illos castra moventes
Detinuit populus; non sero in bella profecti
Ante diem rediere domum revocante Senatu
Aut equitum prohibente aciem peditumque novari
Aut classem et merito stipendia digna labori.
Consiliis reges moderantur regna trahuntque,
Non ipsi ex aliis pendent aliisve trahuntur
Arbitrius: finem belli et primordia norunt;
Dum libet accipiunt et dum libet arma reponunt,
Liberiore via seque et sua signa ferentes.
Non illos precessor iners reparandaque ferro
Segnities fessos in finem pertulit anni;
Non collega fuit cladis temerarius auctor
Invitas rapiens in aperta pericula turmas;
Non successoris nocuit metus alta moventi,
Gloriaque in preceps tulit et celerare coegit.
Nec michi nunc quisquam referat de nomine litem
Virtutis, vanisque illam seiungat ab umbris,
Aut externa sibi ceu non sua premia tollat.
Credite, cunctarum longe blandissima rerum est
Gloria, nec levibus stimulis agit insita fortes
Egregiosque animos generosaque pectora pulsat.
Qua cui sit dubium quin sollicitudine dempta

[Page 242 LIBER OCTAVUS]

Hoc duce Carthago fuerit sensura supremum
Excidium et. meritam fato caleante ruinam?
Quod questum persepe ferunt post bella reversum
Scipiadam, in cineres casuram a culmine Birsam
Invisasque domos stirpemque genusque deosque
Penorum et nomen, ni ceca Claudius ardens
Ambitione prior, post Lentulus alta ruentis
Ambo humeris dire subiissent menia terre
Consulto tamen has superos servasse nepoti
Reliquias famamque reor nomenque secundum.
Verum ego pervideo quo sim progressus et unde;
Nunc redeo. Postquam Tunetis victor ad arcem
Scipio pervenit, legati tramite recto
Hunc adeunt tristes genibusque trementibus una
Affusi, miseris verbis et supplice vultu
Fortunam erroresque suos rabiemque furentis
Hanibalis patrieque graves sine crimine casus
Deplorant, veniamque petunt. Precluserat aures,
Victorum temerata fides ac Punica fraudis
Exempla abrupteque recens iniuria pacis
Res in consilium perlata est: omnibus idem
Ardor erat: ferro instandum et vindice flamma
Perfidie, ac pacis nullas admittere voces
Cuntorum votis oberat longevus in illa
Obsidione labor perdendaque gloria tante
Summa rei, ducis adventu quem Fama canebat.
At minime ingentes animos fixumque movebant

[Page 243 LIBER OCTAVUS]

Scipiade ingenium ventose nomina Fame.
Altius aspirans celum spectabat et astra
Virtutisque decus nudum. Tamen omnia fidi
Pectora consilii pariter permota severo
Proposito flexere ducem, lacrimisque petitam
Uberibus tandem placuit permittere pacem
Et bellum finire ferum. Sic villicus olim
Nocturnos metuens fures, legit arbore poma
Immatura astu; sic pastor pendula ramis
Hospitia et nidos spoliat pullosque reportat
Implumes properans serpentum avertere pestem.
Postera lux iterum legatos multa precantes
Retulit. Hos Scipio dictis compellat amaris:
«Impia gens, credes tandem tot cladibus ullum
Esse deum celo, qui nostros vindicet actus,
Cui scelus omne odio, cui sint mortalia cure?
Effera gens, infensa bonis, mitescere sero
Incipe, docta malis, rabiemque aliquando nocendi
Exue. Semper erit tibi summa et sola voluptas
Fallere, nec fraudis studium, gens perfida, linques?
Nos equidem, quanquam extremas merebare ruinas,
Parcimus indigne meritasque remittimus iras.
Hactenus ut steteras, stabis nec strata videbis
Menia, nec victor quicquam de finibus aufert.

[Page 244 LIBER OCTAVUS]

Libertas meritis servilia cuncta manebit.
Hanibalem causam belli fontemque furorum
Poscimus: utilius vobis vestreque quieti
Quam nobis, illum abicitis, quo sospite pacem
Nec sperare licet; bellorum semina pectus
Illud habet, tanto que vobis sanguine constant.
Hoc Italas strages, hoc ipso ulciscere mortes,
Gens afflicta, tuas, mundumque deosque per illum
Elusos totiens; geminis hoc insuper uno
Urbibus eternum populisque auferte pavorem.
Nullus ad hec Libicis elephas mitescat in oris,
Aptum animal bellis, et quos domuistis ad unum
Tradite. Quin etiam violatis pacis in umbra
Legatis illata palam convicia dignus
Penset honos. Capte redeant hoc litore naves.
Cetera convenient facile, et sub legibus isdem
Quas olim edixi, cum me subnomine pacis
Ludere venistis; nec nos fortuna levabit
Blanda, nec asperior franget vos. Ista referte
Patribus ac populo; et si semper fallere dulce est,
Fortunam tentate iterum.» Sic ille paventes
Affatus.
Urbe miser trepida populo variante tumultus
Exoritur, discorsque diu sententia. Tandem
Omnia suscipiunt tristes: sic Fata iubebant
Ultima; condensis volucris ceu vepribus herens
Accipitrem super astantem videt anxia, nec se
Ausa movere loco, patitur laqueumque manumque
Aucupis impendens tanti est differre periculum.

[Page 245 LIBER OCTAVUS]

Altera Romuleam legatio tendit ad urbem
Penorum; princeps noti cognominis Hedus
Hasdrubal infestusque armis et pacis amator,
Vir vita senioque gravis facieque verendus
Annosa, Hanibalis multum fautoribus impar.
Tres secum comites Itali venere secuti
Romani ducis imperium. Sed Lentulus, eger
Ambitione sua, legatos arcuit urbe;
Nam belli cupidus consul fugiebat honestum
Pacis iter; donec victo molimine tandem
Ede sacra Bellona Patres hostesque recepit.
Postquam legati pleno introiere Senatu
Longevi multa cum maiestate silentes,
Canitiesque graves vultus et colla reflexis
Crinibus exornans miro squalore refulsit,
Cunctorum movere animos. Nunc pacis amicos
Venisse affirmant animisque et vocibus illam
Orantes; nunc vera peti. Tunc Hasdrubal Hedus
Incipit: «Erratis veniam si numina nunquam
Exorata negant, spes me tenet optima, Patres
Conscripti, superis quos Fama potentibus equat,
Et pietate pares. Fateor, michi fessa senectus
Iam pridem attulerat longe fastidia vite,
Precipue postquam egregium nova bella petentem

[Page 246 LIBER OCTAVUS]

Conspexi iuvenem. Timui, casusque futuros
Ante diu agnovi; lingue sed forte peperci
Aut tacui metuens. Sed enim me senior etas
Fecerat audacem. Testis michi Iupiter esto
Celicoleque alii, testis michi maxima quondam
Carthago: huc etiam solitam transcendere famam
Auguror, infestus studiis iuvenilibus atque
Consiliis quotiens fuerim quotiensque periclis
Obtulerim mortique caput. Sanctissimus Hanno
Et comes et testis superest, quem - parcat Hamilcar -
Africa terra tulit nulli ratione secundum.
Cum primum puer ille ferox Hispana gerentem
Bella patrem blandis conatus flectere verbis
Ut secum perferret eum, iuratus ad aras
Constitit, heu monstrum horrendum, nos multa vicissim
Contulimus; tunc ancipitem trepidare favillam
Cepimus: at veniam dedimus puerilibus annis.
Sed raptō genitore - utinam quem Fata tulissent
Maternum dum pondus erat funestaque mundo
Sarcina! - precepti puer hic memor ire parabat
Hesperiam iam dira tumens. Vesana favebant
Ingenia, atque animos laudabat turba paternos,
In puero vultus mirata et verba sepulti.

[Page 247 LIBER OCTAVUS]

Obstitimus tunc ambo palam, nec profuit; ivit
Assuevitque malo imperio et feralibus armis;
Et magnam tenui flammam accendente favilla,
Quanta per Ausonium ruerint incendia mundum
Vidistis. Nunc nos incendia nostra videmus,
Inque suas sedes tandem vaga flamma reversa est.
Vix michi danda fides fuerit, sed numina iuro
Conscia: non alio vestras me pectore clades
Ingemuisse olim, quam nostre vulnera gentis
Nunc lugeo; quoniam semper rectissimus ordo
Hic michi visus erat, seriesque immota malorum
Ex Latio in Libiam, vosque ut fera flamma relinquens,
Nos peteret nostrasque domos. Ignoscite, Patres,
Funestum memorare diem, cui sanguine multo
Reddidimus modo nempe parem: quo tempore cladis
Cannensis cupidam complexit nuntius urbem,
Publica letitiae duo nos spectacula soli
Voce parum fausta et mesto fedavimus ore.
Tunc quoque magnanimus que post mala sensimus, Hanno
Vaticinatus erat. Sed fata inimica trahebant
Infortunatam sub digna piacula plebem;
Iam miseras monitis Fortuna salubribus aures
Clauserat atque oculos velo fallente tegebat.
Parcite, Romani: Deus et Fortuna priores
Eripuere animos, quod vis humana nequibat.
At pudet incusare deos. Erravimus omnes
Culpaque cunctorum fuerit; sed vera fatebor,
Crimine turba caret: malesani pectoris ardor
Ac furor ille fuit dureque potentia Sortis.
Namque ego, me rigidum quanquam vocet atque severum,
Absolvo populum; paucos sed crimine vero

[Page 248 LIBER OCTAVUS]

Condemno, paucosque dolus me iudice nectit
Grandiloquos tumidosque animis, qui gesta suorum
In populum iactare solent, statuasque ruentes
Ostentare situ, reliquorum carpere verbis
Omnia, seque duces vulgo prestare furenti
Nec pudet adversus primordia vestra iocari,
Alpinos habuisse patres, populumque vocare
Pastorum! non improprie; nam iudice Marte
Hactenus indomitos reges et bella professos
Ut totidem tractatis oves, populique videntur
In pavidos abiisse greges. Sat cognita mundo
Sunt generis elementa novi et Mavortis origo,
Quem factis verum esse patrem et virtute probatis.
Nunc ubi turba nocens, latebris quibus abdita torpet
Degeneri vallante metu? Cur magna locuti
Non redeunt, miseros et hiantem fallere plebem
Pollicitis? utinam veniant patriamque revisant,
Ut liceat sontes meritis innectere vinclis
Et iuvenes raptare senem. Non letior amplo
Scipio conscendet Capitolia vestra triumpho,
Quam nostri scelerata ducis compressa cathenis
Huc traheret mea colla manus, summumque putarem
Me patrie infando duxisse ex hoste tropheum.
Nec minus Hasdrubalem, si quid michi creditur, odit
Perfidus ille animo, quam quos sibi predicat hostes;
Nec magis horreret vestros precedere currus,
Iudicio quam stare meo. Verum ipse per umbras
Effugit noetis medio, nec cernere vultus
Sustinuit nostros, causam quibus esse malorum
Se norat: patriam timuit spectare ruentem.
Ergo abiit tacitus lesa contentus ab urbe
Exilium peperisse sibi: decreta suorum
Nempe nocens pavet atque iras vultusque manusque.

[Page 249 LIBER OCTAVUS]

Et merito crucibus penderet victima tristis
Ille modo volucres pascens informe cadaver,
Piscibus aut pelagi medias effusus in undas
Esca foret, canibus dignus cibus ille marinis,
Aut aliquid monstri Libici censura rigoris
In caput id meritum studio certante novasset.
Denique non frustra vobis foret ille petitus
Debitus ambobus populis et debitus Orbi;
Ipse ego vel vivum vel frusta cruenta dedissem
Semsumque caput. Vobis hinc nostra voluntas
Sit satis, oramus: concors nam iussa libensque
Cetera Penorum complectitur omnia vulgus,
Que vestro placuere duci. Spectate tabellas:
Singula conveniunt. Pulcra est vindicta precanti
Parcere prostrato. Nulla est victoria maior
Quam vicisse animum. Nam felicissimus ille est
Qui se felicem vultuque animoque modesto
Agnovit, tenuitque modum; quod forte videtur
Difficile insuetis, stimulis quod gaudia tangunt
Parva repentinis animos nec frena regentes
Precipitant. At perpetuis satiata triumphis
Pectora sunt vobis, parcendi summa voluptas;
Nec minus imperium venia quam fortibus armis
Romuleum auxistis. Vestre pietatis egentes
Nos sumus, et veniam positis exposcimus armis.
Parcite supplicibus: satis est potuisse nocere!
Magna sumus vobis eternum gloria victi,
Maxima servati. Quod si vos forte merentum

[Page 250 LIBER OCTAVUS]

Pena iuvat iustusque dolor, nisi fallor abunde est
Quod memores statuere dei quodque intulit ingens
Scipio. Si quid adhuc superest, ignoscite victis
Victores: fuerit vobis pars ultima magne
Vindicte affusum hic vitam veniamque precantem
Hasdrubalem vidisse senem.» Sic ille locutus
Continuit tacitum veneranda fronte dolorem.
At comites passim proiacti in limine, verbis
Flebilibus tenuere Patres, lacrimisque Senatum
Implevere suis; nati ceu funus acerbum
Stat pater aspiciens, lacrimas nec fundit aniles,
At luget interius; genitrix resoluta capillos
Mesta iacet tunditque genas gemituque madescens
Ethera femineis vacuum mugitibus implet.
Ceperat auditis iam mitior ira Senatus
Inflecti et sensim lenito pectore iustas
Exaudire preces. Tum vero ex Patribus unus
Perfidie infensus Penorum: «Dicite per quos
Subsistet pax ista deos fedusque secundum;
Nam primos spreveritis» ait. Tunc fronte modesta
Hasdrubal assurgit paulum, «Perque» inquit «eosdem
Periuris adeo infestos iurabimus istam
Pacem alia servare fide.» Vox illa querelis
Imposuit finem, vultusque animosque serenans
Ac responsa Patrum. Pacem sanxere frequentes.

[Page 251 LIBER OCTAVUS]

Hasdrubal hic iterum: «Di vobis iusta rependant
Premia, Romani, nostro qui digna furori
Supplitalia aufertis meritasque remittitis iras.
Nunc ego, nam veteres non amplius alloquor hostes,
Sed dominos sociosque novos, hoc deprecor unum:
Nos vestre cupidos admittite menibus urbis
Captivosque videre date et cognoscere cives.
Sat michi longarum solacia magna viarum
Hec fuerint, serique decus mercesque laboris,
Quodque libens longinqua petam super equora, Romam
Et mundi vidisse caput.» Quodcumque petebat
Permissum, et magnam admirans ingressus in urbem est.
Non aliter stupuit, nisi falsa est fabula, celum
Ingrediens viridi subito translatus ab Yda
Laomedonteus puer, ut vaga sidera circum
Hesit et Iliacas despexit ab ethere silvas.
Appia marmoreo suscepit limine porta
Prima viros; magno mox obvia menia giro
Pallantea vident, quo strueta est regia monte
Evandri primusque nove locus inclitus urbis;
Hic elementa notis impressa, hic Archados alme
Divinum ingenium et miracula maxima rerum
Monstrator docet ipse vie librosque repertos
Fatidice Carmentis opus, quantumque Latinis
Contulit ingenus mulier veneranda per evum.
Celius ad dextram remanet, fastigia leva
Collis Aventini, validasque in rupibus arces
Suspiciunt antrumque vident. Hinc fabula Caci
Herculeusque labor placido sermone morantes
Detinuit loteque boves in gurgite Tusco.
Hic quoque Subliciu pontis pila discolor acris

[Page 252 LIBER OCTAVUS]

Coclitis admonuit, statuaque insignis equestri
Ille locus tenuit fixos in virgine torva.
Hinc sedem Solis mirantur et aurea templa
Tellurisque domum, Capitoliaque alta paventes
Ascendunt ipsumque putant contingere celum.
Hic hominis caput inventum fodientibus alte
Audivere, prius patrie portenta coacti
Et bubalum damnare suum subigendaque turpi
Colla iugo et duri presagia certa laboris.
Hic cellam videre Iovis, qua ditior usquam
Nulla fuit, censumque alta sub rupe repostum,
Liminaque innumeris iam tunc calcata triumphis
Et niveos currus et rapta ex hostibus arma,
Aurea magnorum nec non diademata regum
Sceptraque et armillas et dempta monilia collo
Gemmatisque frenos sellasque ex ordine eburnas.
Hic clipeos fractasque rates ac Punica signa
Et phaleras novere suas; tacitusque per omnes
Luctus iit veteris referens vestigia belli.
Tum volucris per templa vagos srgentea paulum
Occupat incursu Gallorum et voce canora.
Procedunt, fortesque viros habituque verendas
Matronas amplasque domos variisque gravatos
Bellorum exuviis arcus et crebra videntes

[Page 253 LIBER OCTAVUS]

Signa triumphorum solidoque in marmore pugnas
Atque sepulcrorum pompas. Monstrantur aquarum
Sub-terram celoque vie. Iam valle Suburre
Cesaream videre domum, cui summa potestas
Debita, cui rerum princeps. Hinc valle relictas
Esquilias fessi dictumque a vimine collem,
Inde Quirinalem superato vertice montem
Transierant, nudoque duos astare gigantes
Corpore conspiciunt - en quot certamina fame! -
Praxitelis opus Phidieque insigne supremi.
Scipiadum hic latis excelsa palatia muris
Atque arces tremuere feras et cognita bello
Signa nimis Libie nomenque genusque superbum.
Hinc leva flexere viam. Flaminia iam tunc
Porta vocabatur, que Tusculum respicit orbem.
Martius hac reduces vicino flumine campus
Excipit. Hic longo traducens ordine rerum
Planities sine fine patet: quis fascibus altis
Primus honos, quonam pectus matrona pudicum
Vulnere traiecit, cui sit commissa virorum
Libertas et qua natos ferus ille securi
Percutit; ac pulsos violata ex urbe tyrannos
Accipiunt, et cuncta notant. Levaque Minerve
Amplaque cunctorum monstrantur templa deorum,

[Page 254 LIBER OCTAVUS]

Venture ad meliora domus. Iam Tybridis alti
Gurgite transmisso, dextre super aggere ripe
Etruscum tetigere latus: duetorque viarum
Romuleum immensa designat mole sepulcrum,
Progrediturque loquens quo ductus ad astra Quirinus
Turbine transierit, qua tempestate Senatum
Obruerit trepidum, metuensque ut palluerit sol;
Et Proculi visum memorat Capreamque paludem;
At crimen silet ille Patrum. Iam flumina preter
Descendunt, collemque vident ubi regia Iani
Prisca fuit, iuxtaque domus Saturnia quondam:
Ausonie hic regum et Latie primordia gentis
Ultima condiscunt et nomina clara virorum.
Hic Italus prior eterni rex nominis auctor
Italie Picusque comes stirpsque omnis avorum
Narratur, populique novi monstratur asilum.
Inferius longi tenuit certaminis illos
Historia et Clusio redeuntes robore reges
Castraque Porsenne, utque incumbens Scevola flammis
Supplitia erranti infligat non debita dextre.
Inde Licaonia gemino brevis insula ponte
Pervia transitur. Poterat vix ulla relatis
Esse fides monstris, tantas quod flumine moles
Regia preda olim populo spargente dedisset.
Iam campana iterum leve confinia ripe
Caleabant, Fabiasque domos miserandaque tanti
Funera discebant generis Cremeramque nocentem.
Ut Capitolino redeuntes vertice tandem
Defessum tenuere gradum, tum protinus ingens
Visa revolventes stupor arripit. Inde sedentes
Attoniti siluere diu. Mox facta videndi
Copia captivos. Stabant horrentia longo

[Page 255 LIBER OCTAVUS]

Agmina mesta situ pallentiaque ora tuebant
Nudaque perplexis onerabat terga capillis
Cesaries incompta diu squalorque tegebat
Luridus effigiem tristemque ferebat odorem.
Ferre vincla gradum lento suspendere tractu
Cogebant, maniceque graves complexibus illos
Carorum vetuere frui. Tum verba vicissim
Dulcia permiscunt, sed perstrepat ere cathenis
Redditus excussis stridor lacrimaeque per ora
Egregia pietate fluunt. Que fata, quis urbis
Sit status inquirunt patrie, que numina victos
Respiciant. Velut infernis ubi Manibus olim
Umbra recens nostroque ruens descendit ab orbe
Supplitiis onerata suis, illam anxia circum
Agmina funduntur, nova quidnam nuntiet hospes:
Hec nati petit eventus? ast illa relicte
Coniugis explorat vitam seniumve parentum;
Hec de fratre gemens, aut dulci inquirat amico;
Publica cura omnes supero quis vultus in orbe
Una tenet; quis sceptrum regat, quis flectat habenas
Imperii, quid bellorum quantumne quietis;
Oraque sollicitis exanguia rictibus hiscunt
Noscendi studio; sic carceris hispida turba
Hospitibus instare novis et querere multa.
Postquam ignis erat lacrimis, petit ipse suorum
Ut redimenda darent aliquot modo corpora blandus
Hasdrubal. Ast illi, victores nulla negare
Munera qui nossent, scriptis que nomina vellet

[Page 256 LIBER OCTAVUS]

Edere precipiunt. Lectos dedit ille ducentos,
Quos posito squalore pius facilisque Senatus
In Libiam perferre iubet, si federa pacis
Firma forent, nullis pretiis, pro munere solo
Reddendos patrie. Cuntis sic rite peractis,
Hasdrubal invise quondam, nunc menia care
Urbis amica retro rediens hac voce salutat:
«Urbs accepta deis, caput Orbis et unica mundi
Gloria, terra ferax, clarorum sola virorum
O patria armipotens, divum domus, optima rerum,
Roma, vale! iam letus eam quocumque vocabunt
Fata senem. Vidi quantum visurus in orbe
Hoc fueram.» Dixit: tum Tybridis ostia linquens
Navigat in patriam, victor, captivaque secum
Agmina mittuntur. Liceat terrestria celo
Equare, eternis mortalia, maxima parvis:
Sic prope descendens celo sua vincla resolvit
Captivis antiqua potens et Tartara fregit
Voce Deus secum in patriam miseranda reducens
Agmina et exhaustas longis cruciatibus umbras.
Scipio pacifico redeuntem suscipit ore.
Pax populis ducibusque placet, fedusque feritur
Ante aras testesque deos, ceseque litantur
Terga suis dextreque ducum iunguntur inermes.
Rursus in Italiam reditum et firmante Senatu
Acta ducis, pax in libros relata vetusto
More patrum, legesque date iurataque verba.
Scipio longevo gaudens posuisse labori
Iam finem, reditumque parans, in premia totus

[Page 257 LIBER OCTAVUS]

Vertitur, ac laudes et dona ingentia solvit
Militibus. Cirtham Siphacisque omnia regit
Donat et emeritum regni confinibus ultro
Ampliat immensis; victos ex federe damnat
Reddere res regi socio pactumque tributum
Supplicia et iustas vario discrimine penas,
Mitius in servos egit: servile putavit
Esse fugam, non nosse fidem. Quicumque repertus
Liber militie desertor, protinus ille est
Supplicio extremo affectus: qui iura fidemque
Tempore tam dubio iurataque liquerit arma,
Romanos crucibus rigidus dedit, atque Latinis
Abscidit merita trepidantia colla securi.
His actis, classem solvit comitante senatu
Extremum in litus Penorum et supplice turba
Victorem mirante suum; quos ille benigne
Digrediens dictis postremum affatur amicis:
«Vivite contenti proprio, memoresque deorum
Vivite, nec cecos iterum Furor invidus arma
Induat. Imperium antiquis stat finibus amplum
Et leges patria cum libertate relicte.
Gloria sit quamquam latum imperitare per orbem,
Tutius est parere bonis: michi credite, vobis
In longum quesita quies; nos dura laborum
Sarcina sollicitos ullo sine fine tenebit.
Hostis erit quicumque usquam nudaverit ensem,
Qui nova bella manu, bellorum aut verba movebit.
Cura laborque gravis scelerum censura per orbem;
At vobis tranquilla salus sine litibus ullis:
Presidium in nobis, nisi temnit, omne paratum

[Page 258 LIBER OCTAVUS]

Semper erit. Penos inter nostrumque senatum
Sponsor ego. Placidam tandem condiscite vitam:
Sumite placatas mentes, deponite ferrum
Ex animis; tales tanto nisi turbine frustra
Bis docuit Fortuna viros. Dimittite tandem
Equoreas tentare vias: discrimina quanta
Precidam, quantumque mali quantumque laborum!
Exuram classem, que vos per cunta furentes
Litora raptabat, que vobis prima malorum
Materiam dedit Ausoniisque incumbere regnis
Compulit ac timidos docuit transcendere fluctus.
Hec vestris fortasse oculis spectacula dira
Si fuerint, cohibete animos, membrumque putate
Abscindi vite infestum. Satis ampla tenetis
Regnorum spatia et secti confinia mundi.
Sat terris errare licet. Funesta voluptas
Curarum est homini: statui succurrite vestro;
Consulite et nobis, curamque auferte metumque
Hanibalis, rabiemque suam sibi linquite soli.
Si quid erit dubii quod publica fata monebunt,
Hos audite senes.» Dixit dextrasque prehendit
Illorum: ambo autem deflexis genibus una
Ante ducis cecidere pedes, hinc maximus Hanno,
Hasdrubal hinc Hedus. Tota iam classe soluta,

[Page 259 LIBER OCTAVUS]

Scipio provectus paulum subsistit et omnes
Imperat hostiles flammis absumere puppes.
Non alias tante; pelago fulsere faville
Aut Thetis extimuit late torrentibus undis
Defectum, non dum currus optata paterni
Lora puer rapuit Phebeus et ethera flammis
Accendit mundumque vagis. Si secula retro
Omnia percurris, sola hec incendia sensit
Neptunus metuenda sibi: non Punica quondam
Romanis facibus bello consumpta priore
Spartanisque prius, non Attica litore classis
Usta Syracusio tantas dedit equore flammis.
Torpuerant miseri cives sua damna gementes,
Haud aliter quam si subito predulcia cuntis,
Coniugia et nati atque arces et templa deorum
Ipsaque Carthago flammis arderet in illis.

[Page 261 LIBER NONUS]

Scipio provectus pelago Romanaque classis
Iam placidum sultabat iter. Non rauca procellis
Equora fervebant; ventisque silentibus undas
Victorem sensisse putes. Tranquillior illis
Vultus erat, celo facies composita sereno.
Sic hostile fretum, sic cunta elementa videres
Obsequio mulcere ducem. Iam litora longe
Africa linquebant alacres et bella canentes
Ibant ac valido frangebant remige fluetus.
Puppe ducis media tacitus meditansque sedebat
Ennius, assiduus rerum testisque comesque;
Scipio quem tandem aggreditur verbisque benignis
Excitat incipiens: «Nunquamne silentia rumpes,
O michi multorum solamen dulce laborum?
Fare, precor; nam perpetuis tabentia curis
Pectora nostra vides. Placido sermone levare
Illa soles; faciesque modo, tantum ora resolve,
Si tibi nascenti, quo polles, summus Apollo
Ingenium celeste dedit, si turba dearum
Castalio infantem demersum gurgite lavit
Ex Elicone sacro, collesque eduxit in altos,
Et calamum et vocem tribuit mentemque poete.»

[Page 262 LIBER NONUS]

Ennius auditis caput extulit atque ita fatur:
«O flos Italiae, iuvenis, stirpisque deorum
Certa fides, quid nunc nostro placet ore moveri,
Quidve iubes? Equidem tacito modo pectore mecum
Volvebam quod nulla ferent iam secula maius
Eximie virtutis opus, quam nostra quod etas
Leta videt, nullusque unquam sub mente movebit
Grande aliquid, cui non, magnas spes inter, honestum
Nomen in ore sonet, qui non venturus ad actum
Scipiade meminisse velit, pro munere vultus
Non cupiat vidisse tuos. Maiorque sepulcri
Post cineres te fama manet. Mortalia Livor
Carpit enim; at Mors Invidiam consumit et arcet
Ac procul a bustis abigit. Tua gloria pridem
Vicerat hanc pestem, iamque altas tuta per auras
Fugit humum morbosque hominum moresque malignos,
Seque parem tulit alma deis. Tamen ecce supremum
Incrementa diem fame tibi multa daturum
Promisi expertus; quoque ipse a morte recedes
Longius, hoc maior meritum te fama sequetur.
Tempore crescet honos perque ultima secula mundi
Clarus eris. Virtus quoniam non altius ibit:
Descensus vereor. Sed nostra peritia fandi
Nondum propositam valuit contingere metam,
Nuper ab exiguis radicibus orta, nec ante
Cognita per Latium, Argolicis contenta colonis.
Hoc igitur mecum indignans sub mente movebam,
Precones meritos tua quod notissima virtus
Non habitura foret. Macedum rex magnus amici

[Page 263 LIBER NONUS]

Forte videns saxum Eacide titulosque sepulcri,
'Fortunate' inquit 'iuvenis, cui nominis illum
Preconem reperire fuit!' Non parva profecto
Est claris fortuna viris habuisse poetam
Altisonis qui carminibus cumulare decorem
Virtutis queat egregie monimentaue laudum.
At tibi, summe ducum, claro quo nullus Homero est
Dignior, in reliquis blanda inque hoc durior uno
Me solum Fortuna dedit. Currentibus annis
Nascetur forsán digno qui carmine celo
Efferat emeritas laudes et fortia facta
Et cui mellifluo melius resonantia plectro
Calliope det fila lire vocemque sonoram.»
«Parce, precor, verbis: tibi non, me iudice, vates
Meonius nec iure tibi preponitur altus
Euripides aut quos claro cognomine Grai
Concelebrant. Alio nolim me carmine dici,
Si dicendus ero. Quin quod te poscimus» inquit
Scipio «prosequere; et que sint permissa poetis,
Famoseque rei certos agnoscere fines
Te liceat monstrante michi: quid laurea signet
Tam ducibus claris quam vatibus addita sacris.
Neve tibi indignus videar cui talia forte
Narrentur, nobis animum dulcedine quadam
Pulcra movent, et continuis hoc pectus ab armis
Dulcia concussum placide capit otia lingue.»

[Page 264 LIBER NONUS]

Ille autem «Nulla est, fateor, tam dura feroxque
Mens» ait «alme ducum, cui non sit pulcra voluptas
Interdum curas inter viteque labores
Pyrios audisse modos dulcesque dearum
Irrepsisse choros. Sed enim hec precordia nunquam
A Musis aversa reor. Non talibus astris
Tam magnum genuisse virum Natura videtur.
Errasset, si cui dederat cupidissima fame
Pectora, Musarum non ingessisset amorem.
Quisquis enim se magna videt gessisse, necesse est
Diligat eternos vates et carmina sacra.
At nunc quod nostro poscis sermone doceri,
Accipe quam brevibus. Non illa licentia vatum est
Quam multis placuisse palam est.
Scripturum iecisse prius firmissima veri
Fundamenta decet, quibus inde innixus amena
Et varia sub nube potest abscondere sese,
Lectori longum cumulans placidumque laborem,
Quesitu asperior quo sit sententia, verum
Dulcior inventu. Quicquid labor historiarum est
Quicquid virtutum cultus documentaque vite,
Nature studium quicquid, licuisse poetis
Crede: sub ignoto tamen ut celentur amictu,
Nuda alibi, et tenui frustrentur lumina velo,
Interdumque palam veniant, fugiantque vicissim.
Qui fingit quodcumque refert, non ille poete
Nomine censendus, nec vatis honore, sed uno
Nomine mendacis. Potes hinc perpendere quicquid
Scire petis: nostri que sit mensura laboris,
Et latos fines, et quanta licentia nobis.
Laurea restat adhuc: cuius dignare parumper

[Page 265 LIBER NONUS]

Participes nos esse tibi. Si gloria bello,
Nec minus ingenio constat, patiere virenti
Fronde duces vatesque simul sacra tempora cingant.
Immortale decus viror immortalis utrisque
Indicat et longe promittit tempora vite.
Hinc deus ingenii lauros amat almus Apollo,
Pyridum solitus cithara modulante choreas
Incola Cirreo totiens duxisse sub antro.
Preterea hanc frondem rapido non fulmine vexat
Iupiter ex cuntis, talemque meretur honorem
Laurus: ab ethereo tanta est clementia rege.
Iam fame quod fulmen erit, nisi sola vetustas
Omnia prosternens? Hunc gloria nostra pavorem
Non habet, atque ideo spernentis fulmina frondis
Serta gerit sanctoque legit de stipite ramos.»
Dixerat. At Scipio subridens: «Omnia mulcent;
Sed ledi brevitate tua; et dum dulcius inter
Ista sonant, medio sitientes calle relinquis.
Ergo age! nam nullum iam litus cernitur, et sol

[Page 266 LIBER NONUS]

Transivit celi medium. Tu dulcia prome
Verba, quibus mens alma scatet, placidoque volentes
Et longo sermone feras, partemque diei
Et partes pelagi minuens.» Tunc ille coactus
Incipit - hic omnes tenuerunt murmura naute
Et comites siluere ducis -: «Vestigia Fame
Rara sequens, quantum licuit per secula retro
Omnia pervigili studio vagus ipse cucurri,
Donec ad extremas anima rapiente tenebras
Perventum primosque viros, quos Fama perenni
Fessa via longe ignotos post terga reliquit.
Hic quisquis merito fulgens fuit obuius, illum
Amplexu tenuisse animi michi gloria summa est
Inque locum cari semper coluisse parentis.
Precipue illustres calamo florente poetas
Admisi atque ima cordis sub parte locavi.
Milibus ex tantis unus michi summus Homerus,
Unus habet quod suspiciam, quod mirer amemque.
Ille michi e celo veniens tam sepe videtur,
Ut stupeam potuisse hominem sic alta tenere,
Astrorum sic nosse vias, sic climata terre!
Qui licet ante novos reges et tempora Rome
Floruerit, tamen hoc in tempus mente reduxi
Presentemque animo ficta sub ymagine feci.

[Page 267 LIBER NONUS]

Hoc sine nulla dies abiit, nox nulla sine illo.
Ille breves cenas in longum traxit, et idem
Nunc longam breuiare viam, nunc tramite plano
Edocuit rigidi transire cacumina montis:
Denique quicquid agens, nullo discrimine secum
Sopitus vigilansque fui, noctemque diemque.
Hic michi nunc etiam dubii sub tempore belli
Affuit in somnis. Quis somnum dixerit illum?
Pervigil astabam. Fracta nam pace sub armis
Omnia fervebant; seroque in castra reversus
Contigeras animum. lubeas si vera fateri,
Non timui; tamen in dubio spes fessa pependit
Usque sub occasum solis. Tum maxima pernox
Cura animum tenuit, quid secum postera ferret
Tot motus clausura dies. Hic nocte sub alta
Aspicio adventare senem, quem rara tegebant
Frusta toge et canis immixta et squalida barba.
Sedibus exierant oculi. Cava frontis ymago
Horrorem inculta cum maiestate ferebat.
Dirigui. Tunc ille manu similisque videnti
Occupat ancipitem Graioque hec more profatur:
'Salve, care michi Latie telluris amice
Unice! quodque diu votis animoque petisti,
Aspice qualis erat quondam dum vixit Homerus.
Huc ego vix tandem reserato carcere Ditis
Emersi, tacite perrumpens viscera terre'.
Procubui voluique pedes contingere pronus:
Umbra fuit nudeque heserunt oscula terre.

[Page 268 LIBER NONUS]

'Surge' ait 'et mecum ex equo, nam dignus es, ultro
Congredere et, dum tempus habes, tam sepe negato
Colloquio satiare meo'. Tum protinus ardens
Exsurgo 'Gentisque ingens o gloria' dixi
'Argolice summumque decus, quis talia tanto
Supplitia inflixi? Sacre quis lumina frontis
Natureque duces rapuit, tantumque nocere
Sustinuit mundo? Non hic michi creditus olim:
Lincea quin acies animo occursabat amanti
Visque oculis immensa tuis. Quos Grecia portus
Dives habet gemino late circumflua ponto;
Quos colles, que rura colit, que vallibus imis
Antra tenet, quenam frondosa cacumina silvis
Aut pelago scopulos, quos non michi lumine certo
Monstraris? Cernenda aliis longinqua dedisti,
Ipse propinqua videns minime? Miracula menti
Quanta mee! Egeo diffusas ecce profundo
Cicladas hinc numero; video quot litore flexus
Hellespontiaci: tu me nequis ipse tueri,
Ostendens tam multa michi!' Tum suscipit ille:
'Vera quidem memoras; sed non miranda. Quid ergo?
Qui michi corporeos Deus abstulit, ille nequibat
Restituisse alios quibus hec archana viderem?

[Page 269 LIBER NONUS]

Desine iussa Dei solitis onerare querelis,
Mortalis! Namque ista hominum stultissima lis est.
Iusta facit quecumque facit. Sed noscere cunta
Vestra nequit gravitas sub opaci carceris umbra.
Quam multis nocuere oculi visusque vagari
Compulit et cepto forsan semovit honesto!
Hinc ea sponte quidem, gravis ut nocituraque multis,
Sarcina deposita est. Quin hinc modo pergimus ultra?
Tu cecum ne sperne ducem. Fortasse videbis
Multa animo placitura tuo. Nec cura futuri
Solicitet casus. Quoniam lux crastina campos
Sanguine Penorum Latio victore rigabit'.
Prosequor augurio letus. [...]
Hic ego - nam longe clausa sub valle sedentem
Aspexi iuvenem -: 'Dux o carissime, quisnam est,
Quem video teneras inter consistere lauros
Et viridante comas meditantem incingere ramo?
Nescio quid, nisi fallor, enim sub pectore versat
Egregiumque altumque nimis'. 'Non falleris' inquit:
'Agnosco iuvenem sera de gente nepotum,
Quem regio Italie, quemve ultima proferet etas.

[Page 270 LIBER NONUS]

Hunc tibi Tusca dabit latis Florentia muris
Romulea radice oriens, urbs inclita quondam,
Nunc nichil. Utve queas ortus confinia nosse,
Divitis egregius muros interluet urbis
Arnus in Ausonie descendens litora Pise.
Ille diu profugas revocabit carmine Musas
Tempus in extremum, veteresque Elicone Sorores
Restituet, vario quamvis agitante tumultu;
Francisco cui nomen erit; qui grandia facta,
Vidisti que cunta oculis, ceu corpus, in utrum
Colliget: Hispanas acies Libieque labores
Scipiadamque tuum: titulusque poematis illi
AFRICA. Quin etiam ingenii fiducia quanta,
Quantus aget laudum stimulus! seroque triumpho
Hic tandem ascendet Capitolia vestra, nec ipsum
Mundus iners studiisque aliis tunc ebria turba
Terrebit quin insigni florentia lauro
Tempora descendens referat comitante Senatu.
Hinc modo tantus amor, tanta est reverentia lauri.
Omnibus ex silvis iam nunc sibi gratior una est
Delphica; iamque novas discit connectere frondes
Serta gerens; iam venturi presagia mulcent.

[Page 271 LIBER NONUS]

Iste senescenti tantum illo in tempore Rome
Carior, annose quantum contingere matri
Filius ille solet, quem post lacrimosa sepulcra
Natorum vidue sterilis tandem attulit alvus.
Illa quidem, que iam lustris nil tale ducentis
Viderit, hunc magno spectabit leta favore,
Laurea dum capiet, dum templis sarta relinquet
Primitiasque suas sanctas affiget ad aras.
Florentina omnis magis ut sit grata propago
Idem unus tibi, Roma, dabit, nec protinus urbem
Peniteat Tusci fundasse ad gurgitis undam.
Hic quoque magnorum laudes studiosus avorum
Digeret extrema relegens ab origine fortes
Romulidas, vestrumque genus sermone soluto
Historicus, titulosque urbis et nomina reddet.
In medio effulgens nec corpore parvus eodem
Magnus erit Scipio; seque ipse fatebitur ultro
Plus nulli debere viro. At si vita manebit
Longior, et nullo prevertet turbine ceptum
Impetus alter iter, tunc ampla volumina cernes
Magnarum rerum vario distincta colore
In tempus perducta suum. Quis cuncta renarret
Que clausa sub mente gerit?'. Pulsabar hanelo
Pectore, visendi cupidus cupidusque loquendi
Interea, et magnum - quis credere posset ? - Homerum
Dulcibus optabam verbis imponere metam.
Iam michi carus erat te propter et alta relatu
Cetera. Procedo sensim propiorque parumper
Conspicio curis gravidum sub flore iuvente
Et calamo herentem viridique in gramine septum

[Page 272 LIBER NONUS]

Arboribus variis nitidissima flumina iuxta
Ac gelidos inter fontes rupesque prealtas.
'Respice' dux inquit 'que sint umbracula ruris
Effigiesque sui. Namque hic ad talia primum
Eriget ingenium; variis mox partibus Orbis
Et terra pelagoque vagus concepta per annos
Desperata sinet. Vix rerum turbine tandem
Explicitus magno transibit plurima cursu'.
Singula mirabar, vix auditaque salute
Sustulerat gravis ille oculos et dicta parabat,
Cum matutino litui clangore repente
Excutior visis, somnusque recessit inanis,
Teque aciem video mediis educere campis
Sublimem hortantemque viros et signa moventem.
Ennius, interea, dum talibus ore disertus
Equoreum permulcet iter iam fessus hanelos
Phebus Athlanteo recreabat gurgite currus -
Haud aliter quam qui levibus per plana quadrigis
Vectus et irriguo perfusus membra sopore
Non sentit transire diem longamque repente
Decrevisse viam stupet et vix credulus audit,
Hesperio levus Zephirus surgebat ab axe.
Vela levat classis; tum dextro tramite prore
Volvuntur, fratrisque locum vice Cinthia pernox
Invigilat, lassisque datum requiescere nautis.

[Page 273 LIBER NONUS]

Remigis ut strepitus siluit stridorque radentum,
Scipio mitis ait: «Seu sunt, seu talia fingis,
Dulcia sunt, fateor, sensusque et pectora mulcent.
Illum equidem iam nunc iuvenemque novumque poetam
Complector, tibi nunc visum quondamque parenti,
Promissumque michi geminozponsore profecto
Diligo, quisquis erit; si nullus, diligo nullum.»
Dixerat, et facili prebebant corpora somno.
Sol pelago rediens ubi primum emersit Eoo,
Ingentesque procul iactabat carbasus umbras,
Litora prospiciunt alacres Lilibeia naute
Trinacriamque pari concordēs voce salutant.
Iam Drepanum pretervecti iamque omne remensi
Inde latus Siculum, solide telluris in arvis
Ut primum posuere pedes, pulcerrima rura
Terrestri secuere via. Non carmine nostro
Letitia Italiae, non occursantia passim
Agmina victori, populi non urbibus haustis
Servata grates pro libertate canentes
Stare queant; donec patrie sub menia ventum
Et luxit sperata dies tempusque triumphī.
Hic quoque, Calliope, quamquam sub fine
Dextra veni seroque favens assiste labori.
Pulcrior Ausonio nunquam surrexerat orbi
Ulla dies. Roseo vultum suffusa rubore
Phebeos frenabat agens Aurora iugales;
Letior ipse quidem solito et formosior alte
Imperiis urgebat equos, iam lumine Romam
Appenninigenē spectans de vertice silve.
Conveniunt proceres, portis ruit obvia turba.
Sexus uterque frequens, etas se proripit omnis,
Omnis honor omnisque gradus: substernitur auro

[Page 274 LIBER NONUS]

Omne solum et variis resplendent pulpita gemmis.
Purpura per vicos sparsa est et purpura tectis
Obtentu factura viris victoribus umbras.
Inde senum miti descendunt agmina vultu,
Hinc iuvenum phalerata phalanx in limine primo
Exceptura ducem. Facie subit ille serena
Ardua purpureo residens sua menia eurru
Et niveis invectus equis; generisque ferebat
Etherei frons alma fidem. Tum milia vinctis
Post tergum manibus captivi tristia vulgi
Procedunt: Macedum proceres, quo bella Philippus
Foverat auxilio: Sopater dux primus et ipsum
Sanguine contingens regem mestissimus ibat;
Post omnis legio gravibus connexa cathenis
Insequitur. Tum parte alia spectacula magni
Siphacis: miseranda habitu namque obruta vinclis
Maiestas lacrimis pectus terramque rigabat
Flensque retro ad magnum referebat lumina crebro
Humida victorem: qualem sprevisset amicum
Mente notans tacita. Preter tot dura ruine
Angebat miserum pudor. Ingens turba suorum
Regia consequitur tremulo vestigia gressu.
Hinc meriti cives, laqueis gens perfida iustis
Penorum perplexa venit, pulcerrima Rome
Menia suspiciens: dux frater Hanibalis illis
Primus erat; Maure subeunt post agmina gentis
Gallorumque manus; Italus namque ordine in illo
Nemo fuit: digna meritos mulctaverat omnes

[Page 275 LIBER NONUS]

Morte simul, terreque hostes mandaverat Afre
Indignos patrie aspectu et tellure sepulcri.
Ante ebur et radians aurum et pretiosa supellex
Et vestes ostro insignes penitusque potentum
Divitie regum pompa celebrante vehuntur.
Inde graves clipei prereptaque fortibus arma
Signaque et horrentes galee cristeque trementes;
Post tristes ducuntur equi domitique elephantes
Demissa cervice graves. Puerilia circum
Milia funduntur: turba obstrepat inscia rerum,
Bellua Barbarico quod tanta veniret ab orbe.
Hinc illinc Romans acies erepta nefando
Servitio letumque canens ex more triumphum
Concelebrat, nequeuntque oculos satiare videndo
Servatore suo. Prior it Terentius horum
Culleo: vir clarus, Latia tunc urbe senator,
Libertus veluti carum coluisse patronum
Scipiadam fertur vitam obsequiosus in omnem.
Ultimus it victor. Latiis exercitus armis
Atque equitum peditumque acies, velut obvius esset
Hanibal in primo venturus limine contra,
Tum tube et horrissonis victricia classica late
Perstrepuere modis: tremuerunt Tybridis unde
Ac circum pavet omne nemus; fragor horridus Albam
Argolicumque quatit Tibur gelidumque Soracte
Et Prenestinis rigidas in collibus arces.
Sic tandem insueto Capitolia celsa triumpho
Ingreditur, gratesque deis persolvit amicis;

[Page 276 LIBER NONUS]

Immensumque auri montem ingentesque recondit
Thesaurus in templa Iovis, tempusque per omne
Ditavit patriam. Sibi sed cognomine solo
Contentus nichil hic proprias invexit in edes.
Nec dubium quin ad reliquos per bella triumphos
Straverit ense viam atque Orbis patefecerit Urbi
Imperium: puduit neminem Carthagine victa
Subdere colla iugo, dominosque agnoscere mundi
Romanos bello indomitos populumque Quirini.
Ipse coronatus lauro frondente per urbem
Letus iit totam Tarpeia rupe reversus.
Ennius ad dextram victoris, tempora fronde
Substringens parili, studiorum almeque Poesis
Egit honoratum sub tanto auctore triumphum.
Post alii atque alii studio certante secuti.
Ipse ego ter centum labentibus ordine lustris
Dumosam tentare viam et vestigia rara
Viribus imparibus fidens utcumque peregi,
Frondebibus atque loco simul et cognomine claro
Heroum veterum tantos imitatus honores,
Irrita ne Grai fierent presagia vatis.
Nunc ego non ausim vos hinc ad tristia, Dive,
Materiamque truce post tot modo leta vocare.
Quin potius longe fugite atque avertite vultus.
Certe ego vobiscum fugiam tristesque querelas
Invidie, procerum crimen culpamque Senatus
Non referam, populique nefas ac sponte receptum
Exilium mortemque ducis titulumque dolentis
Aspera marmoreo subscriptaque iurgia busto.
Hec memorent alii: michi nam certissima mens est

[Page 277 LIBER NONUS]

Hic metam posuisse operi; patiarque nec unquam
Carmine tam mesto sacras maculare Sorores.
O mea non parvo michi consummata labore
Africa! dum crescis, dum te comens relegensque
Mulceo, magnanimum Mors importuna Robertum
Intempestive mundo subtraxit egenti;
Et michi praecepta penitus dulcedine vite,
Speratum tibi clausit iter. Quo tramite perges,
Infelix? Monstrabo viam. Non atria luctu
Turbida funereo, non dulcia limina quondam
Parthenopea petes. Tepidi nova saxa sepulcri
Tristis adi lacrimisque riga. Cum videris illic
Ingentem exigua regem tellure iacentem,
Te sibi viventi promissam redde sepulto
Ac cineri persolve sacro: nam spiritus astra
Iam repetens, terrasque retro despectat inertes;
Sceptra caduca fugit, mortales negligit actus.
Ille tamen, quamquam regni diadema relictum
Rideat et curas veteres, nimiosque labores
Erroresque hominum solio miseratus ab alto,
Nos, nisi fallor, amat; nostri mitissimus olim
Arbiter ingenii. Quo terris sidere raptum
Heu heu quam vereor ne quid tibi durior etas
Obstrepat et titulis insultet ceca decoris!
Hospes Pyridum nostro iam solus in evo
Reddere promeritum studus qui nosset honorem,
Interiit: secumque simul spes nostra recessit.
Felices quos illa prius meliora tulerunt Tempora!
Nosque utinam.... Nequicquam vana precamur !

[Page 278 LIBER NONUS]

Non licet ire retro. Nos cuncta novissima seros
Et ferus adverso prospexit Iuppiter axe.
Utendum sorte est et sidera nostra sequenda,
Qua ducunt, ne forte trahant. Michi degere vitam
Impositum varia rerum turbante procella.
At tibi fortassis, si - quod mens sperat et optat -
Es post me victura diu, meliora supersunt
Secula: non omnes veniet Letheus in annos
Iste sopor! Poterunt discussis forte tenebris
Ad purum priscumque iubar remeare nepotes.
Tunc Elicona nova revirentem stirpe videbis,
Tunc lauros frondere sacras; tunc alta resurgent
Ingenia atque animi dociles, quibus ardor honesti
Pyridum studii veterem geminabit amorem.
Tu nomen renovare meum studiosa memento:
Qua potes, hac redeat saltem sua fama sepulto
Et cineri reddatur honos. Michi dulcior illo
Vita erit in populo et contemptrix gloria busti.
Interea tamen hec, iubeo, per inertia transi
Agmina sollicito populorum incognita passu,
Vix procul extremo salutata a limine linquens,
Heu paucas habitura domos et rara per Orbem
Hospitia! At si quem vere virtutis amicum
Obtulerint tua fata tibi, secunda repostum
Angustumque precare locum sub paupere tecto,
Atque ibi, sola quidem potius peregrinaque semper
Quam comitata malis, annosa fronte senescas,

[Page 279 LIBER NONUS]

Donec ad alterius primordia veneris evi.
Tum iuvenesce precor, cum iam lux alma poetis
Commodiorque bonis cum primum affulserit etas.
Si iuvenem iuveni mediis avellere flammis
Contigit incolumem tumidasque efferre per undas,
Per te ipsam iam facta senex, precor, ista cavere
Post mea fata velis, quodque omnia proterit unum
Tempus edax rapidosque dies solemque vorantem
Secula et Invidie tristes contemnere morsus.